

godine
13-14

Afla Teen

priručnik

Životne vještine i finansije
Obrazovni program

1
FAZA

Afla *Teen*

Životne vještine i
finansije

1

FAZA

Autori: Michelle Tjeenk Willink, Marieke Notenboom

Redakcija i ispravljanje: Sreelakshmi Radhakrishnan, Zunara Nauman, Gabriela Gutierrez, Chloe Anderson, Joanne Shortt Butler

Dizajn: Izabela Maciejak

Ilustracije: Michał Mianowski

Posebna zahvalnost članovima savjetodavne grupe: Maclovio Olivares Tarrillo (CARE Peru), Baraa Hatoum (Mobaderoon), Fady Khoury (YMCA Lebanon), Ioana Ghiur u (Dorcas Aid Romania), Ermjona Mekshiqi (Partnere per Femijet), Actmore Mudzokora (Junior Achievement), Patricia Formadi (New dawn for development), Emefa Ehla (Savana Signature), Joy Mukisa (PEDN).

Dodatna podrška i doprinos: Dina Chaerani, Marta Orozco Mossi, Elisabetta Spoldi, Magdalena Gawlak

¹ Publikaciju je sa engleskog jezika, uz upotrebu AI, prevela i prilagodila Nevena Čabrilo. Publikacija nije lektorisana i služi kao radni material za nastavnike.

Zahvalnice

Istorija programa: Aflateen program socijalnog i finansijskog obrazovanja za mlade nastao je sa prvim globalnim izdanjem 2010. godine. Program je zatim prilagođen potrebama različitih regija i zemalja u 2013. godini, što je rezultiralo Drugim globalnim izdanjem. Nakon toga, Aflateen+ je razvijen tako da strukturno uključuje rodnu perspektivu. Ova publikacija predstavlja Treće izdanje Aflateen programa, koji uključuje Aflateen+. Izgrađen je na ažuriranim okvirima kompetencija i programa. Ažuriranje se zasniva na opsežnom istraživanju, uključuju i Randomised Controlled Trials (RCT) i kvalitativne procjene. Ovo izdanje je prošlo kroz razvojne radionice sa partnerima i zainteresovanim stranama sa iskustvom u pedagogiji, rodno osjetljivom obrazovanju i razvoju programa. Mladi su aktivno učestvovali u izradi programa.

Stichting Aflatoun International™ 2023

Ovaj rad se može reprodukovati i redistribuirati, u cijelosti ili djelomi ali, bez izmjena i prethodne pisane dozvole, isključivo od strane obrazovnih institucija u neprofitne administrativne ili obrazovne svrhe, pod uslovom da svi primjerci sadrže sljede u izjavu:

Copyright © 2023, Stichting Aflatoun International. Ovaj rad je reproduciran i distribuiran uz dozvolu Aflatoun Internationala. Nijedna druga upotreba nije dozvoljena bez izričite prethodne pisane dozvole Aflatoun Internationala.

Za dozvolu, kontakt: info@aflatoun.org

Sadržaj

Uvod	9
Kako da koristite priručni	10
Rječnik	14
1. Lično Razumijevanje.....	19
Scenarij 1.1 Dobrodošli u Aflateen	21
Scenarij 1.2 Biti dio grupe	25
Scenarij 1.3 Šta ja mogu da uradim?.....	29
Scenarij 1.4 Odnosi	33
Scenarij 1.5 Moje društvene mreže	36
Scenarij 1.6 Moje razmišljanje	41
2. Prava i odgovornosti.....	45
Scenarij 2.1 Upoznajem svoja prava	47
Scenarij 2.2 Mi smo jedinstveni	50
Scenarij 2.3 Mogu i sposoban sam — Naše različite sposobnosti	54
Scenarij 2.4 Razumijevanje roda i moći	58
Scenarij 2.5 Zauzimam se za svoja prava	62
Scenarij 2.6 Naš jedini dom.....	66
3. Moje tijelo i moji izbori.....	69
Scenarij 3.1 Briga o mom tijelu i umu	71
Scenarij 3.2 Moje tijelo, moje zdravlje.....	75
Scenarij 3.3 Moje tijelo se mijenja	80
Scenarij 3.4 Hajde da pričamo o menstruaciji	85
Scenarij 3.5 Moje tijelo, moja pravila	89
Scenarij 3.6 Moje tijelo, moja pravila	93
Scenarij 3.7 Pametne odluke	96

4. Moje finansije	101
Scenarij 4.1 Novac i dobrobit	103
Scenarij 4.2 Učenje o štednji	106
Scenarij 4.3 Pametno trošenje	111
Scenarij 4.4 Kreiranje budžeta	115
Scenarij 4.5 Opcije štednje	120
Scenarij 4.6 Pozajmljivanje novca	124
Scenarij 4.7 Tok novca	128
Scenarij 4.8 Kako mogu da zaradim novac?	130
Scenarij 4.9 Biti „cool“ potrošač	133
 5. Karijera i preduzetništvo	 138
Scenarij 5.1 Karijere	140
Scenarij 5.2 Budi inspirisan	143
Scenarij 5.3 Različite vrste preduzeća: socijalna, „zelena“, finansijska	146
Scenarij 5.4 Pametni štediše	150
Scenarij 5.5 Brainstorming poslovne ideje	156
Scenarij 5.6 Donošenje odluka: Mind mapping (mapiranje uma)	158
Scenarij 5.7 Postavi SMART ciljeve za svoju poslovnu ideju	161
Scenarij 5.8 Skiciraj svoju poslovnu ideju: jednostavan biznis plan	164
Scenarij 5.9 Potrebe za novcem za tvoju preduzetničku ideju	168
Scenarij 5.10 Dizajniranje uloga i odgovornosti za tvoju preduzetničku ideju	171
 Završnaprocjena i refleksija	 172

Uvod

Dobrodošli u Aflateen Life Skills and Financial Education through a Gender Lens, revidirani program Aflatoun Sekretarijata, kreiran kao odgovor na potrebu da se pruži relevantna i moderna podrška učenju adolescenata širom svijeta. Publikacija je revizijena i ažurirana na osnovu Aflateen 2013 i Aflateen+ 2017 programa. U godinama nakon što je naša globalna mreža partnera učinila tako uspješnim originalni Aflateen i Aflateen+ program, naše kombinovano iskustvo u programiranju nas je uvjerilo u potrebu da ponudimo jedan sveobuhvatan program za adolescentsku starosnu grupu od 13 do 16 godina, ali da obezbijedimo dvije faze kako bi program bio prikladniji za različite starosne kategorije. Ispod ćete naći informacije o tome šta se konkretno nalazi u 1. i 2. fazi.

Ovaj program i dalje jača međusobnu povezanost rodne ravnopravnosti i ekonomskog prosperiteta. To je u skladu sa Aflatounovim konceptom o potrebi da se balansira socijalno i finansijsko obrazovanje i sa našim osnovnim uvjerenjem da se ova dva područja međusobno ojačavaju. Takođe shvatamo da pomaganje mladim ljudima da ostvare svoj puni potencijal i kontrolu nad sopstvenom budućnošću, logično podrazumijeva da im se daju znanja koja su im potrebna da se brinu i preuzmu odgovornost za svoje zdravlje i tijelo, svoje izbore i jake strane.

Aflatoun International i njegovi partneri su sarađivali kako bi utvrdili šta bi moglo učiniti ovu novu verziju Aflateen-a što uspješnijom za postizanje škola 21. vijeka, kao i da doprinese i rodnoj ravnopravnosti, pojednostavljenju i savremenim ali korisnim napredovanjima u finansijskim institucijama i konceptima i savremenim vještinama zapošljavanja i preduzetništva. Oslanjajući se na bogato iskustvo naših partnera, uspjeli smo prilagoditi ovaj program kako za formalne tako i za neformalne obrazovne ustanove. Možda je najvažnije to što se u programu stavlja veći fokus na preduzimanje akcija kako bi se osnažili oni koji učestvuju u programu.

Naš rad je imao koristi od savjeta i vodstva globalne savjetodavne grupe kojoj ostajemo zauvijek zahvalni.

Ovaj program je pogodan za adolescente i mlade ljude, u formalnim i neformalnim obrazovnim ustanovama jer je specifičniji za njihovu dob, a ne za razred u kojem bi se nalazili u to vrijeme. Obrazovanje, kao i uvijek, nudi ključ za reformu društvenih i ekonomskih normi i za proširenje horizonta djece i mladih ljudi kojima želimo pomoći.

Program je namijenjen za prilagođavanje lokalnim okolnostima i dolazi sa pratećim priručnikom za obuku i alatima za praćenje i evaluaciju. Pored toga, sada nudi i resurse za digitalnu dopunsku obuku koja će ga učiniti održivim. Ovaj priručnik predstavlja učesnicima igre i vježbe koje nude kreativan, aktivan pristup učenju. Učesnici će imati najviše koristi od ovog priručnika ako im bude zabavan.

Vjerujemo da hoće i nadamo se da ćete i vi.

Hvala što ste sa nama krenuli na put.

Ekipa Aflatoun

Kako da koristite priručni

Ko su polaznici ovog Aflateen: Faza 1 programa?

Ovaj program je namijenjen mladima uzrasta od 13 do 14 godina. Iskustva naše globalne mreže partnera naučila su nas da će se realizovati u različitim kontekstima. Stoga smo pokušali stvoriti resurs koji je jednako relevantan i primjenjiv za polaznike u formalnom i neformalnom obrazovanju. Možda ćete se naći u situaciji da radite s grupama u kojima polaznici imaju različite nivoe numeričkih i pismenih vještina. U takvim slučajevima, molimo vas da pokušate osigurati da oni s nižim vještinama čitanja ili matematike budu upareni s onima koji imaju viši nivo. Faza 1 sadrži teme i nivoe primjene prikladnije za ovaj mlađi dio adolescentnog spektra – više fokusiran na razumijevanje, imenovanje, nabranje i pamćenje, kao i jednostavniji fokus na pubertet. Ova faza zadržava klasični Aflatoun pristup rada na poslovnoj ideji kao tim s određenom karijernom orijentacijom.

Vi kao facilitator.

Želimo da imate koristi od učešća u ovom programu koliko i mladi učenici u vašoj grupi. Uspjeh Aflateen-a u velikoj mjeri zavisi od vas i nadamo se da ćete, učestvujući u programu, pronaći nove načine da razvijete svoje kapacitete kao facilitator. Zato smo razvili priručnik za obuku i radionicu koja će pratiti ovaj program. Nadamo se da ćete do vremena kada počnete da koristite ovaj program završiti intenzivnu obuku. Na toj radionici se nadamo da ćete se upoznati sa mnogim metodama koje se koriste u ovom priručniku, kao i sa cjelokupnom strukturom programa. Nadamo se da će vam radionica pomoći da izvučete maksimum iz ovog programa i da vam pomogne da naučite nove vještine i metode rada kako bi bili efikasniji. Takođe se nadamo da će vam radionica pomoći da pronađete zadovoljstvo u svom poslu. Ako još niste mogli da učestvujete u takvoj radionici, molimo vas da kontaktirate Aflatoun Sekretarijat za savjet o tome kako to da uradite.

Koja je vaša uloga kao facilitatora?

Naravno, uloga facilitatora se razlikuje od uloge nastavnika u nekim kulturama. Ako koristite ovaj program u formalnom obrazovnom okruženju, možda ćete se naći u situaciji da vas ohrabruju da radite na načine koji se razlikuju od tradicionalnijih koncepata podučavanja. Nadamo se da će vam to biti pozitivno iskustvo. Scenariji za nastavu u ovom priručniku zasnovani su na participativnoj, na učenika usredsređenoj pedagogiji i karakterišu ih različite metode aktivnog učenja. Nadamo se da ćete uživati u tome i da ćete se osjećati ohrabreni da ih primijenite u drugim predmetima koje podučavate, ili sa drugim grupama gdje ste facilitator. Scenariji za nastavu su, takođe podržani okvirom za učenje i kompetencijama. Postoje procjene po modulu ako vam trebaju formalniji metodi procjenjivanja kao dio vaših školskih zahtjeva.

Atmosfera povjerenja, sigurnosti, uključenosti i učešća

Učesnici neće dobro učiti niti razviti potrebne vještine i stavove kako bi postali uspješni agenti promjene sve dok ne počnu formirati snažan grupni identitet. Niti će otvoreno govoriti o osjetljivim temama ili iznositi svoje mišljenje ako se ne osjećaju sigurno u svojoj grupi. Možda će im trebati vremena da shvate da su aktivnosti ovog programa uređene veoma različitim pravilima i normama od onih koje se možda sjećaju/poznaju iz škole. Drugim riječima, moramo im dati vremena da prilagode svoje pretpostavke. Moramo početi naš rad sa učesnicima pokazujući im da ovaj program nije samo za njih, već se odnosi na njih. To znači da proces zahtijeva od njih da razmisle o vlastitim iskustvima i da ih podijele.

Držite se lokalnog

- Koristite jednostavan jezik što je više moguće; to uključuje korišćenje lokalnih jezika kada je to potrebno.
- Podstičite učesnike da odgovaraju na pitanja i sažimaju svoje stavove tokom nastave, koriste i svojvlastiti dijalekt i terminologiju.
- Koristite primjere iz stvarnog života i lokalne studije slučajeva kako biste objasnili svoje stavove. Slobodno prilagođavajte primjere, priče, scenarije, itd. da se uklapaju u vaš lokalni kontekst.

Stvaranje inkluzivnog okruženja

- Pobrinite se da okruženje za učenje bude okruženje uzajamnog poštovanja, povjerenja i uživanja. Pomaže postavljanje nekih osnovnih pravila sa učesnicima tokom realizacije Scenarijija za nastavu br. 1, na primjer, upravljanje vremenom, tačnost, upotrebu telefona, pravila grupnog rada.
- Naučite imena učesnika što je prije moguće! Biće lakše dobiti pažnju i pojedinca i grupe tokom časova.
- Neke teme u ovom programu mogu biti osjetljive teme za neke učesnike. Poštujte privatnost i znajte odgovarajuće načine rješavanja nasilja nad ženama u vašoj zajednici u slučaju da se pojavi problem. To može biti, na primjer, preko zdravstvenog radnika u zajednici, ili dostupnih socijalnih službi. Pobrinite se da uvijek prvo razgovarate sa učesnicima i dobijete njihov pristanak, i eventualno razgovarate sa njihovim roditeljima/starateljima prije nego što preduzmete bilo kakvu akciju.
- Budite strpljivi! Ponovite bilo koju informaciju ako učesnici ne razumiju, i budite spremni da promijenite pristup treningu ako ono što radite ne funkcioniše.
- Tražite redovnu povratnu informaciju nakon svakog Scenarija za nastavu, kako biste procijenili koje aktivnosti se učesnicima najviše dopadaju, za koje pristupe obuke su najprihvatljiviji i šta bi htjeli da vide više u budućim scenarijima za nastavu.

Dobijanje najboljeg iz ovog programa

Nadamo se da ćete ovaj program smatrati prvenstveno resursom koji će vam pomoći da mladim učesnicima pružite relevantne sadržaje za nastavu. Program je modularan i ako se sadržaj obuhvata drugdje ili na drugi način, slobodno izostavite Scenarije za nastavu koje nisu relevantni za grupu. Molimo vas, slobodno prilagodite materijale kako vam odgovara. Shvatamo, na primjer, da predloženo vrijeme za realizaciju scenarija možda nije uvijek adekvatno, možete ga prilagoditi svojim potrebama. Možda biste htjeli da pojednostavite Scenarije za nastavu, ili da ih prilagodite grupama koje ne znaju čitati i pisati, ili da upotrijebite dijelove scenarija kao dodatak materijalu koji imate. Vi ste stručnjak i znate kako da izvučete maksimum iz ovog resursa.

Osjetljivost scenarija za nastavu oko roda i seksualnog reproduktivnog zdravlja

Mudrost prilagođavanja materijala na ovaj način je posebno relevantna za one Scenarije za nastavu koje se bave seksualnim reproduktivnim zdravljem i pravima (SRHR), rodom i nekim ličnim pravima. Naći ćete ih u Modulu 2: Prava i odgovornosti i Modulu 3: Moje tijelo, moji izbori. Prepoznaju i potrebu za osjetljivošću prema lokalnim kulturnim normama, uključili smo dvije posebne sesije u Priručnik za obuku kako bismo se pozabavili ovim pitanjem. One se zovu 'Razgovaranje o tabu temama' i 'Kontekstualizacija i implementacija'.

Neki scenariji za nastavu mogu zahtijevati istospolne grupe ili podijelu grupa po polu ako se učesnici žele osjećati ugodno u diskusijama. Možda ćete poželjeti da unaprijed obavijestite učesnike kada su zakazane sesije koje se bave potencijalno osjetljivim temama. Mi čvrsto vjerujemo u neophodnost da i dječaci učestvuju u ovim modulima. Održiva promjena u smislu promovisanja pravičnijih i zdravijih rodni normi neće biti moguća bez njihovog učešća.

Temeljan rad sa zainteresovanim stranama

Naravno, učenje i promjena ponašanja nisu jednostavno određeni interakcijom između voditelja i učenika. Šire okruženje za učenje koje uključuje kuću i lokalnu zajednicu posreduju roditelji i druge zainteresovane strane. Ako želimo da ovo okruženje bude podsticajno i da podržava naše napore, moramo uvjeriti ove aktere u prednosti ovog programa za njegove mlade učesnike i širu zajednicu, u smislu zdravlja, sreće i finansijske sigurnosti.

Partnerske organizacije koje već sprovode druge Aflatoun programe dosljedno preporučuju održavanje sastanaka zainteresovanih strana prije početka rada. Roditelji moraju biti pripremljeni za ono što će njihova djeca naučiti, posebno kada se radi o osjetljivim temama. Takođe biste mogli unaprijed naznačiti da će dječaci i djevojčice dobiti kompetencije koje će ih ohrabriti da osporavaju štetne rodne norme u interesu promovisanja pravednijih i ravnopravnijih društava. Što više podrške uspijete dobiti od lidera zajednice i drugih zainteresovanih strana, to će vaš rad vjerovatno biti uspješniji.

Rješavanje ozbiljnih pitanja kao što je zlostavljanje.

Stvaranje okruženja povjerenja i povjerljivosti je od najveće važnosti ako želite da učesnici učestvuju u raspravama o ličnim pitanjima. Posebnu pažnju treba posvetiti izučavanju gradiva koje se direktno bave seksualnim i rodno zasnovanim nasiljem. Prije nego što pokrenete ove module, zapitajte se šta ćete učiniti ako otkrijete (ili sumnjate) da je učesnik u vašoj grupi žrtva takvog nasilja. Trebalo bi da unaprijed znate kojoj instituciji treba da se obratite. Kao što je gore spomenuto, ovo se može riješiti preko zdravstvenog radnika u zajednici, socijalnih službi ili odgovarajućih organa. Pobrinite se da uvijek prvo razgovarate sa učesnikom i da dobijete njegov pristanak, i eventualno da razgovarate sa njegovim roditeljima ili starateljima prije nego što preduzmete bilo koju akciju.

Struktura programa za sprovođenje kurikuluma

5 modula i završna procjena i refleksija na scenarije

Modul 1: Lično razumijevanje

Modul 2: Prava i odgovornosti

Modul 3: Moje tijelo, moji izbori

Modul 4: Moje finansije

Modul 5: Karijera i preduzetništvo

Završna procjena i refleksija u odnosu na scenarij

Svaki modul sadrži navedene ukupne ishode, a zatim nekoliko lekcija. Ovo slijedi: dosljedne formate numeriranja i istu strukturu:

Uvodne stranice

Naći ćete ovu stranicu na početku svakog scenarija za nastavu. Sadrži pregled ciljeva učenja, strategija, materijala, trajanja, ključnih riječi. Također ćete naći dodatne informacije za facilitatora.

Stranice sa scenarijima za nastavu

Svaki scenarijo sadrži poglavlje "Počni", "Uči" i "Reflektuj" sa naznačenim vremenom za svaki dio gradiva. Svaki dio ima korake koje treba slijediti, kao i resurse i materijale koji su potrebni za sprovođenje aktivnosti kada je to potrebno i dodatne savjete za facilitatora ili napomene za prilagođavanje.

Ikone na stranici:

Procjenjivanje

Svaki modul ima kratak skup pitanja za procjenjivanje ako je potrebno za upotrebu. Ona su sumativna i mogu poslužiti svrsi za provjeru da li su Ishodi učenja ispunjeni ili za izvještavanje. Ali svi scenariji za nastavu sadrže razne formativne metode procjenjivanja.

Konačna procjena refleksija

Ovo je konačni, samostalni scenarij sa svojim rezultatima učenja. To bi trebalo više posmatrati kao događaj ili završni projekat/prezentaciju kako bi se učesnicima omogućilo da predstave ključno učenje koje im je bilo važno i relevantno u programu. Ovo je sjajna formativna procjena koja jača djelovanje učesnika i ne treba je preskočiti. Biće vam potrebno dodatno vrijeme za objašnjenje, pripremu i sprovođenje. Predložene su vremenske indikacije.

Rječnik

POJAM	DEFINICIJA
Odgovornost	Obaveza ili spremnost pojedinca, organizacije ili institucije da preuzme odgovornost za svoje postupke, odluke i performanse. To uključuje odgovornost za posljedice svog ponašanja i ispunjavanje dodijeljenih dužnosti ili zadataka.
Aktivno učenje	<i>"Aktivno učenje je pristup usmjeren na učenika koji uključuje aktivno uključivanje učesnika u proces učenja kroz igru, diskusiju, rješavanje problema, studije slučajeve, igranje uloga i druge metode."</i>
Adolescencija	Prelazna faza ljudskog razvoja koja se javlja između djetinjstva i odrasle dobi. Obično obuhvata dob od približno 10 do 19 godina, iako se tačne granice mogu razlikovati. Ovaj period karakterišu značajne fizičke, kognitivne, emocionalne i društvene promjene dok se pojedinci prebacuju iz djetinjstva u odraslu dob.
Asertivan	Imati ili pokazivati samouvjerenu i snažnu ličnost kako bi bilo jasno šta želite i trebate.
Bitcoin	Bitcoin je vrsta digitalnog novca koji možete koristiti na internetu. Nije kao novčići i i ili novčanice koje možete dobiti; sve je online, i ljudi ga koriste za kupovinu stvari ili kao investiciju.
Obveznice	Obveznice su dužničke hartije od vrijednosti koje izdaju vlade, korporacije ili drugi entiteti za prikupljanje kapitala. Kada kupite obveznicu, u suštini pozajmljujete novac izdavaocu u zamjenu za periodična plaćanja kamata i povrat nominalne vrijednosti obveznice kada dospije.
Pozajmiti	Da uzmeš ili primiš nešto sa razumijevanjem da će ti biti vraćeno. To često uključuje dobijanje privremene upotrebe novca ili predmeta od nekoga ili institucije, s očekivanjem da će se posuđeni iznos ili predmet vratiti ili vratiti u kasnijem trenutku.
Srednja vrijednost	Kada je novac koji zarađujete jednak novcu koji trošite na troškove, lično ili u poslu. U biznisu to znači da ne zarađuješ.
Budžet	Finansijski plan koji prikazuje očekivane prihode i izdatke u određenom periodu, obično na mjesečnoj ili godišnjoj osnovi. Služi kao alat pojedincima, preduzećima ili vladama za raspodjelu resursa, upravljanje finansijama i postizanje finansijskih ciljeva.
Poslovanje	Organizacija ili entitet koji se bavi komercijalnim, industrijskim ili profesionalnim aktivnostima u cilju ostvarivanja profita. Poslovanje obično uključuje proizvodnju ili kupovinu robe i usluga, koje se zatim nude kupcima u zamjenu za novac.
Poslovni plan	Formalni pisani dokument koji navodi ciljeve poslovanja, strategiju za postizanje tih ciljeva i očekivani vremenski okvir za njihovo ostvarenje.

Novčani tok	To je kretanje novca u i iz preduzeća ili finansijskog entiteta tokom određenog vremenskog perioda. Koristi se kao mjera koliko novca kompanija troši i dobija i koliko profita ima u određenom vremenskom periodu.
Zaštita djece	Mjere prevencije i odgovora preduzete kako bi se osigurala bezbjednost, dobrobit i prava djece, posebno u kontekstu zaštite od zlostavljanja, eksploatacije, zanemarivanja ili bilo kojeg oblika štete.
Građansko angažovanje	Aktivno učešće pojedinaca u njihovim zajednicama, društvu i vladi kako bi se ostvarile pozitivne društvene promjene. Ona uključuje niz aktivnosti kojima pojedinci daju svoje vrijeme, vještine i resurse za poboljšanje društva i promociju demokratskih vrijednosti.
Komunikacija	Proces razmjene informacija, ideja, misli ili osjećaja između pojedinaca ili grupa. To je osnovni aspekt ljudske interakcije i neophodan je za prenošenje značenja. Komunikacija se može odvijati kroz različite kanale, uključuju i verbalne, neverbalne, pisane i vizuelne metode.
Na osnovu kompetencija učenje	Obrazovni pristup koji se fokusira na učenike koji stižu i pokazuju specifične vještine i znanje, umjesto da provode unapred određeno vrijeme u tradicionalnoj učionici. U učenju zasnovanom na kompetencijama, napredak se zasniva na sposobnosti učenika da savlada skup jasno definisanih kompetencija ili ciljeva učenja.
Potrošač	Potrošač je osoba koja kupuje ili koristi proizvode i usluge kako bi zadovoljila svoje potrebe i želje. Na primer, kada idete u kupovinu igračaka, odeće ili hrane, vi ste potrošač jer kupujete stvari za sebe ili svoju porodicu.
Konzumerizam	Konzumerizam je kada ljudi u društvu kupuju mnogo stvari, ponekad više nego što im je stvarno potrebno, jer vjeruju da će ih to učiniti srećnijim ili važnijim. To je kao snažna želja da se stalno nabavljaju nove stvari i da se misli da će im posjedovanje više stvari poboljšati život.
Konvencija o Pravima djeteta	Konvencija o pravima djeteta je međunarodni ugovor o ljudskim pravima koji je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 20. novembra 1989. To je sveobuhvatan dokument koji opisuje prava djece i utvrđuje odgovornosti država i vlada u obezbjeđivanju dobrobiti i zaštite djece. Konvencija je stupila na snagu 2. septembra 1990.
Troškovi	Količina resursa, obično mjerena u novčanom smislu, koja se troši ili žrtvuje radi postizanja određenog cilja ili nabavke robe i usluga.
Kredit	"Ako je na vašem štednom računu kredit ili imate kredit na telefonu, to znači da imate novca za potrošnju. Ali ako kupite nešto na kredit, to znači da vam je neko drugi (npr. banka ili druga finansijska institucija) posudio novac i da ga morate vratiti".
Kritičko razmišljanje	Kognitivni proces koji uključuje analizu, sintezu i evaluaciju informacija ili situacija na promišljen i sistematski način. Ne predstavlja samo prihvatanje informacija bez ikakve osnove, već uključuje aktivno, svrsishodno i razborito rasuđivanje.
Donošenje odluka	Proces pravljenja izbora ili načina djelovanja među različitim alternativama. Ovo uključuje kognitivni proces u kojem pojedinci ili grupe procjenjuju informacije, razmatraju alternative i donose odluku o određenoj akciji.

Deficit	Situacija u kojoj postoji nedostatak ili neadekvatnost nečega, često u kontekstu finansija, ekonomije ili određenih mjerljivih količina. Izraz se koristi u različitim poljima da označi nedostatak, negativan saldo ili stanje u kojem entitet ima manje nečega od onoga što se smatra potrebnim ili željenim.
Digitalne finansije	Upotreba digitalnih tehnologija za pružanje i poboljšanje finansijskih usluga. To uključuje primjenu tehnologije na različite aspekte finansijskih operacija, uključuju i bankarstvo, investicije, plaćanja i druge srodne usluge.
Raznovrsnost	Raznovrsnost (ukupno) odnosi se na prisustvo širokog spektra varijacija i razlika među pojedincima ili grupama u različitim aspektima kao što su rasa, etnička pripadnost, pol, starost, seksualna orijentacija, religija, socioekonomska pozadina, sposobnosti i još mnogo toga.
Emocionalni razvoj	Rast i sazrijevanje sposobnosti pojedinca da prepozna, razumije, upravlja i izražava svoje emocije, kao i da reaguje na emocije drugih.
Empatija	Sposobnost razumijevanja i dijeljenja osjećanja druge osobe. Ona podrazumijeva sposobnost da se stavimo u tuđu kožu, da shvatimo njene emocije, stavove i iskustva.
Sposobnosti zapošljavanja	Skup osobina i kvaliteta koji povećavaju šanse pojedinca da dobije i zadrži posao, kao i da napreduje na radnom mjestu. Ove vještine nisu specifične za određeni posao ili industriju, već se vrednuju u različitim profesijama.
"Preduzetnik"	"Osoba koja pokreće i vodi posao, preuzimaju i finansijske rizike u nadi da će ostvariti profit.
"Preduzetništvo"	"Poduzetništvo je proces pokretanja i vođenja biznisa sa ciljem ostvarivanja profita. To uključuje spremnost na preuzimanje rizika, inovativno razmišljanje i sposobnost pretvaranja ideja u održive i održive poduhvate".
jednakost	Princip jednako tretiranja svih, osiguravajući im pristup istim resursima i mogućnostima
Kapitalizam	Princip uzimanja u obzir jedinstvenih iskustava i različitih situacija ljudi i obezbjeđivanja da imaju pristup resursima i mogućnostima koje su im neophodne za postizanje pravednih rezultata.
eWallet / Mobilni novac	Opcija za štednju kojom upravljate prijemom, slanjem i štednjom novca sa svog telefona. Često račun pruža telekomunikaciona kompanija koja je vezana za vašu ličnu kartu i broj telefona, a ne za banku.
Finansijsko preduzeće	Društvo/poslovanje koje je osnovano prvenstveno radi ostvarivanja prihoda.
'Razumijevanje polova pedagogija'	Pristup nastavi i obrazovanju koji je osjetljiv na rodne razlike i uključuje ih i bavi se pitanjima vezanim za rodnu ravnopravnost. Cilj je stvoriti obrazovno okruženje koje prepoznaje i prilagođava različite potrebe, iskustva i sposobnosti svih učenika, bez obzira na njihov pol.
"Rod"	Društvene, kulturne i bihevioralne atribute, uloge i očekivanja povezana sa muškarcem ili ženom. Ona prevazilazi biološke razlike između muškaraca i žena i obuhvata spektar identiteta i izraza.
Nasilje na osnovu pola	Odnosi se na bilo koji čin koji je počinjen protiv volje osobe i zasnovan je na rodnim normama i nejednakim odnosima među njima. Uključuje fizičko, emocionalno ili psihološko i seksualno nasilje. To može biti uskraćivanje resursa ili pristupa uslugama. Nasilje takođe uključuje pretnju nasiljem i prinudu. To je ozbiljno kršenje ljudskih prava.

Zeleno preduzeće	Zeleno preduzeće je preduzeće ili organizacija koja daje prioritet održivosti životne sredine i nastoji da minimizira svoj negativan uticaj na planetu. esto se fokusira na ekološki prihvatljive prakse, obnovljivu energiju i smanjenje otpada.
"Garanter"	Osoba ili entitet koji pristaje da preuzme odgovornost za dug ili finansijske obaveze dužnika u slučaju da ih dužnik ne ispuni.
Uključivanje	Praksa obezbeđivanja da se sa svim pojedincima, bez obzira na njihove razlike, postupa pravedno i da imaju jednak pristup mogućnostima i resursima. Radi se o stvaranju okruženja u kojem se svi osjećaju cenjenim, poštovanim i podržanim, bez obzira na njihovu pozadinu, identitet, sposobnosti ili karakteristike. U kontekstu obrazovanja, inkluzija je proces obezbeđivanja pristupa kvalitetnom obrazovanju zadovoljavanjem različitih potreba svih učesnika.
Prihodi	Novac ili finansijska dobit koju pojedinac ili preduzeće dobije tokom određenog perioda, obično se mjeri na mjesečnoj ili godišnjoj osnovi. Prihod može doći i iz različitih izvora i može se klasifikovati u različite kategorije.
Interesovanje	Troškovi pozajmljivanja novca ili povrat investicije. To je naknada koju dužnik plaća a zajmodavcu za upotrebu pozajmljenih sredstava, obično izražena kao postotak glavnice (pozajmljeni ili uloženi iznos).
Pozajmica	Finansijski aranžman u kojem zajmodavac daje novac ili imovinu zajmoprimcu, a zajmoprimnik se obavezuje da će otplatiti zajam sa kamatom u određenom periodu. Pozajmice se mogu koristiti za razne svrhe, kao što su kupovina kuće, finansiranje obrazovanja, pokretanje posla ili pokrivanje neočekivanih troškova.
Korisni kapital	Nelicencirani zajmodavac koji naplaćuje izuzetno visoke kamatne stope, esto znatno iznad zakonskih ograničenja utvrđenih od strane regulatornih organa.
Tržište	Proces planiranja, izvođenja i promovisanja proizvoda ili usluga kako bi se zadovoljile potrebe i želje kupaca. Uključuje razne aktivnosti usmjerene na stvaranje, komunikaciju, isporuku i razmjenu ponuda koje imaju vrijednost za kupce, klijente, partnere i društvo u cjelini.
Menstruacija	Krvarenje adolescentne djevojke i žene svakog meseca tokom godina kada može imati bebu, ali nije trudna
Mikro preduzeća	Vrlo mali biznis, obično zapošljava mali broj ljudi, esto samo vlasnika, i radi sa niskim nivoom kapitala i prihoda.
Mikrofinansiranje Institucija	Finansijska institucija koja pruža finansijske usluge, uključujući i male kredite, štedne račune, a ponekad i osiguranje, pojedincima koji obično nemaju pristup tradicionalnim bankarskim uslugama.
Pregovaranje	Pregovaranje je proces u kojem ljudi razgovaraju i prave kompromise kako bi postigli dogovor kada imaju različita mišljenja ili potrebe.
Učešće	Uključivanje ili angažovanje pojedinaca, grupa ili entiteta u aktivnosti, procese, rasprave ili donošenje odluka. Učešće takođe znači dati deci i mladima pravo glasa u njihovom obrazovanju, slušati ih i uključivati ih što je više moguće u školski život. To znači da cijenimo njihova mišljenja i ideje i dajemo im kontrolu nad njihovim učenjem.
Rešavanje problema	Kognitivni proces koji uključuje otkrivanje, analizu i rješavanje problema. To je veština koju ljudi koriste da bi se izborili sa izazovima, donijeli odluke i ostvarili ciljeve.

Reproduktivni proces	Ljudski reproduktivni sistem: organski sistem pomoću u kojemu se ljudi razmnožavaju putem spolnih odnosa. i zatrudnite/ rodite decu.
Otpornost	Sposobnost da se oporavimo, prilagodimo i oporavimo od nevolja, izazova ili neuspjeha. Ona podrazumijeva sposobnost da se odupre, prevaziđe, pa čak i da napreduje u teškim okolnostima.
Prihodi	Ukupni prihod koji je ostvario preduzeće kroz svoje primarne operacije, kao što je prodaja robe ili usluga. Ona predstavlja iznos novca koji je kompanija zaradila prije odbitka bilo kakvih troškova.
Ušteda	Dio prihoda koji se ne troši na tekuću potrošnju i čuva se za buduću upotrebu. To uključuje namerno stavljanje novca na stranu, obično na štednički račun ili druge oblike ulaganja, kako bi se postigli finansijski ciljevi ili osigurala finansijska sigurnost
Samoupravljanje	Sposobnost da reguliše i prati svoje ponašanje, osjećanja i impulse. Ona predstavlja široku kategoriju povezanih vještina koje uključuju samokontrolu, samoučinkovitost i samosvest.
Seks	Biološke i fiziološke karakteristike koje razlikuju muške i ženske organizme.
Seksualnost	Seksualnost je o vašim seksualnim osjećanjima, mislima, privlačnosti, odnosima i ponašanju prema drugim ljudima. Možete naći druge ljude fizički, seksualno ili emocionalno privlačne, i sve te stvari su dio vaše seksualnosti. Seksualnost nije o tome sa kim imate seks, ili koliko toga imate.
Socijalno preduzeće	Organizacija koja primenjuje komercijalne strategije da maksimizira socijalni uticaj, a ne samo stvaranje profita za dioničare.
Potrošnja	Iznos novca za kupovinu robe ili usluga. To je osnovna komponenta ličnih i poslovnih finansijskih transakcija.
STI	Seksualno prenosive infekcije (ponekad se koriste zamjenljivo sa seksualno prenosivim infekcijama) bolesti (STD)
Zalihe	Deonice predstavljaju vlasničke deonice u kompaniji. Kada kupite deonice, vi postanete vlasnik dionica i imate pravo na dividendu i zaradu kompanije. Akcionari mogu imati koristi od povećanja kapitala i dividendi.
Višak	Količina ili količina koja je veća od onoga što je potrebno ili korišteno.
Porez	Porez je obavezno plaćanje koje pojedinci i preduzeća plaćaju vladi. Vlade koriste poreze za finansiranje javnih usluga i programa, kao što su škole, zdravstvena zaštita, infrastruktura i javna sigurnost.
Timski rad	Ljudi koji rade zajedno prema zajedničkom cilju, kombinuju i svoje individualne snage i vještine kako bi stvorili inkluzivni i uspješan ishod.
Dobrobit	Definicija blagostanja: stanje komfora, zdravlja ili sreće. To je stanje u kojem možete biti vi sami, zdravi, sigurni, i raditi stvari koje volite, osjećate se sretno.
Mladost	Period života između djetinjstva i odrasle dobi, obično povezan sa adolescencijom i ranom odrasлом dobi. (osobe u dobi od 15 do 24 godine)

1 Lično Razumijevanje

Opšti ishodi (ishodi učenja)

U ovom modulu učesnici/e:

- Upoznaju sebe, jedni druge i svoje zajednice.
- Upoznaju se međusobno i sa Aflateenovim načinom učenja.
- Izgrađuju poverenje kao grupa i stvaraju bezbijedno okruženje za sopstveni razvoj.
- Cijene svoju jedinstvenost i razumiju mnoge načine u kojima su njihovi životi vrijedni.
- Bolje se upoznaju tako što će prepoznati sopstvene i tuđe jedinstvene karakteristike.
- Upoznaju se sa važnosti grupa i ulogom koju mogu da igraju unutar grupe.
- Saznaju o svojem identitetu i biće u stanju da prepoznaju sopstvene snage i slabosti.
- Naučiti da prihvate prijateljstva koja stvaraju pozitivne odnose sa vršnjacima i odbaciti one koje karakterišu negativni odnosi / pritisak vršnjaka.
- Razmišljati o sopstvenim zajednicama i razgovarati o tome kako napraviti pozitivne promjene u njima. Takođe će procijeniti svoje individualne uloge u svojim zajednicama i razlike vezane za pol.
- Razmišljati o sopstvenim idejama o ljepoti, i kako vide sebe i druge. Oni će priznati mogućnost medija da utiču na njihov identitet i preuzeti ovu moć potvrđivanjem sopstvenih pojava.

SCENARIJ	KOMPETENCIJE
1.1 Biti dio grupe	Samosvijest
1. 2 Šta mogu da uradim?	Samosvijest
1.3 Odnosi	Socijalna svjesnost Samokontrola / Upravljanje sobom Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka
1.4 Moje društvene mreže	Socijalna svjesnost Upravljanje odnosima
1.5 Moja refleksija	Samosvijest Socijalna svjesnost Samokontrola / Upravljanje sobom Digitalna pismenost

Scenarij 1.1 Dobrodošli u Aflateen

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Opišu Aflateen pokret sopstvenim riječima.
- Opišu osnovna pravila za svoju Aflateen grupu.

Strategije

- Uvod: Ledolomci
- Učenje: Intervju
- Refleksija: Ugovor

Materijali

- Olovke
- Papir
- Radni listovi (listovi papira koji označavaju pet modula / tema Aflateen-a)
- Papir

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Učestvuj
- Predstavi
- Ugovor

Informacije za facilitatora

Hvala svima što ste došli. Podsjetite ih da ćete svi raditi zajedno tokom nekoliko nedelja. Tokom ovog vremena, grupa će imati slobodu da istraži mnoga pitanja koja mogu uključivati bilo šta od sledećeg: *lični identitet i vrijednosti; vještine i talente; nade za budućnost; potrebu za promovisanjem rodne ravnopravnosti; seksualno reproduktivno zdravlje i prava; štednja, trošenje i stvaranje budžeta; savjete o karijeri i obrazovanju; i osnovne vještine i znanja potrebne za osnivanje sopstvenog biznisa.*

Učesnici će vjerovatno biti nervozni i zabrinuti zbog prirode i sadržaja predstojećeg kursa. Imaće mnogo pitanja. Uvjerite ih da će, dok rade tokom dana, mnogi od ovih pitanja dobiti odgovore.

Uvjerite učesnike da je ovo proces koji će potrajati, da se svi zajedno upuštaju u putovanje i da će, pored učenja mnogih vrijednih vještina, učesnici imati i priliku da se zabave.

Uvod | 10 minuta

LEDOLOMCI

1. Započnite sa jednom ili dvije igre za opuštanje i razbijanje treme.
2. Ako ne možete da se sjetite nijedne, možete igrati igru „Hodaj! Stani!“.
3. Zamolite grupu da hoda po prostoriji kako bi se opustili.
4. Neka učesnici uspostave kontakt očima jedni s drugima i nasmiješe se.
5. Recite im da „stanu“. Zatim im recite da „hodaju“. Ponovite ovo nekoliko puta.
6. Objasnite da su se značenja komandi sada zamijenila – „hodaj“ sada znači stati, a „stani“ znači hodati.
7. Vježbajte ove komande nekoliko minuta.
8. Zaustavite učesnike i uvedite dvije nove komande: „vikni“ znači viknite svoje ime, a „skoči“ znači skočite uvis. Komande „hodaj“ i „stani“ ostaju zamijenjene.
9. Dajte učesnicima nekoliko minuta da hodaju po prostoriji dok vi izgovarate „hodaj/stani/vikni/skoči“ u različitim kombinacijama, a zatim im objasnite da su sada i značenja komandi „vikni“ i „skoči“ zamijenjena.
10. Nastavite dodavati nove komande kao što su „pljesni“ ili „smij se“ (ili druge po želji), najprije ih dajte kao direktne komande, a zatim zamijenite njihova značenja

Nauči | 35 minuta

INTERVJUI U PAROVIMA (10 MINUTA)

1. Zamolite učesnike da se podijele u parove.
2. Neka se međusobno intervjušu po tri minuta svaki.
3. Predložite im da postave sljedeća četiri pitanja:
 - Gdje ste odrasli?
 - Kojom karijerom želite da se bavite?
 - Koja je jedna stvar koju niko u grupi ne zna o vama?
 - Šta želite da naučite na ovim časovima?
4. Nakon šest minuta, okupite grupu ponovo zajedno.
5. Zamolite učesnike da predstave svoje partnere grupi i podijele ono što su o njima saznali.
6. Ako procijenite da će zbog veličine grupe to trajati predugo, možete zamoliti učesnike da svoje partnere predstave samo drugom paru, kako bi se uštedjelo vrijeme.

AFLATEEN PLACEMAT | 25 minuta

1. Napišite riječ „Aflateen“ na tablu ili flipčartu.
2. Oko riječi „Aflateen“ napišite sljedećih pet modula/odjeljaka iz priručnika:
 1. Lično razumijevanje
 2. Prava i odgovornosti
 3. Moje tijelo i moji izbori
 4. Moje finansije
 5. Karijera i preduzetništvo
3. Zamolite učesnike da razmisle o pet modula/tema koje će obrađivati kroz Aflateen program.
4. Napravite pet „placemat“ papira na kojima su ispisani moduli iz priručnika.
5. Objasnite učesnicima da će pisati o pet modula/tema koje su navedene na placematima.
6. Učesnici treba da napišu šta misle da će učiti u svakom od modula. Postavite placemate na različite stolove u prostoriji.
7. Učesnici treba da se kreću po prostoriji i da na svakom placematu napišu jednu rečenicu sa svojim očekivanjima.
8. **Primjer:** učesnik pronađe placemat sa temom „Prava i odgovornosti“ i napiše: *„Mislim da ću učiti o svojim pravima kao djeteta u školi.“*
9. Dajte učesnicima 10 minuta da napišu po jednu rečenicu na svaki placemat. Ako imate mnogo učesnika, napravite dva ili tri placemata za svaki modul.
10. Na kraju pročitajte naglas sve što su učesnici napisali o svojim očekivanjima za Aflateen časove. Nema potrebe da im kažete da li su njihovi odgovori tačni ili ne.

Refleksija | 15 minuta**UGOVOR (CONTRACT)**

1. Započnite objašnjenjem Aflateen ugovora grupi i naglasite da je pridruživanje Aflateenu slobodan izbor, a ne obaveza.
2. Podsjetite ih da potpisivanjem ugovora postaju dio velike Aflateen zajednice sa članovima iz različitih zemalja i sa svih kontinenata.
3. Istaknite da potpisivanjem Aflateen ugovora i facilitatori i učesnici prihvataju sve njegove uslove.
4. Objasnite da je Aflateen namijenjen mladima i da će učesnici sami dizajnirati Aflateen ugovor.
5. Zamolite grupu da podijeli svoja očekivanja od Aflateen facilitatora i ostalih učesnika. Na vrh papira napišite „Aflateen ugovor“ i zabilježite njihove prijedloge. Ohrabrite sve da daju svoje ideje koristeći riječi kao što su: „poštovanje“, „učestvovanje“, „tačnost“ i slično.
6. Dajte učesnicima prostora da sami predlože svoje riječi kako biste im pokazali da je Aflateen njihov program.
7. Objasnite svoja očekivanja i pozovite učesnike da dodaju, izmijene ili prodiskutuju bilo šta u Aflateen ugovoru.

8. Potpišite Aflateen ugovor pred učesnicima da im pokažete da ste posvećeni grupi.
9. Na kraju, pozovite učesnike da potpišu Aflateen ugovor i poželjete im dobrodošlicu u Aflateen.

Scenarij 1.2 Biti dio grupe

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju značaj dobrobiti i povezivanja sa drugima.
- Identifikuju jedinstvenu osobinu ili karakteristiku svake osobe u grupi.

Strategije

- Uvod: Mašina
- Učenje: Vizualizacija sebe na papiru / Diskusija / Prezentacija
- Refleksija: Igra „Kvalitet“

Materijali

- Papir (A4 format)
- Hemijske olovke
- Mali papirići za igru „Kvalitet“

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Grupa
- Snaga / Kvaliteti
- Unutrašnja i spoljašnja osoba

Informacije za facilitatora

Vodite računa da neki učenici možda nemaju dovoljno razvijenu samorefleksiju i da im može biti teško da identifikuju sopstvene snage i slabosti. Možda će im biti potrebna vaša pomoć da prepoznaju svoje kvalitete. Pristupite učesnicima na pozitivan način – to znači da treba da umijete da prepoznate dobre osobine kod učesnika (npr. dobar slušalac, tačan, pristojan, kreativan itd.).

Kada pripremate karte za igru „Kvalitet“ u fazi Reflect, vodite računa da na njima pišete kvalitete koje učesnici poznaju, posjeduju i mogu ih pripisati drugima. Neki primjeri kvaliteta koje možete napisati na pojedinačne papiriće:

- *od pomoći*
- *ljubazan*
- *snalažljiv*
- *entuzijastičan*
- *spreman da oprost*

- *posmatrač*
- *pristojan*
- *strpljiv*
- *kreativan*
- *skroman*
- *velikodušan*
- *aktivan*
- *nezavisan*
- *opušten*
- *samouvjeren*
- *avanturistički nastrojen*
- *optimista*
- *direktan*
- *realista*
- *brižan*
- *uredan*
- *sportski nastrojen*
- *produktivan*
- *pametn*
- *ambiciozan*
- *originalan*
- *umjetnički nadaren*
- *elokventan*

Možete koristiti isti kvalitet više puta, jer će se neki učesnici prepoznati u istim osobinama.

Uvod | 10 minuta |

Igra: Mašina

1. Započnite igru na temu individualnih snaga učesnika.
2. Ova igra se zasniva na tome da svaki učesnik pravi različit zvuk ili pokret.
3. Objasnite im da se igra zove „Mašina“.
4. Zamolite grupu da zamisli veliku mašinu, npr. traktor, sa mnogo različitih djelova.
5. Objasnite da svaki dio pravi različit pokret i zvuk.
6. Recite im da će zajedno formirati takvu mašinu.
7. Napravite širok krug.
8. Jedna osoba treba da stane u sredinu kruga i počne da pravi ponavljajući pokret i zvuk.
9. Nakon pet sekundi, naredna osoba ulazi u sredinu i dodaje drugačiji zvuk i pokret.
10. Nastavite da uključujete učesnike u krug na svakih pet sekundi dok svi ne postanu dio mašine, ponavljajući svoj individualni zvuk i ritam.

11. Pozovite učesnike da promisle o igri:
 - Šta nam ova aktivnost pokazuje o našim individualnim snagama i o zajedničkom radu u grupi?
12. Objasnite im da su snage pozitivne osobine koje nas čine onima što jesmo. To su kvalitete koje su nam pomogle da prođemo kroz sve dobre i loše događaje u našem životu i da postanemo osobe kakve smo danas.
13. Istaknite da svako posjeduje snage.

Učenje | 35 minuta |

VJEŽBA: VIZUALIZACIJA SEBE

1. U ovom dijelu časa istražićemo „unutrašnju“ i „spoljašnju“ stranu svakog učesnika.
2. „Spolja“ predstavlja sve ono što je vidljivo o osobi. „Unutra“ predstavlja ličnost i unutrašnje karakteristike osobe.
3. Podijelite svakom učesniku po jedan list papira i zamolite ih da ga presaviju na pola.
4. Na lijevoj polovini neka napišu „spolja“, a na desnoj „unutra“.
5. Razgovarajte sa učesnicima o razlici između „spolja“ i „unutra“.
6. Objasnite im da se oba pojma odnose na njih kao osobe: postoji spoljašnja strana koja je vidljiva i unutrašnja strana koja je nevidljiva.
7. Zamolite ih da prvo napišu spoljašnju stranu. Neka zapišu pet spoljašnjih karakteristika o sebi. To bi trebale biti osobine koje svako može da vidi ili lako sazna – na primjer: pol, godine, jezik koji govore, mjesto stanovanja, porodica itd.
8. Sada ih zamolite da napišu unutrašnju stranu. Neka zapišu pet unutrašnjih karakteristika koje se odnose na njihovu ličnost i jedinstvene osobine. To mogu biti misli, osjećanja, navike, snage, slabosti i snovi – stvari koje drugi mogu saznati o njima tek kada ih dobro upoznaju.

Savjeti za facilitatora

Unutrašnje karakteristike mogu biti teške za učesnike da ih prepoznaju. Podstaknite ih da razmisle o stvarima koje uvijek rade, vole da rade ili po čemu se razlikuju od drugih.

Primjeri:

- Iznutra, vrlo sam nervozan prije nego što dođem u školu.
- Iznutra, sanjam da postanem profesionalni fudbaler.
- Iznutra, volim da čitam i da budem sam.
- Iznutra, nesiguran sam u vezi sa svojim izgledom.
- Iznutra, organizovan(a) sam.

9. Zamolite učesnike da u malim grupama diskutuju o svojim papirima.

10. Pobrinite se da razgovaraju o sljedećim pitanjima:

- Šta ste već znali o svojim vršnjacima?
- Šta vam je novo o vašim vršnjacima?
- Koja osobina vaših vršnjaka je takva da je vi nemate?
- Šta ste naučili o sebi?
- Šta ste naučili od drugih?

11. *Dijeljenje*: omogući svakoj grupi da podijeli rezultate diskusije sa cijelom grupom.

Razmisli (Refleksija | 15 minuta)

IGRA KVALITETA

1. Sjednite u krug i raširite sve kartice kvaliteta (male papiriće na kojima su napisane osobine) u sredinu kruga. Ideje za osobine možete pronaći u napomenama za facilitatora na početku ove lekcije.
2. Sa učesnicima prodiskutujte nekoliko osobina. Uvjerite se da znaju njihovo značenje i po potrebi objasnite teže pojmove.
3. Neka svi učesnici izaberu jednu osobinu koja opisuje njih same i jednu osobinu koju pripisuju nekom drugom iz grupe.
4. Pobrinite se da svi ne idu istovremeno.
5. Pošaljite učesnike do stola u manjim grupama (3–5 učesnika po grupi).
6. Dozvolite svakom učesniku da predstavi osobinu koju je pripisao sebi i da predstavi i objasni osobinu koju je pripisao drugome.
7. Ako radite sa velikom grupom, podijelite ih u manje grupe kako biste skratili trajanje igre.
8. Ovu igru možete ponavljati i na narednim časovima koristeći nove osobine svaki put.
9. Pitanje za refleksiju za diskusiju:
 - Kako možemo pomoći jedni drugima u grupnom radu na osnovu onoga što smo saznali jedni o drugima tokom faza Learn i Reflect?

Savjet za facilitatora:

Napišite pitanja za diskusiju na tabli kako bi bila vidljiva svima. Pobrinite se da svako dobije karticu kvaliteta. Držite nekoliko dodatnih kartica po strani za učesnike koji nijesu dobili nijednu.

Scenarij 1.3 Šta ja mogu da uradim?

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Imenjuju i opišu najmanje dvije svoje snage i slabosti.
- Nacrtaju i predstave kako doživljavaju svoj identitet..

Strategije

- Uvod: gra „Muzej“
- Učenje: Pripovijedanje / Diskusija
- Refleksija: Igranje uloga“

Materijali

- Papir
- Olovke
- Stolice

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Snage
- Slabosti
- Identitet

Informacije za facilitatora

Važno je da kao osoba upoznate sebe. Kao tinejdžer, možete početi da primjećujete sve više svojih karakternih osobina.

Uspjeh zavisi od toga da li se učesnici osjećaju dovoljno bezbjedno da dijele lične informacije. Pošto je ova tema ključna za uspješno izgradjivanje tima, za nju smo predvidjeli dva sata. Ako niste u mogućnosti da organizujete dva uzastopna časa.

Moguće je da učesnici nijesu imali mnogo prethodnog iskustva u pričanju o sebi, naročito na pozitivan i afirmativan način. Najprije će morati da vas vide kako demonstrirate aktivnost.

Zbog vremena koje je potrebno da se ispriča priča, možda ćete morati da podijelite učesnike u najmanje dvije manje grupe. Ovo se takođe odnosi i na zadatak igranja uloga sa stolicama.

Uvod | 10 minuta |

Igra „Muzej snage“

1. Zamolite učesnike da ustanu i zauzmu snažan stav.
2. Razgovarajte o različitim načinima na koje se snaga može pokazati kroz držanje. To može značiti, na primjer, da stojite sa stopalima u širini ramena ili sa podignutim rukama kako biste pokazali mišiće.
3. Kada svi učesnici steknu predstavu o tome kako snažan stav može izgledati, možete započeti igru „Muzej snage“.
4. Biće vam potrebna dva učesnika koji će igrati noćne čuvare muzeja, dok ostali učesnici glume snažne statue.
5. Svi učesnici treba da zauzmu položaj i stoje kao snažne statue.
6. Tokom noći, statue ožive i probude se.
7. Kada počnu da se kreću, treba da hodaju ili se kreću kao da su veoma snažni.
8. Možete odabrati dva učesnika koji će igrati noćne čuvare muzeja.
9. Noćni čuvari treba da hodaju kroz prostoriju i, ako vide statuu da se pomjera, treba da je pokažu prstom. Kada budu viđene kako se pomjeraju, statue ispadaju iz igre.
10. Cilj igre je da statua počne da se kreće a da je noćni čuvari ne primijete.
11. Igru možete ponoviti nekoliko puta, u zavisnosti od toga koliko traje svaka runda. Ako je grupa veoma velika, možete je podijeliti u dvije manje grupe.
12. Objasnite učesnicima da je ova igra osmišljena da im pomogne da se osjećaju snažno. Na taj način će bolje razumjeti svoje snage i slabosti, i lakše oblikovati svoj identitet.

Učenje | 30 minuta |

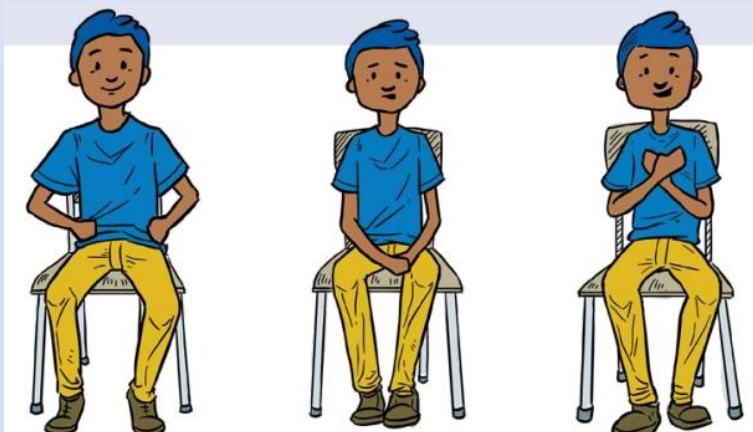
PRIPOVIJEDANJE

1. Okupite učesnike u krug za razgovor o pripovijedanju.
2. Pitajte učesnike da li ikada pričaju priče o sebi:
 - Kada i zašto?
 - Kako se osjećaju dok to rade?
 - Ako ne pričaju – zašto ne?
 - Šta nas sprječava da pričamo priče o sebi?
3. Objasnite da će danas početi da pričaju priče o sebi i svojim životima. Njihove priče treba da sadrže i snage i slabosti.

4. Podsjetite učesnike da je sasvim u redu i normalno imati slabosti – niko ne mora da bude dobar ili snažan u svemu.
5. U svojim pričama, učesnici će biti superheroji sa tri snage.
6. Zamolite ih da naprave bilješke o priči koju će ispričati. Druga mogućnost je da nacrtaju svog superheroja i napišu priču na poleđini crteža.
7. Priča treba da počne ovako:
U ovom svijetu postoji superheroj. Ovaj superheroj se zove (njihovo ime). Ovaj superheroj stalno nailazi na probleme. Ove probleme treba riješiti. Danas postoji novi problem. Problem je (problem koji ovaj učesnik može riješiti koristeći svoje snage). Srećom, ovaj problem se lako rješava pomoću mojih snaga
8. Učesnik sada treba da napiše kako će riješiti problem koristeći svoje snage.
9. Priča treba da bude kratka i da ne traje duže od pet minuta.
10. Dajte učesnicima vrijeme da pripreme svoju priču.
11. Podijelite grupu u manje grupe (4 ili 5 učesnika po grupi) i dozvolite im da međusobno ispričaju svoje priče o superherojima.
12. Objasnite grupi da svaka osoba ima i slabosti. Te slabosti su normalne – ne možemo biti dobri u svemu.
13. Dozvolite učesnicima da u malim grupama razgovaraju o svojim slabostima.
 - Mogu li da prepoznaju svoje slabosti?
14. Završite ovaj dio učenja tako što ćete učesnicima objasniti da njihove snage, slabosti i jedinstvene lične osobine (iz prethodne lekcije) zajedno oblikuju njihov identitet.
15. „Identitet“ se odnosi na naš osjećaj o tome ko smo mi kao pojedinci i kao članovi društvenih grupa.

Refleksija | 20 minuta

1. Objasnite učesnicima da će učestvovati u vježbi igranja uloga u kojoj će igrati sami sebe, koristeći svoje snage, slabosti i identitete.
2. Zamolite učesnike da formiraju male grupe (po 5–8 učesnika u grupi). Svaka grupa će učestvovati u istoj vježbi igranja uloga.
3. Postavite tri stolice ispred svake grupe i objasnite da svaka predstavlja različitu karakteristiku.
4. Recite im: „Prva stolica predstavlja vaše snage, druga predstavlja vaše slabosti, a treća vaš identitet.“ Ako nema stolica, jednostavno postavite tri markera (npr. kamenčiće) u red na podu da simbolizuju svaku fazu.
5. Zamolite jednog učesnika da dođe i sjedne na prvu stolicu. Neka govori najviše 30 sekundi o svojim snagama i o tome kako mu te snage pomažu u životu.
6. Zatim ga zamolite da pređe na drugu stolicu.

7. Zamolite učesnika da govori najviše 30 sekundi o svojim slabostima. Na trećoj stolici, neka podijeli svoje viđenje sopstvenog identiteta i postavite pitanje: „Što je to što te čini onim ko jesi?“
8. Kada svi učesnici prođu kroz sve tri stolice, brzo ih okupite u veliki krug i neka svako zauzme pozu superheroja na 30 sekundi.

Savjeti za facilitatora

Refleksija: Podsjetite učesnike na njihove jedinstvene karakterne osobine iz prethodne lekcije; te informacije mogu koristiti da opišu svoj identitet. Možete napisati „snage“, „slabosti“ i „identitet“ na različite papiriće i zalijepiti ih na stolice.

9. Objasnite učesnicima da zauzimanje poze superheroja podiže samopouzdanje i čini da se osjećaju snažno.

KAKO DA STOJITE KAO SUPERHEROJ:

1. Stanite tako da su oba stopala na zemlji, u širini ramena.
2. Postavite ruke na kukove.
3. Opustite ramena i blago ih povucite unazad.
4. Podignite bradu!

Scenarij 1.4 Odnosi

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu vršnjački pritisak i navedu primjere, uključujući i digitalne primjere.
- Razvrstaju pozitivne i negativne oblike vršnjačkog pritiska.
- Opišu načine kako da se odupru vršnjačkom pritisku, a da pri tom upravljaju svojim emocijama..

Strategije

- Uvod: Pridruži se ekipi
- Učenje: Zauzmi stav / Samo reci ne
- Refleksija: Postavljanje pitanja

Materijali

- Tri papira A4 formata sa natpisima: ZDRAVO, NEZDRAVO i NESIGURNO
- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Prijateljstvo
- Vršnjački pritisak

Informacije za facilitatora

Za početnu aktivnost „Pridruži se ekipi“ potrebno je provjeriti da li učesnici razumiju pojam „vršnjački pritisak“. Objasnite da je to situacija kada radite nešto jer osjećate da to vaši prijatelji ili druge osobe od vas očekuju. Vršnjački pritisak može biti pozitivan ili negativan. Podstaknite učesnike da podijele lične primjere iz grupe.

Prije časa, postavite tri papira A4 formata sa natpisima: ZDRAVO, NEZDRAVO i NESIGURNO na različite zidove prostorije za učenje.

Uvod | 15 minuta |

Pridruži se ekipi

1. Zamolite učesnike da u tišini hodaju kroz učionicu.
2. Recite im da ćete im zadati kategoriju „omiljenih stvari“ (vidi primjere ispod) i da, kada je izgovorite, počnu da ponavljaju naglas svoju omiljenu stvar iz te kategorije.
3. Nakon toga, treba da formiraju grupe sa učesnicima koji ponavljaju istu stvar.
4. Istaknite da je važno da učesnici prave svoje izbore, a ne da slijede samo prijatelje.
5. Predložene kategorije „omiljenih“ mogu uključivati:
 - Sportski tim
 - Muzičar/bend
 - Boja
 - Hrana
 - Piće
 - Film
 - Zanimanje
 - Uloga modela (uzor)
 - TV ili radio emisija
 - Školski predmet
6. Nakon tri minuta, postavite grupi neka od sljedećih pitanja:
 - Kako ste se osjećali kada ste bili dio velike grupe?
 - Kako ste se osjećali kada ste bili sami ili odvojeni od svojih prijatelja?
 - Da li je neko osjećao pritisak da se pridruži grupi iako to nije bila njegova/njena omiljena stvar?
 - Kako se osjeća kada iskusite vršnjački pritisak?
 - Koji su neki primjeri vršnjačkog pritiska koje ste vi doživjeli?
 - Koji su primjeri vršnjačkog pritiska koje ste doživjeli u vezi sa zabavljanjem/vezama?
 - Kako se možete oduprijeti vršnjačkom pritisku?

Učenje | 35 minuta |

ZDRAVI I NEZDRAVI ODNOSI (20 MINUTA)

1. Skrenite pažnju na tri znaka koja ste postavili na zidove (ZDRAVO, NEZDRAVO i NESIGURNO).
2. Objasnite učesnicima da ćete im naglas čitati različite tvrdnje o prijateljstvu.
3. Oni treba da odluče da li tvrdnja opisuje zdrav ili nezdrav odnos, ili ako nijesu sigurni – da stanu ispred odgovarajućeg znaka.
4. Zatim će biti zamoljeni da objasne svoj izbor.
5. Podsjetite grupu da ne postoje tačni ili pogrešni odgovori.
6. Nakon svake pročitane tvrdnje, dajte učesnicima 30 sekundi da razmisle i odaberu znak ispred kojeg će stati.

7. Kada učesnici zauzmu svoje pozicije, zamolite nekoliko volontera iz svake grupe da objasne svoj izbor.
8. Ograničite svoju ulogu na postavljanje pitanja: „Zašto tako mislite?“ i „Ko ima drugačiju ideju?“
9. Možete koristiti primjere navedene ispod ili svoje pripremljene:
 - Vaš prijatelj vas čini da se osjećate dobro u vezi sa sobom.
 - Vaš prijatelj ne želi da se družite ni sa kim drugim.
 - Trošite sav svoj novac kada ste s prijateljem.
 - Prijatelj vas podstiče da učite za ispite.
 - Prijatelj vas tjera da imate dečka/djevojku.
 - Prijatelj nikada nije upoznao vaše roditelje.
 - Prijatelj govori samo o sebi i nikada ne pita za vaš život.
 - Prijatelj radi sve što mu kažete.
 - Prijatelj krade hranu iz prodavnice i daje je vama.
 - Prijatelj priča o osobama suprotnog pola na način koji vam je neprijatan.
 - Prijatelj je uvijek tu za vas, čak i u teškim trenucima.

SAMO RECI NE (15 MINUTA)

1. Zamolite jednog volontera da stane na jedan kraj prostorije.
2. Ostale učesnike zamolite da stanu zbijeno zajedno na suprotnom kraju prostorije.
3. Na vaš znak, grupa učesnika treba da počne brzo i odlučno da hoda prema volonteru.
4. Treba da imaju ljut izraz na licu.
5. Objasnite volonteru koji stoji sam da, čim se osjeti neprijatno zbog približavanja grupe, treba da podigne ruku, dlan okrenut prema naprijed, i odlučno im kaže: „Ne!“.
6. Čim volonter izgovori ovu naredbu, grupa mora da se zaustavi na mjestu.
7. Ohrabrite što više učesnika (koliko vrijeme dozvoljava) da igraju ulogu volontera koji stoji sam.
8. Ohrabrite ih da eksperimentišu sa različitim načinima izgovaranja „Ne“.
9. Mogu da ga kažu blago, ali autoritativno, ili da ga izgovore kao naredbu. Izbor je njihov.
10. Postavite grupi neka od sljedećih pitanja:
 - Kako ste se osjećali kada je grupa marširala prema vama?
 - Kako ste se osjećali kada ste ih natjerali da stanu?
 - Koji su neki primjeri situacija kada vam je bilo teško da se oduprete vršnjačkom pritisku tako što ste prijateljima rekli „ne“?
 - Da li ste ikada morali da kažete nekome „Odlazi“ ili „Ostavi me na miru“?
 - Da li ste sigurni da možete da kažete svojim prijateljima „Ne“ ili „Nemoj“?
 - Da li ste sigurni da možete da odete kada vam je neprijatno ili kada se osjećate uplašeno?
 - Da li ste sigurni da možete da ispričate nekome drugome šta se desilo?
 - Kada kažete nekome „ne“, da li je potrebno da povicite glas?

Refleksija | 10 minuta |

Pokušajte da odvojite oko pet minuta za diskusiju o ovim završnim pitanjima:

- Zašto je važno imati prijatelje?
- Kako prijatelji pozitivno utiču na nas?
- Kako prijatelji mogu negativno da utiču na nas?
- Koje su najvažnije osobine koje treba tražiti kod prijatelja?
- Šta možete da uradite ako ste u nezdravom odnosu?
- Kako možete da budete dobar prijatelj drugima?

Scenarij 1.5 Moje društvene mreže

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju različite zajednice i mreže čiji su dio.
- Procijene svoju ulogu u jednoj do dvije od tih mreža, posebno uzimajući u obzir razlike koje mogu postojati zbog toga što su djevojka ili dječak.

Strategije

- Uvod: Crtanje mene
- Učenje: Brainstorming (ponašaj se kao muškarac / žena)
- Refleksija: Pjesma o drvetu

Materijali

- Papir
- Olovke
- Boje
- Flipočart (tabla) + markeri

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Zajednica

Informacije za facilitatora

Naše zajednice utiču na to kako vidimo sebe i svijet oko nas. Svi smo dio mnogih zajednica: naše škole, mjesta gdje živimo, klubova ili timova kojima pripadamo, naših vjerskih ili kulturnih grupa, kao i naše države. Naše zajednice nam mogu biti razlog za ponos, a ponekad stavljamo po strani svoje individualne potrebe zarad opšteg dobra zajednice. Međutim, biti dio zajednice ne znači prihvatiti sve u vezi s njom. Možete da postavljate pitanja, kritikujete i reformišete svoje zajednice radi dobrobiti svih ljudi u njima.

Rodne uloge muškaraca i žena snažno utiču na naš lični život, porodični život i život u društvu. Jedna od aktivnosti u nastavku se odnosi na „kutiju za muškarce“ i „kutiju za žene“; ovi termini se odnose na granice unutar kojih se od mnogih muškaraca i žena očekuje da ostanu tokom života. Te granice mogu imati posljedice po naše fizičko i

mentalno zdravlje. Takođe često znače da žene nemaju dovoljno prava da odlučuju o sopstvenom tijelu. Dobro je o ovim pitanjima razmišljati kritički u toku lekcija, bez osuđivanja..

Uvod | 15 minuta |

Crtanje mene

1. Podijelite učesnicima list papira i olovke/boje.
2. Zamolite ih da nacrtaju brzi autoportret sa svojim najprepoznatljivijim crtama.
3. Recite im da autoportret nacrtaju u sredini papira.
4. Oko autoportreta treba da naprave male crteže zajednica i mreža čiji su dio.
5. Ako im je teško da identifikuju svoje zajednice, navedite im primjere svojih: to može biti porodica, pleme, religija, sportski tim ili prijatelji.
6. Izložite crteže i dajte učesnicima vremena da pogledaju radove ostalih učesnika.

SAVJET ZA FACILITATORA

Podsjetite učesnike da ovo nije čas likovnog: crteži mogu biti brzi i jednostavni.

Učenje | 35 minuta |

BRAINSTORMING: PONAŠAJ SE KAO ŽENA / PONAŠAJ SE KAO MUŠKARAC

1. Pitajte dječake da li su ikada čuli da im neko kaže „ponašaj se kao muškarac“.
2. Zamolite ih da podijele svoja iskustva kada im je to ili nešto slično rečeno.
3. Povežite to sa zajednicama čiji su dio. Pitajte: „*Zašto mislite da su vam to rekli?*“ i „*Kako ste se osjećali?*“
4. Zatim pitajte djevojčice da li su ikada čule da im neko kaže „ponašaj se kao žena“ ili „ponašaj se kao dama“.
5. Zamolite ih da podijele svoja iskustva kada im je to ili nešto slično rečeno.
6. Povežite to sa zajednicama čiji su dio. Pitajte: „*Zašto mislite da su vam to rekli?*“ i „*Kako ste se osjećali?*“
7. Obavijestite grupu da želite da detaljnije pogledate ove dvije fraze.
8. Objasnite da, razmatrajući ih, možemo uočiti kako društvo stvara veoma različita pravila za to kako djevojke/žene i dječaci/muškarci treba da se ponašaju.
9. Objasnite da se ova pravila ponekad zovu „rodne norme“ jer određuju šta društvo smatra „normalnim“ u smislu šta žene/djevojke i muškarci/dječaci treba da misle, osjećaju i rade.
10. Recite da ova pravila ograničavaju živote i dječaka i djevojčica time što dječake drže u „muškoj kutiji“, a djevojčice u „ženskoj kutiji“.

SAVJETI ZA FACILITATORA

“Okvir” ispod prikazuje moguće odgovore. Pokušajte da navedete učesnike da sami dođu do ovih odgovora. Ako to ne uspijete, vi ih možete predložiti i uključiti u diskusiju..

11. Napišite na prazan flipočart: „Ponašaj se kao muškarac“.
12. Pitajte grupu šta se dječacima/muškarcima govori o tome kako bi trebalo da se ponašaju.
13. Zapišite njihove ideje na flipočart (vidi ispod za moguće primjere).
14. Kada grupa više nema dodatnih ideja, vodite petominutnu diskusiju koristeći sljedeća pitanja:
 - Koje od ovih poruka mogu biti štetne? Zašto? Razgovarajte o svakoj posebno.
 - Kako život u „okviru“ utiče na zdravlje dječaka, posebno na seksualno zdravlje (npr. prevenciju HIV-a i polno prenosivih infekcija)?
 - Šta se dešava sa dječacima koji ne slijede pravila „okvira“?
 - Šta ljudi/zajednica govore o njima? Kako ih tretiraju?
 - Koje bi mogle biti pozitivne strane života izvan „okvira“ za dječake?
15. Zatim napišite „Ponašaj se kao dama“ na prazan flipočart.
16. Pitajte grupu šta se djevojkama/ženama govori o tome kako bi trebalo da se ponašaju.
17. Zapišite ideje na flipočart (vidi ispod za moguće primjere).
18. Kada grupa više nema dodatnih ideja, vodite petominutnu diskusiju koristeći sljedeća pitanja:
 - Koje od ovih poruka mogu biti štetne? Zašto? Razgovarajte o svakoj posebno.
 - Kako život u „okviru“ utiče na zdravlje djevojčica, posebno na seksualno zdravlje (npr. prevenciju HIV-a, polno prenosivih infekcija i trudnoće)?
 - Šta se dešava sa djevojčicama koje ne slijede pravila „okvira“?
 - Šta ljudi/zajednica govore o njima? Kako ih tretiraju?
 - Koje su pozitivne strane za djevojke života izvan „okvira“?

19. Zatvorite ovu aktivnost pitanjem za cijelu grupu: Kako možemo pomoći sebi i onima u našim zajednicama da izađemo iz svojih „kutija“? To mogu biti jednostavni postupci ili velike ideje – sve je dobrodošlo!

Refleksija | 10 minuta |

PJESMA O DRVETU

1. Objasnite učesnicima da će koristiti svoje sveske da napišu sopstvene pjesme o drvetu na temu „zajednica“.
2. Ovo treba da bude sažetak ili opis u pet stihova. Ali, prvo moraju da nauče pravila pjesme o drvetu.
3. Započnite tako što ćete im pokazati kako funkcioniše pjesma o drvetu, uz pomoć šablona na tabli.
4. Prvi primjer je o bananama (vidi ispod).
5. U vježbi pisanja pjesme o drvetu, uvijek dajte učesnicima prvu riječ kako bi počeli.
6. U drugom stihu, učesnici treba da izaberu dvije važne osobine povezane s riječju iz prvog stiha. Treba da koriste pridjeve.
7. Zapamtite: ovo je slobodna, kreativna vježba izražavanja. Ne traži se tačan odgovor. Cilj je da učesnici koriste svoje riječi da nešto opišu.
8. U trećem stihu učesnici treba da napišu tri glagola povezana s temom (nešto što riječ radi ili što se radi njoj).
9. U četvrtom stihu treba da napišu rečenicu ili izraz od četiri riječi, na bilo koji način povezan sa temom.
10. Na kraju, u petom stihu učesnici treba da napišu jednu riječ koja sažima temu ili izražava njihova osjećanja o njoj.
11. Zatim, zamolite učesnike da pet minuta samostalno pišu pjesmu o drvetu na temu „zajednica“.
12. Pokušajte da čujete oko šest pjesama, a zatim provedite oko pet minuta u razmatranju ključnih poruka iz lekcije:
 - Svi smo članovi različitih zajednica: naših škola, geografskih zajednica, vjerskih grupa, pa čak i naše države.
 - Naše zajednice nam pomažu da oblikujemo svoj identitet. Važno je biti angažovan član zajednice.
 - Sve zajednice imaju pozitivne i negativne strane. Važno je razmotriti šta volimo u našim zajednicama i šta bismo željeli da promijenimo.

ŠTA SE DEŠAVA NA SVAKOM OD	OBLIK	PRIMJER
Jedna riječ	_____	Banana
Dvije važne karakteristike ove riječi	_____	Žuta, ukusna
Tri riječi koje opisuju radnju (što taj pojam radi ili što se s njim radi), u trećem licu i sadašnjem vremenu	_____	Mijenja se, hrani, uživa
Rečenica ili izraz od četiri riječi	_____	Četiri za jedan euro
Jedna riječ – sažetak, sinonim ili metafora	_____	Voće

PONAŠAJ SE KAO MUŠKARAC	PONAŠAJ SE KAO ŽENA
Budi snažan	Budi pasivna i tiha
Ne plači	Budi brižna i domaćica
Budi hranitelj porodice	Ponašaj se zavodljivo, ali ne previše
Drži sve pod kontrolom i ne povlači se	Budi pametna, ali ne previše
Imaj seks sa mnogim partnerkama	Slijedi muškarčevu volju
Imaj mnogo djevojaka	Zadrži svog muškarca, pruži mu seksualno zadovoljstvo
Primaj seksualno zadovoljstvo od žena	Ne žali se
Rađaj djecu	Ne pričaj o seksu
Oženi se	Udaj se
Preuzimaj rizike	Rađaj djecu
Ne traži pomoć	Budi lijepa / privlačna
Koristi nasilje da riješiš sukobe	Budi viđena, ali se ne čuj
Pij alkohol	Budi emotivna i osjetljiva
Puši	Budi zainteresovana za svoj izgled
Ignoriši bol	—
Ne pričaj o problemima	—
Budi hrabar	—
Budi odvažan	—
Donosi odluke za druge	—

Scenarij 1.6 Moje razmišljanje

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju fizičke i medijske izvore koji utiču na to kako se osjećaju u vezi sa sobom (na primjer: vršnjaci, društvene mreže, reklame, kultura).
- Izraze svoje potrebe na zdrav način i znaju kako da odgovore drugima.

Strategije

- Uvod: Glasanje anonimno
- Učenje: Grupna diskusija; likovna/dramska vježba
- Refleksija: Prezentacija / postavljanje pitanja

Materijali

- Papiri
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Osjećanja
- Ljepota
- Slika o sebi
- Mediji

Informacije za facilitatora

Dok tragamo za sopstvenim identitetom, suočavamo se sa mnoštvom slika o tome šta se smatra privlačnim, „kul“ ili lijepim. Našu predstavu o ljepoti oblikuju vršnjaci, porodica i mediji. To utiče na način na koji se oblačimo, ponašamo, koje proizvode kupujemo i kako se osjećamo u vezi sa sobom.

Pokušajte da podstaknete grupe da pomenu i muškarce i žene kada navode osobe koje smatraju lijepima. Koristite riječ „privlačan“, ili bilo koji drugi izraz koji najbolje označava rodno neutralnu/maskulinu ljepotu (i zamijenite ili dodajte ga svuda gdje se u ovoj lekciji pominje „ljepota“), kako bi i dječaci bili uključeni u diskusiju.

Dječaci takođe imaju probleme sa sopstvenim izgledom, ali mogu se osjećati isključeno ako je razgovor usmjeren samo na ženske standarde ljepote.

Normalno je da ljudi žele da se osjećaju lijepo/privlačno. Ipak, postoji opasnost da razvijemo nerealne ili nezdrave predstave o ljepoti/privlačnosti, ili da mediji utiču na nas da pridajemo preveliki značaj fizičkom izgledu. Važno je razmisliti o tome šta utiče na naše shvatanje ljepote/privlačnosti.

Trebalo bi da sami definišemo ljepotu/privlačnost, a ne da dozvolimo da to umjesto nas čine mediji ili drugi ljudi. Ne postoji jedinstvena definicija — svako je lijep/privlačan na svoj način.

Ako nema dovoljno olovaka i papira za aktivnost Percepcija ljepote (u dijelu Učenje), vježba se može izvesti usmeno. Dovoljno je da grupe razgovaraju o osobama koje smatraju lijepima/privlačnima i naprave mentalnu, umjesto pisane liste. Može biti korisno ako unaprijed pripremite svoj primjer pod nazivom „Ultimativni proizvod ljepote“ kako biste ga pokazali grupi.

Uvod | 10 minuta |

Anonimno glasanje

1. Recite učesnicima da će čuti određenu izjavu.
2. Treba da odluče da li se sa tom izjavom slažu ili ne slažu, i zatim da objasne razloge za svoj stav.
3. Podsjetite ih da ne postoje tačni ili pogrešni odgovori, i da je u redu ako se ne slažu sa svojim prijateljima.
4. Pročitajte jednu ili dvije izjave sa donje liste.
5. Zamolite učesnike da zatvore oči kako ne bi vidjeli odgovore svojih prijatelja, i recite im da:
 - stave ruke na glavu ako se slažu sa izjavom,
 - stave ruke na koljena ako se ne slažu sa izjavom.

IZJAVE:

- Važnije je biti lijep iznutra nego spolja.
 - Mediji prikazuju samo lijepe ljude.
 - Mediji utiču na moju sliku o sebi.
 - Stalo mi je do toga šta moji vršnjaci misle o meni.
6. Zatim ih zamolite da objasne svoje odgovore i postavite dodatna pitanja radi dublje diskusije.

Učenje | 40 minuta |

PERCEPCIJE LJEPOTE

1. Zamolite učesnike da se podijele u grupe od četiri do šest članova i svakoj grupi dodijelite po jedan papir i olovku.
2. Zatražite od svake grupe da napravi spisak osoba koje smatraju lijepima. Te osobe mogu biti poznate ličnosti, političari, članovi zajednice ili čak sami učesnici.
3. Neka grupe razgovaraju o tome zašto smatraju te osobe lijepima, a zatim neka predstave svoj spisak i razloge ostalim učesnicima. Podstaknite diskusiju postavljajući sljedeća pitanja:
 - Da li se neko ne slaže sa kriterijumima ili definicijama ljepote koje čuje?
 - Koje osobe u medijima obično predstavljaju ljepotu?
 - Koje se osobe rjeđe prikazuju?
 - Da li su ljudi iz svih etničkih grupa jednako zastupljeni?
 - Šta je sa starijim osobama?
 - Ko stvara i održava te definicije ljepote?
 - Kako te slike mogu uticati na ljude koji se ne uklapaju u uske, konvencionalne standarde ljepote koje promovišu mediji?
4. Zatim, dok su učesnici i dalje u svojim grupama, ohrabrite ih da razgovaraju o tome šta je „prava ljepota“, i da zajednički osmisle definiciju ljepote koja je bolja i inkluzivnija od one koju promovišu mediji.
5. Recite im da će sada osmisliti „Ultimativni proizvod ljepote“, koji pomaže da se istakne neki aspekt „prave ljepote“ kod onih koji ga koriste.
6. Podsjetite učesnike da prava ljepota uključuje i unutrašnju ljepotu. Dakle, ovo nije samo kozmetički proizvod poput losiona ili nečega što mijenja boju kože ili kose, već proizvod koji pomaže da se istakne individualna ljepota svake osobe.
7. Grupe treba da osmisle reklamu za svoj proizvod — može biti TV, radio ili bilbord oglas.
8. Ohrabrite učesnike da budu kreativni i da se postaraju da svi članovi grupe učestvuju.
9. Nakon 10 minuta, zamolite grupe da predstave svoj oglas za Ultimativni proizvod ljepote i da podijele svoje definicije prave ljepote.

Refleksija | 10 minuta |

1. Nakon svake prezentacije, postavite neka od sljedećih pitanja:
 - Po čemu se ovaj proizvod razlikuje od drugih proizvoda za ljepotu koje vidimo u našim zajednicama?
 - Po čemu se definicija ljepote ove grupe razlikuje od one koju vidimo u medijima?
 - Šta znači biti lijep iznutra?
2. Na kraju, zamolite učesnike da zatvore oči i da razmisle o najmanje jednom načinu na koji su lijepi — bilo iznutra ili spolja.

Modul 1 – Pitanja za procjenu (opcionalno)

1. Daj jedan primjer **negativnog pritiska vršnjaka**:

2. Daj **rješenje** za svoj primjer negativnog pritiska vršnjaka:

3. Šta ćeš učiti na **Aflateen lekcijama**?

a) Učiću o svom ličnom identitetu, zajednici i pravima.

☐

b) Učiću o svom ličnom identitetu, pravima i odgovornostima, svom tijelu/svoj izbor, novcu i preduzetništvu.

☐

c) Učiću o svom ličnom identitetu, životnoj sredini i zajednici, (seksualnom) zdravlju i novcu.

☐

d) Učiću o sebi.

☐

4. Označi da li se sljedeće tvrdnje odnose na **dječake, djevojčice** ili **oboje**:

Tvrdnja	Dječak	Djevojčica	Oboje
Čišćenje kuće	☐	☐	☐
Plaćanje školskih troškova	☐	☐	☐
Pohađanje univerziteta	☐	☐	☐
Briga o starijima	☐	☐	☐

5. Zašto je važno **poznavati svoje snage**?

Napomena za facilitatora: Sva pitanja otvorenog tipa mogu imati više tačnih odgovora. Iz odgovora učesnika trebalo bi da bude jasno da li su razumjeli sadržaj obrađen u modulu. Odgovori na sva pitanja zatvorenog tipa nalaze se u ključnoj tabeli odgovora na prethodnoj stranici.

2 Prava i odgovornosti

Opšti ishodi (Ishodi učenja)

U ovom modulu, učesnici će:

- Naučiti o konceptu prava kao ključnih elemenata ljudske sreće i blagostanja, i shvatiti da prava podrazumijevaju i odgovornosti.
- Biti u stanju da identifikuju pojedince i institucije odgovorne za zaštitu prava i da znaju šta da urade ukoliko su ta prava uskraćena.
- Istražiti definicije, uvjerenja i stereotipe povezane sa muškarcima i ženama.
- Preispitati svoja subjektivna shvatanja o razlikama u društvu i osnovne sisteme uvjerenja koji na njih utiču.
- Naučiti o različitostima unutar svoje zajednice i biti u stanju da prepoznaju snage, ograničenja i različite sposobnosti ljudi.
- Biti u stanju da identifikuju izazove sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom, kao i njihove snage.
- Raditi na izazovima zaštite životne sredine u zajednici i prepoznati sopstveni doprinos.
- Biti u stanju da zagovaraju značaj prirodnih resursa za životnu sredinu i ljude.

Scenarij	Kompetencije
2.1 Upoznajem svoja prava	Ljudska prava i odgovornosti
2.2 Mi smo jedinstveni	Socijalna svjesnost Samoupravljanje Ljudska prava i odgovornosti Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka
2.3 Možemo i umijemo: naše različite sposobnosti	Socijalna svjesnost Samoupravljanje Ljudska prava i odgovornosti Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka
2.4 Razumijevanje roda i moći	Samosvijest Socijalna svjesnost Ljudska prava i odgovornosti, Upravljanje odnosima Životni put i karijerni pejzaž
2.5 Zalažem se za svoja prava	Samoupravljanje Ljudska prava i odgovornosti Odgovorno donošenje odluka
2.6 Naš jedini dom	Samoupravljanje Odgovorno donošenje odluka Održivost

Scenarij 2.1 Upoznajem svoja prava

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju različita prava i odgovornosti koja se na njih odnose.
- Prepoznaju pojedince i institucije odgovorne za zaštitu prava i znaju šta da urade ukoliko im ta prava budu uskraćena.

Strategije

- Uvod: Pictionary (asocijacija kroz crtanje)
- Učenje: Povezivanje prava i odgovornosti
- Refleksija: Stih o drvetu (Tree poem)i

Materijali

- Plakat (flipchart) koji prikazuje kako su prava povezana sa odgovornostima
- Papiri
- Hemijske olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Prava
- Odgovornosti

Informacije za facilitatora

Cilj ove lekcije je da pomogne učesnicima da shvate kako ljudska prava obuhvataju i uključuju seksualna i reproduktivna prava. Važno je da do kraja časa učesnici razumiju da svi imamo ista prava, da se prava ne zarađuju, da nisu uslovljena dobrim ponašanjem, i da niko ne smije biti diskriminisan ili progonjen zbog svoje seksualnosti.

Tokom aktivnosti asocijacija kroz crtanje, važno je da papir sa pojmom pokažete samo osobi ili timu koji trenutno crta. Ako je grupa prevelika, prvo formirajte manje grupe, a zatim ih podijelite u dva tima. Pobrinite se da koristite pojmove koji su učesnicima poznati.

Potrebno je pripremiti plakat o pravima i odgovornostima.

Kada ga pripremate, ostavite kolonu "Odgovornosti" praznu — učesnici će je popunjavati tokom aktivnosti. Napomene u nastavku predstavljaju sugestije mogućih odgovora.

Uvod | 10 minuta |

Igra asocijacija kroz crtanje

1. Podijelite grupu u dva tima.
2. Dajte po jednom članu svakog tima papirić sa pojmom ili frazom koja je povezana sa pravima i odgovornostima.
3. Taj učesnik treba da nacrtaj pojam bez upotrebe riječi ili slova, dok ostali članovi tima pokušavaju da pogode šta crtež predstavlja.
4. Kada tim tačno pogodi pojam, ukratko razgovarajte o njegovom značenju.
5. Zatim neka sljedeći učesnici iz svakog tima uzmu učešće.
6. Predloženi pojmovi za igru Pictionary:
 - pravo na obrazovanje
 - pravo na hranu
 - pravo na čistu pijaću vodu
 - pravo na vjeru/religiju
 - pravo na rad
 - pravo na zdravstvenu zaštitu

Učenje | 40 minuta |

POVEZIVANJE PRAVA I ODGOVORNOSTI

1. Objasnite učesnicima da za svako pravo koje nam je zagarantovano obično postoji i odgovarajuća odgovornost, zasnovana na zdravom razumu.
2. Podstaknite učesnike da navedu primjere, postavljajući pitanja kao što su:
 - Ako imate pravo na hranu, koja je vaša odgovornost? (*Mogući odgovor: da ne bacate hranu.*)
 - Ako imate pravo na besplatno osnovno obrazovanje do 14. godine, koja je vaša odgovornost? (*Mogući odgovor: da se trudite i da dajete svoj maksimum u školi.*)
 - Ako imate pravo na zdravstvenu zaštitu, koja je vaša odgovornost? (*Mogući odgovori: da održavate kondiciju i brinete o svom zdravlju.*)
3. Zatim, zamolite učesnike da formiraju grupe od pet ili šest članova i skrenite im pažnju na plakat/tablu koju ste ranije pripremili, sa dvije kolone: „Prava” i „Odgovornosti” (vidi ispod).
4. Objasnite da imaju deset minuta da, u okviru svojih grupa, odluče koja odgovornost odgovara svakom pravu.
5. Diskutujte zašto je važno preuzimati te odgovornosti.
6. Nakon toga, okupite sve učesnike ponovo i poslušajte njihove prijedloge za kolonu „Odgovornosti”, omogućavajući im da ih izraze sopstvenim riječima.
7. Zatim ih pitajte zašto je važno preuzeti te odgovornosti. Njihovi odgovori bi trebalo da ukažu na posljedice nepreuzimanja odgovornosti, npr:
 - „Ljudi će postati nezainteresovani.”
 - „To će spriječiti druge da uživaju u svojim pravima.”
 - „Neću moći u potpunosti da ostvarim svoja prava ako ih drugi ne poštuju.”

8. Neka grupe diskutuju **kako se može spriječiti kršenje prava**. Možete pomoći definisanjem pojma „*kršenje prava*” na sljedeći način:
Kršenje prava je svaki čin koji ignoriše ili se aktivno suprotstavlja ljudskom pravu – nečemu što bi svi trebalo da imamo, poput bezbjednog mjesta za život, čiste pijaće vode itd.
9. Zaključite lekciju pitanjem:
Šta možete učiniti da promovišete prava mladih ljudi u vašem okruženju?

Refleksija | 10 minuta |

STIH O DRVETU

1. Podsjetite učesnike da se prisjete pravila za pisanje “Stiha o drvetu”. Ako je potrebno, pokažite im plakat koji ste koristili na prethodnim časovima.
2. Zatim ih zamolite da pojedinačno, tokom pet minuta, napišu Stih o drvetu na temu „*prava*”.
3. Poslušajte nekoliko pjesama (otprilike šest), a zatim posvetite oko pet minuta kratkoj diskusiji, tokom koje učesnici mogu podijeliti šta su naučili na ovom času. Možete postaviti pitanja kao što su:
 - Koja su ključna prava i odgovornosti?
 - Ko je odgovoran da obezbijedi da prava mladih budu zaštićena?
 - Kako mladi mogu pomoći u zaštiti svojih i tuđih prava?
4. Podsjetite učesnike da je cilj ove lekcije bio da uspostave ključna prava i da prepoznaju važnost promovisanja prava svih mladih ljudi kao važan dio aktivnog doprinosa pravednom i poštenom društvu.

PRAVA	ODGOVORNOSTI
Imaš pravo na dobro obrazovanje...	... i odgovornost da marljivo učiš i poštuješ svoje nastavnike.
Imaš pravo da te ozbiljno shvate i da izraziš svoje mišljenje...	... i odgovornost da sa poštovanjem slušaš mišljenja drugih, čak i ako se ne slažeš s njima.
Imaš pravo na zdravstvenu zaštitu, medicinske informacije i kontracepciju...	... i odgovornost da vodiš računa o svom zdravlju i fizičkoj kondiciji.
Imaš pravo da ne budeš diskriminisan na osnovu religije, etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije, društvenog ili ekonomskog statusa...	... i odgovornost da ni ti ne diskriminišeš druge po bilo kom od ovih osnova.
Imaš pravo na rad...	... i odgovornost da radiš vrijedno i savesno.

Scenarij 2.2 Mi smo jedinstveni

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju sličnosti i razlike u kulturnim i vjerskim sistemima.
- Preispitaju svoja subjektivna shvatanja razlika u društvu i osnovne sisteme uvjerenja koji ih oblikuju.
- Identifikuju načine na koje mogu da se nose sa različitostima i da promovišu sklad i međusobno razumijevanje.

Strategije

- Uvod: Kulturna razmjena
- Učenje: Pisanje kratke priče
- Refleksija: Čitanje priče/ predstavljanje priča

Materijali

- Studije slučaja ispisane na plakatu ili tabli
- Papiri
- Hemijske olovke
- Resursi o različitim kulturama i sistemima vjerovanja

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Različitost
- Kulture
- Sistemi vjerovanja

Informacije za facilitatora

U ovoj lekciji govori se o različitim kulturama i vjerovanjima.

Važno je obezbijediti poštovanje prema svakoj kulturi i vjerovanju.

Učesnici bi trebalo da shvate da svako dolazi iz drugačijeg porijekla i da postoje razlike među ljudima, ali da su prihvatanje i razumijevanje tih razlika ključ za život u harmoniji.

Vodite računa da se sve zablude ili generalizacije o kulturama i vjerovanjima isprave i objasne.

Na početku koristite kulture i sisteme vjerovanja koji se razlikuju od onih učesnika, ali o kojima oni imaju neko osnovno znanje.

Ako postoji mogućnost, dozvolite im da koriste knjige ili internet kako bi sproveli kratko istraživanje. Ukoliko se u njihovim prezentacijama pojave pogrešne informacije, pitajte ih odakle su ih preuzeli i zatim ih ispravite.

Takođe, vodite računa da se u diskusiji o pojmu “ljepote” (ako se pojavi tokom časa) uključe i dječaci, jer i oni imaju izazove u vezi sa izgledom, ali se mogu osjećati isključeno ako se razgovor fokusira samo na ženske standarde ljepote.

Uvod | 20 minuta |

Kulturna razmjena

1. Podijelite učesnike u grupe od po četiri do pet članova.
2. Neka svaka grupa izabere jednu kulturu koju će predstaviti. Obavezno naglasite da izaberu onu o kojoj nešto već znaju (ili im omogućite da sami sprovedu istraživanje koristeći knjige ili internet). Podsjetite ih da svoju izabranu kulturu predstavite s poštovanjem.
3. Dozvolite im da biraju između kultura iz sopstvene zemlje, kontinenta ili svijeta, u zavisnosti od njihovog znanja i kulturne raznolikosti okruženja.
4. Neka prikupe informacije o kulturi ili sistemu vjerovanja koji su izabrali.
5. Neka razmisle o elementima kao što su: tradicionalna hrana, jezik, umjetnost, muzika, ples, vjerovanja i običaji.
6. Dajte im pet minuta da pripreme kratku prezentaciju o izabranoj kulturi.
7. Zatim neka svaka grupa predstavi svoju kulturu.
8. Nakon prezentacija, vodite diskusiju o sličnostima i razlikama među kulturama, kako bi se podstaklo dublje razumijevanje i uvažavanje raznolikosti.

Učenje | 30 minuta |

PISANJE KRATKE PRICE

1. Zamolite učesnike da “uđu u cipele” neke druge osobe – nekoga ko ima drugačiji život, drugačije mogućnosti, ciljeve, iskustva i vjerovanja.
2. Objasnite da imate šest različitih osoba iz različitih dijelova svijeta.
3. Svaka od tih osoba ima sopstvenu pozadinu i priču.
4. Njihove priče nisu napisane — zadatak učesnika je da ih napišu i ispričaju. Priča treba da bude kratka, do jedne stranice.
5. Pročitajte informacije sa kartica (studija slučaja) i dozvolite učesnicima da izaberu osobu o kojoj žele da pišu. Napišite kratke opise likova na tablu ili plakat, tako da ostanu vidljivi tokom rada.

SAVJETI ZA FACILITATORA

Ako neke od studija slučaja nisu povezane sa stvarnošću učesnika, odaberite samo one koje jesu, ili osmislite nove likove koji će im biti bliži i razumljiviji.

6. Dajte učesnicima vrijeme da napišu priču. Ako je moguće, omogućite im da koriste resurse (knjige, internet) kako bi istražili kulturu osobe o kojoj pišu.
7. Pomozite im u pisanju dajući radne listove i smjernice.
8. Završite aktivnost sumiranjem ključnih ideja koje su proizašle iz pisanih priča.

Refleksija | 10 minuta |

PREDSTAVLJANJE PRIČA

1. Formirajte grupe od po četiri do pet učesnika.
2. Pobrinite se da u svakoj grupi budu zastupljeni različiti likovi iz studija slučaja.
3. Neka učesnici pročitaju svoje priče ostalim članovima grupe.
4. Ako ostane vremena, započnite razgovor o tome koliko su svi ti ljudi različiti, ali i o tome zašto je važno da i dalje živimo u međusobnom skladu i razumijevanju.

Studije slučaja - priče

Studija slučaja 1: Amina – Masajska nomadkinja

Pozadina: Amina je 17-godišnja Masajska djevojka koja živi u udaljenom selu u Keniji.

Priča: Prati svakodnevni život Amine kao nomadske pastirke i istraži izazove sa kojima se suočava dok pokušava da uskladi tradiciju sa savremenim obrazovanjem.

Razmisli o masajskim običajima, ritualima i značaju stoke u ovoj kulturi.

Studija slučaja 2: Ravi – Dječak sa ulica Mumbaja (Ravi – The Mumbai Street Child)

Pozadina: Ravi je 15-godišnji dječak koji živi na ulicama Mumbaja, u Indiji.

Priča: Upoznaj Ravijev život dok se snalazi na užurbanim ulicama Mumbaja, suočavajući se sa siromaštvom i beskućništvom. Istraži njegove snove, izazove sa kojima se susreće i sisteme podrške koji postoje za djecu sa ulice u Indiji.

Studija slučaja 3: Sofia – Sirijska izbjeglica (Sofia – The Syrian Refugee)

Pozadina: Sofia je 16-godišnja sirijska izbjeglica koja je pobjegla iz svoje zemlje razorene ratom.

Priča: Prati Sofijin bijeg iz Sirije, njena iskustva u izbjegličkim kampovima i put ka novoj zemlji. Istraži emocionalni teret raseljenosti i izazove prilagođavanja novoj kulturi.

Studija slučaja 4: Carlos – Čuvar Amazonske prašume (Carlos – The Amazon Rainforest Guardian)

Pozadina: Carlos je pripadnik domorodačke zajednice i tinejdžer koji živi u Amazonskoj prašumi u Brazilu.

Priča: Prati Carlosa dok govori o značaju očuvanja Amazonske prašume i svojoj ulozi u njenoj zaštiti. Razmisli o domorodačkim tradicijama, naporima za zaštitu životne sredine i posljedicama krčenja šuma na njegovu zajednicu.

Studija slučaja 5: Mei Ling – Urbanka iz Kine (Mei Ling – The Chinese Urbanite)

Pozadina: Mei Ling je 18-godišnja djevojka koja živi u velikom gradu Šangaju, u Kini.

Priča: Zaroni u svakodnevni život Mei Ling u užurbanom megapolisu. Istraži njene aspiracije, konkurentni obrazovni sistem u Kini i kulturnu dinamiku društva koje se brzo mijenja.

Studija slučaja 6: Amir – Palestinski mirovni aktivista (Amir – The Palestinian Peace Activist)

Pozadina: Amir je 19-godišnji Palestinac koji živi na Zapadnoj obali.

Priča: Prati Amirov put kao mirovnog aktiviste koji radi na rješavanju sukoba između Izraela i Palestine. Istraži njegova lična iskustva, izazove života u zoni sukoba, kao i njegove napore da promoviše dijalog i međusobno razumijevanje.

Scenarij 2.3 Mogu i sposoban sam — Naše različite sposobnosti

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju univerzalnost ljudskih snaga, ograničenja i različitih sposobnosti.
- Identifikuju izazove sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom, kao i njihove snage.

Strategije

- Uvod: Vodi putnika
- Učenje: Intervjui
- Refleksija: Prezentovanje

Materijali

- Povezi za oči
- Papir i olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Snage
- Ograničenja
- Sposobnosti

Informacije za facilitatora

U ovoj lekciji važno je biti otvoren prema različitostima u zajednici. Moguće je da u učionici ili zajednici učesnika postoje osobe sa invaliditetom. Osobe sa invaliditetom mogu imati fizički invaliditet, kao što je oštećenje sluha ili nemogućnost samostalnog hodanja. Razvojni invaliditeti, poput autizma, mogu uticati na način na koji neko uči.

Vodite računa da o osobama sa invaliditetom govorite s poštovanjem. Učesnici mogu imati različite predstave o osobama sa invaliditetom. Nakon lekcije, cilj je da učesnici budu u stanju da prepoznaju izazove i ograničenja sa kojima se te osobe suočavaju, ali i njihove snage.

Ljudi ponekad imaju negativnu sliku o osobama sa invaliditetom — ova lekcija ima za cilj da to promijeni. Možete odlučiti da prikažete i uspješne priče osoba sa invaliditetom.

Uvod | 15 minuta |

Vodi putnika

1. Podijelite učesnike u parove. Svaki par će imati po jednu osobu u ulozi „putnika“ i jednu u ulozi „vodiča“.
2. Svaki par treba da se izmjenjuje u ulogama putnika i vodiča.
3. Vodič vodi putnika, koji ima povez preko očiju, po učionici (ili otvorenom prostoru), koristeći samo verbalna uputstva.
4. Učesnici treba da se zamijene u ulogama nakon određenog vremena.
5. Nakon toga, vodite grupu u diskusiju o iskustvu. Možete postaviti sljedeća pitanja:
 - Kako je ovo iskustvo ograničilo putnika?
 - Šta je bilo važno da vodič uradi?
 - Kako mislite da izgleda život osoba koje imaju različite sposobnosti i ograničenja?

Učenje | 30 minuta |

INTERVJU

1. Ako je moguće, posjetite ili pozovite osobe sa invaliditetom da učestvuju u lekciji i da ih učesnici intervjuišu.
2. Ova lekcija se može iskoristiti i kao priprema za osmišljavanje pitanja za intervju.
3. Zamolite svakog učesnika da zamisli da intervjuiše osobu sa invaliditetom. Podsjetite ih na definiciju osoba sa invaliditetom iz početnih napomena za facilitatora.
4. Ako imate veliku grupu, podijelite je u manje grupe i neka intervju obavljaju grupno.
5. Neka učesnici zapišu pitanja za intervju na papir.
6. Pitanja treba da obuhvate pojmove ograničenja, snaga i izazova.

Alternativna aktivnost

1. Ako prethodna aktivnost nije moguća, možete dodijeliti uloge osoba sa invaliditetom nekim učesnicima.
2. Zamolite ih da osmisle 10 pitanja za intervju.
3. Dodijelite pet učesnika da glume osobe sa invaliditetom — obavezno naglasite da se to radi s poštovanjem. (Vidi kartice za igranje uloga ispod.)
4. Ako imate veliku grupu, možete ih ponovo podijeliti u manje grupe koje će zajednički sprovesti intervju.

Refleksija | 15 minuta |

1. Nakon intervjua, zamolite učesnike da podijele svoja zapažanja kroz prezentaciju.
 - Ako su radili u grupama, neka svaka grupa predstavi rezultate.
 - Ako su intervjui sprovedeni pojedinačno, neka učesnici prezentuju u manjim grupama.
 - Učesnici treba da predstave jedno ograničenje, jedan izazov i dvije snage osobe koju su intervjuisali.
2. Na kraju, pitajte učesnike šta su naučili iz današnje lekcije.

Kartice

Uloga 1: Sara – Oštećenje vida

Izazov: Sara ima oštećenje vida od rođenja i suočava se s poteškoćama u pristupu štampanim materijalima i samostalnom kretanju u svom okruženju.

Snage: Razvila je izuzetne vještine slušanja, snažnu memoriju i sposobnost prilagođavanja novim okruženjima.

Ograničenja: Sari je potrebna specijalizovana tehnologija i pomoć za pristup pisanom sadržaju, a ima i ograničenja u određenim profesionalnim oblastima koje se u velikoj mjeri oslanjaju na vizuelne informacije.

Uloga 2: Džamal – Poremećaj iz spektra autizma (ASD)

Izazov: Džamal ima poremećaj iz spektra autizma, što može otežati društvene interakcije i komunikaciju.

Snage: Posjeduje jedinstvenu perspektivu, izuzetnu pažnju prema detaljima i duboko znanje u oblastima koje ga zanimaju.

Ograničenja: Džamal može imati poteškoće u razumijevanju društvenih znakova i u izgradnji odnosa, što može uticati na njegov lični i profesionalni život.

Uloga 3: Marija – Gluvoća

Izazov: Marija je gluvi i suočava se s komunikacionim barijerama u svijetu u kojem većina ljudi čuje.

Snage: Izvrсна je u vizuelnoj komunikaciji, poznaje znakovni jezik i veoma je pažljiva prema svom okruženju.

Ograničenja: Mariji je često potrebna podrška, poput tumača za znakovni jezik ili titlova, kako bi imala pristup govornim informacijama.

Uloga 4: Karlos – Paraplegija

Izazov: Karlos je paraplegičar zbog povrede kičmene moždine, što utiče na njegovu pokretljivost i fizičke aktivnosti.

Snage: Razvio je izdržljivost, snažne vještine rješavanja problema i duboko razumijevanje važnosti pristupačnosti i inkluzije.

Ograničenja: Karlos koristi invalidska kolica i prilagođenu opremu za kretanje, što može ograničiti njegovo učešće u određenim aktivnostima.

Uloga 5: Ema – Poremećaj pažnje i hiperaktivnosti (ADHD)

Izazov: Ema ima ADHD, što joj može otežati da se fokusira, ostane organizovana i efikasno upravlja svojim vremenom.

Snage: Veoma je kreativna, razmišlja „izvan okvira“ i često se odlično snalazi u brzim i dinamičnim okruženjima.

Ograničenja: Emi je potrebna podrška i strategije za upravljanje pažnjom i vremenom, naročito u strukturisanim zadacima ili onima koji zahtijevaju veliku pažnju na detalje.

Scenarij 2.4 Razumijevanje roda i moći

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju stereotipe povezane sa muškarcima i ženama.
- Opišu značenja i uvjerenja koja stoje iza tih stereotipa..

Strategije

- Uvod: Priča i zauzimanje stava
- Učenje: Igra sa loptom o rodnoj svijesti
- Refleksija: Odgovori loptom

Materijali

- Tri lista A4 papira sa oznakama: SLAGI SE, NE SLAGI SE i NESIGURNO
- Flipčart (tabla za prezentacije)
- Markeri
- Lopta ili smotani komad papira

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Pol
- Biologija
- Rod
- Promjena

Informacije za facilitatora

U ovoj lekciji pomoći ćemo učesnicima da razlikuju pojmove pol i rod.

Pol se odnosi isključivo na fizičke razlike između muškaraca i žena, zasnovane na biološkim karakteristikama.

Rod, s druge strane, odnosi se na društveno naučena ponašanja i očekivanja koja se povezuju sa polovima.

Ova očekivanja postavlja kultura i društvo, i zato se mijenjaju kroz vrijeme i istoriju. Način na koji se oblačimo, ponašamo, šta učimo, naše uloge u porodici i poslovi koje obavljamo — sve to često zavisi od našeg roda.

Istorijski gledano, žene su bile manje osnažene zbog društvenih očekivanja, što se i danas ogleda u porodicama i zajednicama.

Iako su muškarci tradicionalno bili više privilegovani u mnogim društvima, i na njih rodna očekivanja mogu vršiti pritisak. Zahtjev da se „ponašaš kao muškarac“ može dovesti do života koji ih ne čini srećnim, isto kao što pritisak da se „ponašaš kao dama“ može ograničiti slobodu i izbor žena te smanjiti njihovo učešće u društvu.

Potrebno je vrijeme da učesnici zaista razumiju i usvoje ovu razliku, zato budite strpljivi.

Prije početka lekcije, postavite tri plakata (SLAGI SE, NE SLAGI SE, NESIGURNO) na različita mjesta u prostoriji.

Uvod | 15 minuta |

Priča o hirurgu

1. Obavijestite učesnike da ćete im pročitati kratku priču i zamolite ih da pažljivo slušaju i objasne šta se desilo u priči.

Priča o hirurgu:

Jedan muškarac vozio je sa svojim sinom kada su doživjeli tešku saobraćajnu nesreću. Otac je poginuo na mjestu, a sin je u teškom stanju prebačen u bolnicu. Hirurg u operacionoj sali pogledao je dječaka i rekao: „Ne mogu da ga operišem. To je moj sin.“

2. Pitajte učesnike: „Kako to objašnjavate?“
3. Ohrabrite što više učesnika da daju svoje ideje prije nego što otkrijete odgovor.
4. Odgovor je, naravno, da je hirurg dječakova majka.

Zauzmi stav

1. Uputite učesnike na tri plakata koja ste postavili: SLAGI SE, NE SLAGI SE, NESIGURNO.
2. Objasnite da ćete pročitati nekoliko izjava, a njihovo je da stanu ispred plakata koji najbolje opisuje njihov stav.
3. Podsjetite ih da ovo nije test, već debata
4. Cilj je da se čuju različita mišljenja. Slušajte učesnike i podstičite ih da obrazlože svoj stav.
5. Pročitajte prvu izjavu: „Lakše je biti muškarac nego žena.“
6. Dajte učesnicima nekoliko trenutaka da odluče gdje će stati.
7. Zatim pitajte nekoliko njih iz svake grupe: „Zašto si izabrao/la ovaj stav?“
8. Nakon što čujete više odgovora, pitajte: „Da li neko želi da promijeni stav nakon što je čuo druge?“
9. Ponovite proces za sljedeće izjave:
 - Žene su bolji roditelji.

- U redu je da muškarac plače u javnosti.
 - Muškarci i žene su jednako tretirani u našem društvu.
 - Kad bi više žena bilo na rukovodećim pozicijama, društvo bi bilo pravednije.
- 10 Nakon završetka, okupite grupu i razgovarajte:
- Kod kojih izjava su ljudi bili najviše podijeljeni, a kod kojih najviše saglasni?
 - Koja negativna mišljenja ste čuli o ženama/djevojkama?
 - Koja negativna mišljenja ste čuli o muškarcima/dječacima?
 - Kako ste se osjećali ako je vaše mišljenje bilo drugačije od mišljenja većine?

Učenje | 35 minuta |

Igra sa loptom o rodnoj svijesti

1. Objasnite da ćete igrati igru koja će pomoći učesnicima da razmisle o razlikama između muškaraca i žena — i o tome gdje razlike zapravo ne postoje.
2. Na tabli ili flipčartu nacrtajte dvije kolone: muško i žensko.
3. Neka učesnici formiraju krug.
4. Objasnite pravila: vi ćete viknuti neku rodnu oznaku (npr. „dječak“, „žena“, „muškarac“, „djevojka“) i baciti loptu. Onaj ko uhvati loptu treba odmah da kaže prvu riječ koja mu padne na pamet u vezi s tim pojmom. Primjer: Vi kažete „dječak“, bacite loptu — učesnik kaže „pantalone“.
5. Dva volontera sa markerima zapisuju riječi u odgovarajuće kolone.
6. Nakon nekoliko minuta, promijenite temu i recite da sada daju riječi povezane sa poslovima. Npr. „žena“ → „sekretarica“, „muškarac“ → „pilot“.
7. Zatim neka daju riječi povezane sa kućnim obavezama.
8. Potom sa porodičnim i društvenim ulogama.
9. Zatim sa odnosima.
10. Na kraju sa seksualnošću.
11. Kada završite, trebalo bi da imate dvije liste riječi — jednu za muškarce, drugu za žene.
12. Zamolite učesnike da pogledaju liste i odluče koje riječi se ne mogu primijeniti na oba pola. U toku diskusije objasnite da oba pola mogu obavljati iste poslove.
13. Uklonite riječi koje se mogu odnositi na oba pola, dok ne ostanu samo one koje označavaju fizičke razlike.
14. Na kraju objasnite da je rod društveni i kulturni konstrukt koji se razlikuje širom svijeta, dok je pol biološki. Na primjer, društvo može ne odobravati da djevojke postanu pilotkinje, ali to je samo kulturno pravilo — fizički, žene mogu letjeti avionom. U nekim zemljama ženama nije dozvoljeno da voze, ali znamo da su sposobne za to.
15. Naglasite da kultura određuje pravila ponašanja za muškarce i žene, ali da su to pravila koja mi sami stvaramo — i možemo ih mijenjati. Proces stvaranja pravednijeg društva upravo je to: mijenjanje pravila. U mnogim dijelovima svijeta kulturna pravila ograničavaju izbor žena i smanjuju njihov pristup resursima. Objasnite učesnicima da neka od tih pravila moramo zajedno promijeniti.

Refleksija | 10 minuta |

Odgovori loptom

1. Uzmite loptu i zamolite učesnike da formiraju krug. Postavite pitanje, a zatim bacite loptu nekome iz kruga.
2. Onaj ko uhvati loptu treba da odgovori, pa da ponovi pitanje i baci loptu drugome.
3. Postavite sljedeća pitanja (svako treba da odgovori barem jednom):
 - Šta sada znaš o rodu što ranije nijesi znao/la?
 - Na koje načine rodna pravila ograničavaju tvoje ponašanje ili te sprječavaju da se ponašaš onako kako bi volio/la?
 - Kako rodna pravila sprječavaju društvo da bude pravednije?
 - Navedi jedan način da negativnu poruku o svom rodu pretvoriš u pozitivnu.
 - Koju jednu konkretnu akciju možeš preduzeti ove sedmice da izazoveš rodne norme?

Scenarij 2.5 Zauzimam se za svoja prava

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu tri osobine ljudi koji su pokretači promjena.
- Prepoznaju pokretače promjena u svojoj zajednici.
- Identifikuju najmanje jedno područje u kojem mogu napraviti razliku u svojoj zajednici.

Strategije

- Uvod: Brainstorming (razmjena ideja)
- Učenje: Banka promjena
- Refleksija: Diskusija

Materijali

- Flipčart (tabla za prezentacije)
- Markeri
- Papir

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Aktivizam
- Promjena
- Zajednica

Informacije za facilitatora

Za aktivnost „Banka promjena“, učesnici treba već da imaju osnovno znanje o kršenju ljudskih prava.

Ako se muče da pronađu primjere, možete im pomoći navodeći situacije poput:

- žene koje nemaju pristup medicinskim informacijama (npr. o kontracepciji);
- djevojčice kojima je uskraćen jednak pristup obrazovanju;
- žene kojima nije dozvoljeno da posjeduju zemlju;
- nejednak pristup obrazovanju za žene i muškarce;
- činjenica da žene često zarađuju manje od muškaraca za isti posao;
- problem dječjih brakova.

Ako se takvi primjeri pojavljuju i u lokalnoj zajednici, oni mogu poslužiti kao polazna tačka za popunjavanje tabele Banke promjena.

Ako je moguće, sačuvajte grupni rad iz ove aktivnosti (npr. okačen na zid učionice) kako biste se na njega mogli pozivati u narednim aktivnostima. Možete i kasnije dodavati nove „uplate“ (rješenja) ili „isplate“ (probleme) kako napredujete kroz module.

Uvod | 15 minuta |

Prepoznavanje ključnih osobina pokretača promjena

1. U ovoj aktivnosti, učesnici će prepoznati pojedince ili organizacije koje čine pozitivne promjene u zajednici i istražiti šta ih čini pokretačima promjena. Na kraju, treba da budu upoznati s pojmovima herojstva, aktivizma i promjene.
2. Podijelite učesnike u grupe od četiri do šest članova i svakoj grupi dajte po jedan list flipčart papira i marker.
3. Svaka grupa treba da izabere tri osobe za koje misle da su napravile značajnu promjenu u svojoj zajednici ili u svijetu.
4. Ohrabrite ih da na spisak uključe i muškarce i žene. To mogu biti:
 - izmišljeni superheroji,
 - lokalni aktivisti ili pokretači promjena,
 - poznate istorijske ličnosti (npr. Gandi, Greta Tunberg, Malala Jusafzai, Nelson Mandela) ili manje poznate osobe koje učesnici posebno cijene.
5. Svaka grupa treba da diskutuje o osobinama svojih izabranih osoba, uključujući:
 - njihov stav i ponašanje,
 - izazove sa kojima se suočavaju ili su se suočavali, i
 - vrijednosti koje predstavljaju.
6. Neka grupe zapišu osobine koje njihove osobe izdvajaju kao pokretače promjena (npr. inspirativni, strastveni, odlučni).
7. Zatim neka uporede tri izabrane osobe i napišu koje osobine su im zajedničke.

Učenje | 35 minuta |

Banka promjena

1. Zamolite učesnike da navedu primjere ljudi kojima su prava uskraćena ili prekršena.
2. Ti primjeri mogu biti iz prethodnih lekcija ili iz lokalnih istraživanja.
3. Saslušajte što više primjera i pomozite im ako im je teško da se sjete konkretnih situacija.
4. Objasnite da će ove primjere koristiti u obliku problema i rješenja, koristeći bankarstvo kao metaforu.
5. Podijelite učesnike ponovo u grupe od četiri do šest članova i svakom timu dajte list flipčart papira i marker.

6. Objašnjenje pojmova. Da biste bili sigurni da svi razumiju terminologiju, postavite nekoliko pitanja:

- Ima li neko u grupi bankovni račun? Ako nema, da li zna kako on funkcionira?
- Kako biste objasnili bankovni račun?

(Odgovor: dogovor s bankom kojim klijent polaže i podiže novac, a banka vodi evidenciju o tome.)

- Koja je druga riječ za uzimanje novca iz banke?

(Odgovor: isplata ili povlačenje.)

- A kako se zove polaganje novca na račun?

(Odgovor: uplata ili depozit.)

- Ako imate deset eura u banci, a podignete dva, koliko vam ostaje?

(Odgovor: osam eura.)

- Kako zovemo taj preostali iznos?

(Odgovor: stanje na računu, odnosno balans.)

7. Rad sa Bankom promjena Objasnite da je Banka promjena zamišljena banka koja počinje u dugu (u minusu) zbog mnogih društvenih problema — u školi, porodici, zajednici, gradu, pa i državi.
8. Zadatak učesnika je da „izvedu banku iz minusa“ tako što će polagati „uplate“ u vidu rješenja i akcija koje mogu poboljšati situaciju.
9. Neka učesnici na svoj flipčart nacrtaju Tabelu bilansa stanja (primjer ispod).
10. Zatim neka u kolonu „Isplate“ (Withdrawals) upišu probleme i kršenja prava koje su ranije spominjali, raspoređene po „računima“: porodica, komšiluk/zajednica, škola, grad, država, svijet.
11. Objasnite da te „isplate“ predstavljaju dug banke — svaka nepravda „oduzima“ od zajednice.
12. Kada završe s unosom problema, objasnite da banka sada ima negativan balans. Njihov zadatak je da sada u kolonu „Uplate“ (Deposits) unesu rješenja i akcije koje mogu da „vrate banku u plus“.
13. Dajte im 15 minuta za rad, a zatim neka svaka grupa predstavi svoju tabelu.

PRIMJER TABELE BILANSA STANJA

RAČUNI	ISPLATE (problemi)	UPLATE (rješenja)	STANJE (balans)
Porodica			
Komšiluk / zajednica			
Škola			
Grad			
Država			
Svijet			
UKUPNO			

Refleksija | 10 minuta |

1. Podsjetite učesnike da je cilj lekcije bio da razumiju kako da se zauzmu za svoja i tuđa prava i da prepoznaju načine kako mogu izazvati nepravde u školi i zajednici.
2. Iskoristite ovaj trenutak da prodiskutujete o važnim pitanjima i da rezimirate naučeno.
3. Započnite razgovor pomoću sljedećih pitanja:
 - Kako ti, kao pojedinac, možeš doprinijeti promjeni?
 - Kako su te pokretači promjena iz početne aktivnosti inspirisali?
 - Koje osobine ima jedan pravi pokretač promjena?
 - Da li misliš da ti imaš te osobine? Zašto ili zašto ne?
 - Šta bi volio/la da promijeniš u svojoj zajednici?

Scenarij 2.6 Naš jedini dom

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Imenuju tri ekološka problema u svojoj zajednici i prepoznaju sopstveni doprinos tim problemima.
- Imenuju prirodne resurse.
- Objasne važnost prirodnih resursa za životnu sredinu i za ljude..

Strategije

- Uvod: brainstorm
- Učenje: potraga u zajednici / poster
- Refleksija: prezentovanje / postavljanje pitanja

Materijali

- Papir
- Olovke
- Papel za postere
- Boje

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Životna sredina (okruženje)
- Prirodni resursi
- Zajednica
-

Informacije za facilitatora

Provjerite predznanje učesnika u uvodnoj fazi. Važno je da im pružite tačne informacije o životnoj sredini i prirodnim resursima.

Izlazite u zajednicu — jasno postavite pravila o tome kuda učesnici smiju da idu i kako da ostanu bezbjedni. Ako nije moguće izaći napolje i posmatrati prirodne resurse u zajednici, „dovedite“ ih u učionicu: odštampajte slike različitih prirodnih resursa i pustite učesnike da se kreću po prostoriji i „pronalaze“ ih.

Kada učesnici prave postere kako bi podučavali druge, važno je da mogu da sprovedu sopstveno istraživanje. Obezbijedite novinske članke, knjige ili pristup internetu.

Uvod | 10 minuta |

Brainstorm

1. Podijelite učesnike u male grupe.
2. Zamolite ih da razmisle o ekološkim pitanjima i njihovoj važnosti.
3. Neka grupe urade brainstorm i zapišu listu od tri ekološka problema specifična za njihovu zajednicu.
4. Podstaknite učenike da identifikuju kako ljudske aktivnosti doprinose tim problemima.
5. Zamolite svaku grupu da predstavi svoje brainstorm bilješke.

Učenje | 40 minuta |

Potruga za prirodnim resursima

1. Podijelite učesnike u grupe.
2. Recite im da će raditi potragu za prirodnim resursima.
3. Objasnite da je ovo „lov na blago“ u kojem tragaju za blagom prirodnih resursa.
4. Zamolite učesnike da istraže školu ili obližnji vanjski prostor (zajednicu) kako bi identifikovali i zapisali prirodne resurse koje uoče (npr. drveće, vodu, sunčevu svjetlost, kamenje).
5. Nakon potrage, razgovarajte o njihovim nalazima i naglasite važnost ovih resursa za životnu sredinu i njihovu zajednicu.

Poster o prirodnom resursu

1. Po povratku, zamolite učesnike da naprave pojedinačne postere.
2. Neka svaki učesnik izabere jedan prirodni resurs (čist vazduh, svježa voda, plodno tlo) i napravi poster koji ilustruje njegov značaj za životnu sredinu i dobrobit ljudi (zajednice).
3. Mogu dodati i načine kako ljudi mogu pomoći u očuvanju tih prirodnih resursa.
4. Uvjerite se da koriste tačne informacije o prirodnom resursu (možda će im biti potreban pristup knjigama ili internetu za istraživanje).

Refleksija | 10 minuta |

1. Formirajte grupe tako da svaka sadrži učesnike sa različitim posterima o prirodnim resursima.
2. Neka učesnici predstave i objasne svoje postere članovima grupe.
3. Završite lekciju sljedećim pitanjima:
 - Šta ste danas naučili?
 - Koji je značaj prirodnih resursa?
 - Šta vi, kao pojedinac, možete uraditi da sačuvate prirodne resurse?

Modul 2 – Pitanja za procjenu (opciono)

1. Napiši 3 prava koja imaš kao tinejdžer/tinejdžerka:

2. Napiši 3 odgovornosti koje imaš kao tinejdžer/tinejdžerka:

3. Što definiše različitu kulturu?

a) Kulturne razlike se odnose na različite integrisane i održavane sisteme društveno stečenih vrijednosti, uvjerenja, jezika i pravila ponašanja.

☐

b) Kulturne razlike se odnose samo na mjesto gdje si rođen/a.

☐

c) Kulturne razlike se odnose na jezik, uvjerenja i način na koji se neko oblači.

☐

d) Kulturne razlike se odnose na pjevanje, pripovijedanje i uvjerenja.

☐

4. Označi „tačno“ ili „netačno“ za sljedeće tvrdnje:

Tvrdnja	Tačno Netačno	
a) Svi prirodni resursi se nalaze u našoj zemlji	☐	☐
b) Sunce je prirodni resurs	☐	☐
c) Nafta je prirodni resurs	☐	☐
d) Drveće je korisno ljudima kao prirodni resurs	☐	☐

5. Objasni kako možeš da napraviš promjenu u svojoj zajednici:

6. Navedi 2 stvari koje zajednica može da uradi kako bi osporila rodne norme:

Napomena za facilitatora: Na sva pitanja otvorenog tipa može postojati više tačnih odgovora. Iz odgovora učesnika treba da bude jasno da li su obradili i razumjeli sadržaj obrađen u modulu. Odgovori na sva pitanja zatvorenog tipa dati su u ključu odgovora na prethodnoj strani.

3 Moje tijelo i moji izbori

Opšti ishodi

U ovom modulu učesnici će:

- Otkriti značaj i povezanost fizičkog i mentalnog blagostanja.
- Steći razumijevanje pojma puberteta i prepoznati fizičke i emocionalne promjene koje ga prate.
- Naučiti da identifikuju osnovne spoljašnje i unutrašnje reproduktivne organe i da koriste tačnu terminologiju kada govore o reproduktivnoj anatomiji.
- Razumjeti menstrualni ciklus i njegov značaj.
- Usvojiti osnovni koncept ljudske reprodukcije.
- Naučiti o ulozi jajne ćelije i spermatozoida u procesu oplodnje.
- Razlikovati zdrave i nezdrave odnose i razumjeti važnost pristanka u svim aspektima života, uključujući odnose.
- Biti u stanju da identifikuju i poštuju lične granice i granice drugih.
- Prepoznati uticaj medija i društva na sliku o tijelu.
- Primijeniti kritičko mišljenje kako bi donosili informisane odluke o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.
- Biti ohrabreni da potraže savjet i podršku kada im je potrebna.
- Razviti vještine zagovaranja sopstvenog zdravlja i blagostanja.

Scenarij	Kompetencije
3.1 Briga o mom tijelu i umu	Samosvijest Socijalna svijest Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.2 Moje tijelo, moje zdravlje	Samosvijest Socijalna svijest Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.3 Moje tijelo se mijenja	Samosvijest Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.4 Hajde da pričamo o menstruaciji	Samosvijest Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.5 Moje tijelo, moja pravila	Samosvijest Socijalna svijest Samoupravljanje Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.6 Zdravi i nezdravi odnosi	Samosvijest Socijalna svijest Samoupravljanje Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka Seksualno i reproduktivno zdravlje
3.7 Pametne odluke	Samosvijest Socijalna svijest Samoupravljanje Upravljanje odnosima Odgovorno donošenje odluka Seksualno i reproduktivno zdravlje

Scenarij 3.1 Briga o mom tijelu i umu

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu fizičko blagostanje i mentalno blagostanje.
- Objasne važnost zdrave ishrane i vježbanja za um i tijelo..

Strategije

- Uvod: vježba mapiranja tijela
- Učenje: tehnika Pozorišta slika (Image Theatre)
- Refleksija: „Predaj loptu“

Materijali

- Flipčart + markeri
- Lopta
- Flipčart sa tri kolone koje objašnjavaju anksioznost, depresiju i zavisnost

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Zdravo
- Nezdravo
- Anksioznost
- Depresija
- Zavisnost

Informacije za facilitatora

Učesnici treba da uvažavaju potrebu za konzumiranjem nutritivno vrijedne hrane i da budu ohrabreni da njeguju svijest o mentalnom zdravlju. Treba da posjeduju znanje o tome kako da se brinu o svom tijelu i umu kroz vježbanje.

Mogući izazov u ovoj lekciji odnosi se na suočavanje sa stigmom koja može postojati oko priznavanja problema mentalnog zdravlja i uvjeravanja učesnika da traženje pomoći zbog tih problema nije znak slabosti.

Za vježbu Mapiranje tijela, možete organizovati grupe po polu ako procijenite da će to omogućiti slobodniju i produktivniju diskusiju.

Za aktivnost „Učenje“, unaprijed pripremite flipčart za diskusiju o mentalnom zdravlju. Takođe, dođite pripremljeni sa konkretnim informacijama gdje se može potražiti pomoć u vašem okruženju, ako bude potrebno.

Uvod | 15 minuta |

Vježba mapiranja tijela

1. Podijelite učesnike u grupe od po šest.
2. Objasnite da će polovina grupa (naznačite koje) obrađivati fizičko blagostanje, a druga polovina mentalno blagostanje. Svakoj grupi dajte flipčart i markere.
3. Zamolite grupe da nacrtaju obris muškog ili ženskog tijela. Osoba koju kreiraju treba da predstavlja njihovu uzrasnu grupu i zajednicu. Učesnici treba da napišu kratke informacije o liku; npr. ime, uzrast, pol, porijeklo i hobiji.

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Ako imate i djevojčice i dječake, ima smisla da crtaju tijelo koje predstavlja njihovu grupu. Ako su u mješovitim grupama, neka zajedno odluče da li žele da crtaju muško ili žensko tijelo.

4. Objasnite da želite da njihov novi lik uživa puno fizičko i mentalno zdravlje. Grupe treba da naprave dvije kolone. U jednu kolonu neka brzo navedu sve što je njihovom liku potrebno da bi uživao puno mentalno ili fizičko zdravlje (u zavisnosti od dodijeljenog fokusa). U drugu kolonu neka navedu sve što taj lik treba da izbjegava. Zatim neka diskutuju o faktorima za koje misle da utiču na mentalno i fizičko blagostanje (npr. hrana, porodica, situacije).
5. Dajte grupama deset minuta da rade samostalno, a zatim ih zamolite da svoje nalaze predstave grupi koja je imala drugi fokus (tj. grupe sa fizičkim zdravljem prezentuju grupi sa mentalnim zdravljem i obratno).
6. Pitajte učesnike koje su zajedničke ideje usaglašene u grupama u pogledu promocije mentalnog i fizičkog blagostanja. Naglasite da, bez obzira na pol, svi imamo iste osnovne potrebe. Objasnite da će u narednim aktivnostima detaljnije sagledati te potrebe.

Učenje | 40 minuta |

ZDRAVO TIJELO, ZDRAV DUH

1. Objasnite da je jedan aspekt fizičkog zdravlja ishrana, odnosno zdravo hranjenje. Podsjetite učesnike da postoji još mnogo ključnih elemenata fizičkog zdravlja, poput vježbanja. Zamolite volontere da predlože još neku vrstu zdravlja koja nije fizička (među odgovorima se

- moгу pojaviti „finansijsko“, „duhovno“ i „emocionalno“; pokušajte da navedete na posljednje).
- Istaknite da su mentalno ili emocionalno zdravlje povezani sa fizičkim zdravljem i obrnuto. Do tog zaključka su možda već došli u početnoj aktivnosti. Naglasite da je teško imati jedno bez drugog.
 - Izvučite definicije mentalnog zdravlja. Pitajte:
 - Koji su znaci dobrog mentalnog zdravlja? Kako možete prepoznati da prijatelj uživa dobro mentalno zdravlje?
 - Koji su znaci lošeg mentalnog zdravlja? Kako možete prepoznati da je prijatelj pogođen lošim mentalnim zdravljem?
 - Objasnite da će sada sagledati tri načina na koja mentalno zdravlje može biti izazovno. Usmjerite pažnju učesnika na pripremljeni flipčart (vidi ispod) i pročitajte opise uz pomoć volontera.

ANKSIJOSNOST	DEPRESIJA	ZAVISNOST
Osoba sa anksioznim poremećajem:	Osoba sa depresijom:	Osoba sa problemom zavisnosti:
- Osjeća brigu sve vrijeme, čak i kada za brigu nema razloga. - Ima snažan osjećaj da će se desiti nešto loše. - Može osjećati da joj srce vrlo brzo kuca. - Može se znojiti bez jasnog razloga.	- Veći dio vremena se osjeća tužno i beznadežno. - Misli da nije važna i da nije od koristi nikome. - Želi da bude sama. - Može izgubiti interesovanje za aktivnosti koje je zaista voljela. - Može razmišljati o oduzimanju sopstvenog života (suicid).	- Koristi alkohol ili droge da zaboravi na probleme ili da pokuša da ukloni bol. - Osjeća da je pijenje alkohola ili uzimanje droga veliki dio njenog života. - Može imati probleme u porodici i na poslu/školi. - Može da ne uspijeva da ispunjava obaveze.

- Podijelite učesnike u tri grupe i svakoj grupi dodijelite po jedno od tri područja mentalnog zdravlja o kojima ste upravo razgovarali. Zamolite svaku grupu da pet minuta priprema jednu sliku koristeći tehniku Pozorišta slika kako bi prikazali kako to stanje može uticati na nekoga njihovih godina.
- Nakon pet minuta, okupite grupe ponovo. Zatražite da vidite po jednu „sliku“ za svako stanje. Koristite pitanja slična onima koja ste vježbali na treningu (vidi ispod) kako biste facilitirali diskusiju:
 - Što vidite?
 - Ko su ove osobe?
 - Što se dešava? Zašto tako mislite?
 - Gdje se nalaze?
 - Zašto to mislite?
 - Da li je ovo realna situacija?
 - Da li je to slika koju prepoznajete iz sopstvenog života ili zajednice? Da li je slika jasna?
 - Kakav biste savjet dali osobi na slici koja prolazi kroz probleme mentalnog zdravlja?
- Tokom diskusije nastavite da pitate: „Zašto tako misliš?“ i „Ko ima drugačiju ideju?“

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Dobro je istaći učesnicima da svi ponekad osjećamo ove emocije, neki ljudi češće nego drugi. Na primjer, možete biti anksiozni na dan ispita jer se plašite posljedica ako loše uradite. Ili možete imati period kada ste tužni jer stvari ne idu dobro sa prijateljima.

8. Pitajte učesnike šta bi uradili kada bi se jednog jutra probudili sa nekim od sljedećih simptoma:
 - Glavobolja
 - Bol u leđima
 - Zubobolja
 - Bol u stomaku
9. Pokušajte da izvučete odgovor da bi vjerovatno rekli nekome kome vjeruju—prijatelju ili članu porodice—šta ih muči, a zatim potražili odgovarajuću pomoć.
10. Sada pitajte šta bi uradili kada bi se probudili i osjetili se depresivno, uplašeno ili pod stresom. Obavezno uključite i muške učesnike u ovu liniju pitanja.
11. Ilustrujte da, iako se većina nas osjeća prijatno da podijeli informacije o lošem fizičkom zdravlju i spremni smo da potražimo pomoć od porodice, prijatelja ili profesionalaca, mnogi se osjećaju manje prijatno kada je riječ o suočavanju sa problemima mentalnog zdravlja.
12. Zatražite „rundu savjeta“ o tome šta bi mogli da uradite ako se osjećate loše (iskusujete loše mentalno zdravlje). Nadamo se da možete izvući i savjete povezane sa fizičkom aktivnošću.
13. Podijelite poruku da je traženje pomoći važno kako biste se osjećali bolje. Traženje pomoći je znak snage, a ne slabosti. Važno je da i dječaci ovo razumiju jednako kao i djevojčice, s obzirom na to da u mnogim društvima možda nije „muški“ tražiti pomoć u ovakvim situacijama. Postoji mnogo ljudi i servisa koji mogu pomoći:
 - Ljekari: Ljekar će moći da vas sasluša i ponudi savjet. Može vas uputiti specijalisti za mentalno zdravlje. Takođe može propisati terapiju koja pomaže ublažavanju stanja.
 - Savjetovanje: Porodični ljekari, specijalisti za mentalno zdravlje, školski savjetnici i vjerski lideri mogu pomoći. Ovi ljudi su obučeni da slušaju i pruže smjernice kada su potrebne.
 - Porodica i prijatelji: Vrlo važan aspekt mentalnog zdravlja je mogućnost da razgovarate sa osobom od povjerenja o svojim osjećanjima..

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Recite učesnicima i to da, ako misle da neko koga poznaju ima mentalnu bolest, pokušaju da pokažu da su tu da pomognu. Na primjer, mogu da saslušaju ako osoba želi da govori ili da joj pomognu da pronađe stručnjake i servise koji mogu pomoći. Uz odgovarajući tretman, moguće je oporaviti mentalno zdravlje. Ako u vašem području postoji podrška, pripremite letak sa lokacijama ili brojevima koje učesnici mogu koristiti.

Refleksija | 5 minuta |

Okupite učesnike i koristite metodu „Predaj loptu“ kako bi svako podijelio po jednu stvar koju je danas naučio/la.

Scenarij 3.2 Moje tijelo, moje zdravlje

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Istraže zašto se seksualnost smatra tabu temom ili temom o kojoj je teško govoriti.
- Prepoznaju da je obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju važno i da doprinosi fizičkim, emocionalnim, mentalnim i duhovnim koristima.

Strategije

- Uvod: Kutija anonimnih pitanja i Misli–Upari–Podijeli (Think–Pair–Share)
- Učenje: Zauzmi stav (Take a Stand)
- Refleksija: Dovrši rečenicu (Finish the sentence)

Materijali

- Kutija (npr. stara kutija za cipele) sa poklopcem za Kutiju anonimnih pitanja
- Tri A4 papira sa natpisima SLAŽEM SE, NE SLAŽEM SE i NISAM SIGURAN/NA (postaviti po učionici prije početka časa)
- Papirići za postavljanje pitanja
- Olovke i papir
- Flipčart i marker

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Seksualnost
- Seksualno i reproduktivno zdravlje

Informacije za facilitatora

Svi mladi imaju pravo da znaju o svojoj seksualnosti i reproduktivnom zdravlju. U ovoj lekciji će istražiti seksualnost i razloge zbog kojih je teško razgovarati o njoj. Naučiće važnost obrazovanja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i zašto im je korisno da dobiju ovo obrazovanje i uče o ovim temama. Za mlade je učenje procjenjivanja istinitosti kontradiktornih poruka važna životna vještina. To će pomoći da se spriječi zbunjenost i donošenje nezdravih odluka.

Ako radite sa mješovitom grupom po polu, možete organizovati grupe, ili čak cijelu lekciju, po polu, u skladu sa lokalnim kulturnim normama.

U dijelu Početak uvodimo Kutiju anonimnih pitanja. Nadamo se da će ova aktivnost ohrabriti stidljivije učesnike da se osjećaju dovoljno bezbjedno da postavljaju pitanja. Naglasite važnost anonimnosti. Kutija anonimnih pitanja treba da bude dostupna u

svim lekcijama koje se tiču seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava. Trudite se da na pitanja iz kutije odgovarate na početku ili na kraju svake lekcije.

Učenje (Take a Stand): naglasak nije na pronalaženju „tačnog“ odgovora, već na tome da učesnici slobodno dijele različita mišljenja i ideje i uče kako da obrazlože svoje stavove, uz poštovanje tuđih. Vaš zadatak je da pitate pitanja poput „Zašto tako misliš?“ i „Ko ima drugačiju ideju?“. Ipak, biće potrebno da intervenišete ako učesnici iznesu stavove koji su pristrasni ili netačni. Pripremite pitanja unaprijed na flipčartu.

Uvod | 15 minuta |

Kutija anonimnih pitanja i „trčeća“ diktacija

1. Predstavite Kutiju anonimnih pitanja i ohrabrite učesnike da ubacuju pitanja (bez imena) o seksualnom i reproduktivnom zdravlju. Ova pitanja mogu biti o odnosima, promjenama tokom puberteta, sprečavanju trudnoće, menstruaciji, polno prenosivim infekcijama/HIV-u, rodnim ulogama itd. Kutija će biti dostupna na svakoj lekciji.
2. Objasnite da ćete kutiju ostavljati na svom stolu deset minuta prije i poslije svake lekcije i da ćete dati sve od sebe da na pitanja odgovorite na početku ili na kraju svakog časa.
3. Ohrabrite učesnike da u bilo kom trenutku ubacuju pitanja u kutiju.
4. Za početak časa, pružite učesnicima definicije seksualnosti i seksualnog i reproduktivnog zdravlja:

SEKSUALNOST: Centralni aspekt ljudskog bića tokom čitavog života, koji obuhvata polne odnose, rodne identitete i uloge, seksualnu orijentaciju, erotiku, zadovoljstvo, intimu i reprodukciju. Seksualnost se doživljava i izražava mislima, fantazijama, željama, uvjerenjima, stavovima, vrijednostima, ponašanjima, praksama, ulogama i odnosima. Iako seksualnost može uključiti sve ove dimenzije, ne moraju se sve uvijek doživljavati ili izražavati. (definicija SZO/WHO)

SEKSUALNO I REPRODUKTIVNO ZDRAVLJE: Dobro seksualno i reproduktivno zdravlje je stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja u svim pitanjima koja se odnose na reproduktivni sistem. Podrazumijeva da ljudi mogu imati zadovoljavajući i bezbjedan seksualni život, sposobnost da reprodukuju i slobodu da odluče da li, kada i koliko često žele da imaju djecu. (definicija UNFPA). Ovo uključuje i pristanak na seksualne odnose, čak i u braku.

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Istaknite da je biti seksualno zdrav dio fizičkog i mentalnog zdravlja, kao što je obrađeno na prethodnoj lekciji. Nema razloga za stid. Potvrdite da je ovo bezbjedan prostor za učenje i razgovor, ali i da je razumljivo što će se neki učesnici osjećati komfornije od drugih kada govore o osjetljivim temama.

5. Misli–Upari–Podijeli (Think–Pair–Share):

- Dajte učesnicima trenutak da u tišini razmisle o sljedećem pitanju: „Sada kada ste upoznati s ključnim pojmovima dana, što mislimo kada kažemo da je neko ‘seksualno zdrav’? Svojim riječima opišite koje znanje, vještine ili stavove treba da imamo da bismo bili seksualno zdravi.“
- Zatim zamolite učesnike da se okrenu partneru i podijele ideje.
- Na kraju zamolite nekoliko volontera da podijele svoje ideje sa grupom. Pokušajte dobiti bar dvije ideje za znanja, dvije za vještine i dvije za stavove.

Učenje | 30 minuta |**ZAUZMI STAV**

1. Pokažite učesnicima natpise SLAŽEM SE, NE SLAŽEM SE i NISAM SIGURAN/NA postavljene po učionici.
2. Objasnite da ćete čitati rečenice jednu po jednu, a učesnici treba da stanu pored natpisa SLAŽEM SE ako se slažu, NE SLAŽEM SE ako se ne slažu ili NISAM SIGURAN/NA ako nijesu sigurni. Pripremite oko deset rečenica iz primjera ispod.
3. Neka učesnici stanu na sredinu prostorije. Pročitajte prvu rečenicu, ponovite je i uvjerite se da je svima jasna. Neka razmisle, pa zauzmu poziciju kraj odgovarajućeg natpisa.
4. Kada svi zauzmu stav, dajte nekoliko minuta da u svojim „uglovima“ prodiskutuju zašto su ga odabrali. Zatražite nekoliko volontera iz svakog ugla da objasne svoj stav. Zamolite ostale da pažljivo slušaju i pokušaju razumjeti poglede drugih; naglasite da i drugi mogu imati dobre ideje.
5. Pitajte:
 - Jesu li dječaci generalno birali drugačije uglove od djevojčica? Zašto? (ako je mješovita grupa)
 - Koje od ovih ideja nas štite od neželjenog seksa, trudnoće i SPI (uključujući HIV), a koje nas izlažu riziku?
 - Da li neko želi da promijeni ugao nakon što je čuo razloge drugih? (Ako da, neka objasne zašto.)
6. Pročitajte sljedeću rečenicu i ponovite aktivnost.
7. Kada završite sa rečenicama, sjednite i reflektujte prethodnu aktivnost postavljajući učesnicima sljedeća pitanja:

- Kako ste se osjećali tokom obje aktivnosti?
- Da li je bilo lako ili teško izraziti svoja osjećanja i mišljenja o seksualnom i reproduktivnom zdravlju?
- Koje su to ideje ili stavovi koje je dijelio veći broj vas?
- Koja su važna saznanja koja ste stekli iz ove dvije aktivnosti?
- Odakle najčešće dobijamo informacije i stavove o seksualnom i reproduktivnom zdravlju?
- Mislite li da je moguće da se stavovi promijene? Da li je to dobro ili loše?

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Primijetićete da se neke tvrdnje odnose na poželjne stavove i ponašanja, a neke više na tabue i zatvoreno razmišljanje — to je namjerno, radi debate. U skladu sa kulturnim normama možete prilagođavati tvrdnje, ali obavezno uključite i one koje izazivaju tabue ili pogrešna uvjerenja.

O ODNOSIMA:
• Prihvatljivo je da djevojka da do znanja dječaku da joj se sviđa. • Parovi koji još nijesu u braku ne bi trebalo da se ljube. • Treba izlaziti (dejting) samo ako znaš da ćeš se udati/oženiti tom osobom. • Svi bi trebalo da stupe u brak prije 30. godine.
O PROMJENAMA TOKOM PUBERTETA:
• Osjećam se prijatno sa svim promjenama koje su se desile na mom tijelu zbog puberteta. • Svi prolaze kroz potpuno iste fizičke i emocionalne promjene.
SEKSUALNIM ODNOSIMA:
• U redu je imati seksualne odnose prije braka. • Prihvatljivo je da dječaci imaju seksualno iskustvo prije braka. • Kondomi su samo za osobe sa mnogo seksualnih partnera.
O TRAŽENJU SAVJETA I PODRŠKE
• Znam sve što treba da znam o reproduktivnom zdravlju. • Veoma mi je lako da razgovaram sa roditeljima o pitanjima seksualnosti. • Znam gdje da se obratim za pomoć ako mi treba savjet u vezi sa reproduktivnim zdravljem.
O REPRODUKTIVNOM ZDRAVLJU
• Žena treba da teži tome da ima što više djece. • U redu je koristiti kontracepciju

Refleksija | 15 minuta |

Dovrši rečenicu“ – brainstorm

1. Zamolite učesnike da naprave brainstorm na temu „Seksualno zdravi adolescenti su osobe koje...” i da vidite do kakvih odgovora dolaze. Možete ih bilježiti na flipčartu, a lekciju zatvoriti sljedećom listom:

SEKSUALNO ZDRAVI MLADI SU OSOBE KOJE:
• Dobro komuniciraju • Znaju o seksualnosti • Cijene svoje tijelo • Preuzimaju odgovornost za svoje ponašanje • Razumiju vrijednosti svojih roditelja i traže informacije o njima • Mudro donose lične odluke • Druže se sa oba pola s poštovanjem i na primjeren način • Umiju da izraze ljubav i bliskost na načine primjerene njihovom uzrastu, uključujući i to da kažu „još nije vrijeme“ • Umiju da odluče kada su spremni za zrelije seksualne odnose

2. Za kraj, zamolite volontere da objasne kako mogu primijeniti ono što su danas naučili u sopstvenom životu. Pitajte: „Šta možeš da uradiš da širiš tačne informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju među vršnjacima?“

Scenarij 3.3 Moje tijelo se mijenja

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Detaljno opišu promjene koje se dešavaju kod dječaka i djevojčica tokom puberteta.
- Uoče kako te promjene mogu uticati na osjećanja i emocije.

Strategije

- Uvod: energizer „Promjene“
- Učenje: trčeca diktacija i „Zauzmi stav“
- Refleksija: vođeno pisanje (dnevnik)

Materijali

- Kartice za trčecu diktaciju (odštampane ili napisane i zalijepljene na zidove učionice)
- Šabloni odgovora za trčecu diktaciju (ako nemate štampač, nacrtajte šablon na flipčartu da ga pisari prepisu u sveske)
- Tri papira sa natpisima: DJEČACI, DJEVOJČICE i OBOJE
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Promjene
- Fizičke
- Emocionalne
- Društvene

Informacije za facilitatora

Učesnici treba da razumiju da je pubertet fizički, emocionalni i društveni proces promjena kroz koji svi prolazimo.

Kutija anonimnih pitanja biće dostupna na svakoj aktivnosti. Objasnite da ćete kutiju držati na stolu deset minuta prije i poslije časa, i da ćete se potruditi da na pitanja odgovorite na početku ili kraju svake oblasti učenja. Ohrabrite učesnike da u bilo koje vrijeme ubacuju pitanja u kutiju.

Ovo lekcijgradivo podstiče kritičko promišljanje o uticaju fizičkih, emocionalnih i društvenih promjena koje dječaci i djevojčice doživljavaju tokom puberteta. Pubertet

može biti izazovan period i važno je da učesnici razumiju šta im se dešava na sva tri nivoa.

Takođe, to je period kada osoba postaje fizički sposobna za začeće (odnosno može imati djecu). Nedostatak informacija o mogućnosti trudnoće kod djevojčica može dovesti do rizika povezanih sa ranom trudnoćom.

Tokom realizacije aktivnosti razgovaraće se o intimnim informacijama i temama. Učesnici ne bi trebalo da osjećaju stid. Naglasite da je sve (npr. menstruacija) potpuno normalno. Ako je razgovor u mješovitim grupama težak, razmotrite formiranje grupa po polu.

Ako je moguće, možete koristiti dodatne materijale. Postoji aplikacija razvijena u Južnoj Africi pod nazivom B-WISE! Health at your Fingertips.

Uvod | 5 minuta |

Energizer „Promjene“

1. Zamolite učesnike da se kreću po prostoru, da ostvaruju kontakt očima, nasmiješe se i kažu „zdravo“ dok prolaze jedni pored drugih.
2. Dok šetaju, s vremena na vrijeme dajte sljedeća uputstva (podsjećajte ih da nastave da gledaju u oči, smiješe se i pozdravljaju dok prate uputstva):
 - Promijeni visinu
 - Promijeni hod
 - Promijeni glas
 - Promijeni držanje
 - Promijeni uzrast
 - Promijeni pol
 - Promijeni brzinu
3. Aktivnost će biti prilično zabavna; prije prelaska na dio „Učenje“ pitajte koja su uputstva bila teža za „promijeniti“ ili demonstrirati i zašto.
4. Uvedite temu da ćete danas razgovarati o pubertetu.

Učenje | 40 minuta |

TRČEĆA DIKTACIJA

1. Prije časa, nasumično postavite kartice za trčecu diktaciju (vidi ispod) na četiri zida učionice.
2. Podsjetite učesnike na temu današnjeg energizera. Zapitajte ih vide li vezu između igre i teme časa — puberteta. Pokušajte da ih navedete na zajedničku temu: promjene.

3. Pitajte: koje se promjene dešavaju tokom puberteta? Pokušajte da izvučete primjere iz tri kategorije: fizičke, emocionalne i društvene (odnosno očekivanja društva o našem ponašanju).
4. Postavite podpitanja:
 - Koje se promjene dešavaju na našem tijelu?
 - Koje se promjene dešavaju u našim osjećanjima?
 - Koje se promjene dešavaju u tome kako se od nas očekuje da se ponašamo?
5. Objasnite da će, prije nego nastavite, učesnici učestvovati u aktivnosti kako bi učili i razmijenili informacije o fizičkim i emocionalnim promjenama kroz koje svi prolazimo u pubertetu.
6. Podijelite učesnike u timove od po troje. U svakom timu dodijelite brojeve 1, 2 i 3. Zatim polovini timova recite da su „timovi A“, a drugoj polovini „timovi B“. Timovi A posmatraju promjene kod djevojčica, a timovi B promjene kod dječaka.
7. Objasnite da su svi sa brojem 2 pisari. Uvjerite se da imaju olovku i šablon za odgovore (ili neka prepišu šablon sa flipčarta u sveske). Članovi sa brojevima 1 i 3 su trkači: njihovo je da trče po učionici i traže kartice na zidovima. Timovi A traže samo kartice označene slovom A, a timovi B samo kartice označene slovom B.
8. Kada trkači nađu karticu, treba da je pročitaju i zapamte. Ne smiju je zapisivati niti fotografisati. Zatim trče nazad do pisara i usmeno prenesu sadržaj, koji pisar unosi na odgovarajuće mjesto u šablonu.
9. Kad timovi završe sa svim karticama, uparite svaki tim sa timom iz druge grupe (A sa B). Tim A „uči“ tim B svojim informacijama (tim B ih upisuje u šablon), a zatim tim B „uči“ tim A (tim A upisuje). Krećite se po učionici i provjerite da član oba tima u ovoj fazi bilježi sve informacije u sveske.

Kartice za trčecu diktaciju	
Pazuhne dlake	Brada/brkovi (dlake na licu)
Stidne dlake	Razvoj grudi
Produbljenje glasa	Bubuljice/akne
Potreba za više sna	Rast u visinu
Nove emocije	Menstruacija

10. Kada svi timovi završe, pređite kroz odgovore. Pitajte učesnike:

- Koje promjene su svojstvene samo djevojčicama, a koje samo dječacima?
- Koje promjene su zajedničke?

[Odgovori: gotovo sve se u nekom obliku dešava i jednima i drugima; izuzeci su da samo djevojčice imaju menstruaciju i razvoj grudi, a dječaci imaju dublji glas i najizraženiji porast dlaka na licu.]

Zauzmi stav

1. Podsjetite da su ovo promjene kroz koje svi prolazimo.
2. Naglasite da smo razmotrili promjene na tijelu i u osjećanjima, a sada ćemo misliti o tome kako se može mijenjati način na koji se drugi odnose prema učesnicima.
3. Uputite na tri znaka na zidovima: DJEČACI, DJEVOJČICE i OBOJE.
4. Pitajte: „Što se dešava sa dječacima i djevojčicama kada uđu u adolescenciju (10–19 godina)? Da li ih ljudi tretiraju drugačije? Koji bi bili primjeri?“
5. Uzmite nekoliko odgovora.
6. Objasnite da ćete čitati niz izjava. Nakon svake, učesnici odlučuju da li se odnosi na djevojčice, dječake ili oboje, i staju pored odgovarajućeg znaka.
7. Dajte 10 sekundi da zauzmu stav. Zatim zamolite nekoliko učesnika kod svakog znaka da objasne izbor. Pitajte: „Zašto tako misliš?“
8. Nakon izlaganja volontera, pitajte da li neko želi promijeniti poziciju na osnovu čutih argumenata. Zatim čitajte sljedeću izjavu, i tako redom. Izaberite 5–6 izjava sa liste:

Izjave za dječake i djevojčice

- Više slobode kretanja u javnim prostorima (ulice, parkovi, centri zajednice, šoping zone)
- Manje slobode kretanja u javnim prostorima
- Veća kućna odgovornost (npr. kućni poslovi ili briga o djeci)
- Veća odgovornost da se počne zarađivati novac
- Veći pritisak da se oblači na način koji pokriva tijelo
- Veći pritisak da se oblači na način koji ističe tijelo
- Više druženja između dječaka i djevojčica
- Manje druženja između dječaka i djevojčica
- Obredi „punoljetstva“ sa štetnim praksama
- Obredi „punoljetstva“ bez štetnih praksi
- Rastući društveni pritisak da se stekne seksualno iskustvo
- Rastući društveni pritisak da se priprema za brak
- Šire mogućnosti za vođstvo u školi i zajednici
- Društveni pritisak na uspjeh u sportu
- Veća vjerovatnoća da porodica izvede dijete iz škole
- Izloženost seksualnom uznemiravanju
- Pritisak da se pridruži bandi
- Pritisak da se uklopi u rodne uloge preuzimanjem opasnih rizika
- Pritisak da se razmjenjuje seks za poklone, novac ili školarinu

Refleksija | 10 minuta |

Dnevnik

1. Ponudite nekoliko podsticajnih pitanja i omogućite učesnicima da zapišu svoje refleksije (mogu završiti kod kuće ako ponestane vremena). Neka razmisle kako se njihove rodne uloge i život mijenjaju sa pubertetom i adolescencijom. Predlozi:
 - *Da li se promjene u pubertetu mogu opisati kao prilično dramatične ili prilično blage?*
 - *Šta zapažate o onome kroz šta prolaze dječaci? Da li im se sloboda u cjelini širi ili sužava? Da li ti doživljaji gube značaj poslije puberteta ili mogu uticati na život u odraslom dobu?*
 - *Šta zapažate o onome kroz šta prolaze djevojčice? Da li im se sloboda u cjelini širi ili sužava? Da li ti doživljaji gube značaj poslije puberteta ili mogu uticati na život u odraslom dobu?*
 - *Da li bi stvari mogle biti drugačije? Je li moguće živjeti na bolji ili pravedniji način? Koje je tvoje mišljenje?*
2. Prije zatvaranja časa, zamolite nekoliko volontera da navedu po jedan način na koji bi društvo moglo omogućiti mladima bolje iskustvo puberteta i adolescencije.“

Scenarij 3.4 Hajde da pričamo o menstruaciji

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu i prepoznaju karakteristike menstruacije.
- Identifikuju različite faze menstruacije u mjesečnom ciklusu.
- Razlikuju činjenice od dezinformacija o menstruaciji.

Strategije

- Uvod: brainstorm
- Učenje: Budi nastavnik/ca (Be the teacher)
- Refleksija: poster

Materijali

- Poster ili crtež ženskog reproduktivnog sistema (unutrašnjih organa)
- Poster sa prikazom spoljašnjih ženskih genitalija
- Papir i olovke
- Kartice sa informacijama o menstruaciji (vidi dolje)
- Boje

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Menstruacija
- Sjeme (sperma)
- Ciklus
- Reprodukcijska

Informacije za facilitatora

Ova lekcija se fokusira na menstruaciju. Učesnicima pomaže da prepoznaju različite faze menstruacije, kao i načine da tokom ciklusa brinu o fizičkom i mentalnom zdravlju.

Kutija anonimnih pitanja biće dostupna na svakoj lekciji: ostavite je na stolu 10 minuta prije i poslije časa i potrudite se da na pitanja odgovorite na početku ili na kraju. Ohrabrite učesnike da ubacuju pitanja kad god žele.

Menstruacija je često osjetljiva tema u učionici; ne pretpostavljajte veliko predznanje. Ako radite sa mješovitom grupom, možete organizovati grupe – ili čitavu lekciju – po

polu, u skladu s lokalnim normama. Kurikulum je dizajniran za sredine u kojima je razgovor o menstruaciji prihvaćen; po potrebi prilagodite materijal kontekstu.

Za ovu lekciju potreban je tačan poster/crtež ženskog reproduktivnog sistema.

Uvod | 15 minuta |

Brainstorm

1. Na flipčartu prikažite ključne definicije za danas i zamolite nekog učesnika ili sebe da ih pročita:

MENSTRUACIJA: Vaginalno krvarenje (ljuštenje sluznice materice) koje se javlja kod adolescentkinja i žena svakog mjeseca kada nije došlo do trudnoće, u godinama kada žena može da ima bebu.

CIKLUS: Mjesečni proces koji djevojke i žene doživljavaju kao dio menstruacije i reproduktivnih funkcija.

REPRODUKCIJA: Način na koji možemo ostati u drugom stanju i imati bebu.

SJEME (SPERMA): Supstanca koja sadrži spermatozoide i koju dječak ili muškarac proizvodi u svom tijelu.

2. Podijelite učesnike u male grupe (4–5). Dajte svakoj grupi flipčart i neka u sredinu napišu menstruacija. Zapišu sve što znaju o menstruaciji. Ako ima dječaka, i oni dodaju svoje znanje. Ako se muče, pomozite pitanjima:
 - Kada počinje menstruacija?
 - Koliko često se javlja?
 - Koliko traje?
 - Koje druge riječi koristite (sleng)?

- Šta je potrebno raditi tokom menstruacije?
- Što uzrokuje menstruaciju?

SAVJET ZA FACILITATORA:

Koristite provjerene izvore za FAQ, npr. WHO, UNFPA, UNICEF (ili lokalne zdravstvene institucije).

3. Dajte 5 minuta za brainstorming, potom grupe predstavljaju. Nove grupe neka ne ponavljaju već rečeno. Po potrebi razjasnite tačne informacije i ispravite dezinformacije.?

Učenje | 35 minuta |

PODUČITE DRUGE O MENSTRUACIJI (25 MIN)

1. Podijelite učesnike u šest grupa. Ako su nivoi pismenosti niski, u svakoj grupi imenujte po jednog „kouča“ koji dobro čita/objašnjava. Svakoj grupi dajte karticu s informacijama o menstruaciji (vidi dolje).
2. Objasnite: imaju 5 min da saslušaju kouča, pročitaju karticu i postavе pitanja; zatim 5 min da u grupi prodiskutuju i po želji zapišu bilješke. Cilj: da mogu naučiti druge ono sa kartice. Krećite se i pomažite.
3. Nakon 5 min diskusije, pljeskom dajte znak za miješanje: učesnici se kreću prostorijom i traže nekoga ko će ih naučiti sadržaj sa svoje kartice. Razgovaraju dok sve ne zapamte, zatim uzvraćaju – prenesu partneru ono što su naučili.
4. Tokom 10 min učesnici se miješaju, uče i podučavaju dok ne steknu dobar pregled svih informacija.
5. Označite grupe bojama/bedževima da bi učili od članova drugih grupa. **Tačno ili netačno (10 min)** Učesnici sjednu. Objasnite: pročitacete tvrdnje o menstruaciji; pažljivo slušaju. Ako je tvrdnja tačna, neka ustanu; ako je netačna, neka ostanu sjediti.

Tvrdnje:

A) Djevojka je „nečista“ kad ima menstruaciju — netačno

B) Bezbijedno je kupati se tokom menstruacije — tačno

C) Ako žena ne menstruira, to znači da je bolesna — netačno (razlozi mogu biti razni: trudnoća, dojenje, hormoni itd.)

D) Hormoni su hemijski „glasnici“ koji tijelu šalju poruke šta da radi — tačno

E) Djevojčice nemaju jajne ćelije dok su bebe — netačno (rađaju se s rezervom jajnih ćelija)

F) Normalno je vidjeti iscjedak u gaćicama tokom ovulacije — tačno

G) Žene imaju menstruaciju i u trudnoći — netačno

H) Žene imaju menstruaciju cijelog života — netačno

Refleksija | 5 minuta |

1. Zamolite pet volontera da navedu pet savjeta za nekoga (npr. mlađu sestru) ko prvi put čuje o menstruaciji.
2. Neka podijele ideje kako podići svijest među mlađima u zajednici i spriječiti dezinformacije (npr. kratak video, poster, objava na mrežama). Ohrabrite ih da realizuju bar jednu ideju.

Kartice sa informacijama o menstruaciji

Hormoni / jajne ćelije

Objasnite da su hormoni hemijski glasnici u tijelu koji različitim dijelovima daju uputstva šta da rade. Dječaci i djevojčice imaju različite hormonske tokove koji u pubertetu podstiču različite promjene — zato iskustva nijesu identična.

Kada djevojčica uđe u pubertet, hormoni podstiču sazrijevanje jajne ćelije. Jajne ćelije su ženske reproduktivne ćelije; kada se oplode, može se razviti dijete. Djevojčice se rađaju sa svim jajnim ćelijama u jajnicima. U pubertetu hormoni počinju da „biraju“ po jednu jajnu ćeliju koja sazrijeva u svakom ciklusu (naizmjenično iz jednog jajnika).

Menstrualni ciklus – folikularna faza

Počinje prvog dana menstruacije i traje oko 13–14 dana, završava se ovulacijom. Hipofiza luči hormon koji stimulise razvoj folikula na površini jajnika; obično jedan folikul sazri u jajnu ćeliju (često oko 10. dana). Sluznica materice se zadebljava pripremajući se za moguću trudnoću.

Menstrualni ciklus – ovulacija

Hormoni upućuju jajnike da otpuste jajnu ćeliju. Ova faza traje oko 16–32 sata. Svakog ciklusa jedna jajna ćelija napušta jajnik — to je ovulacija.

Tokom ovulacije djevojke mogu primijetiti iscjedak: vlažan, rastezljiv i klizav, nalik bjelancetu. Prilikom brisanja toalet papirom može djelovati vrlo klizavo.

Menstrualni ciklus – lutealna faza

Jajna ćelija putuje jajovodom ka materici. Zid materice se zadebljava krvlju i hranljivim materijama da bi mogao nahraniti embrion ako dođe do trudnoće. Ako jajna ćelija sretne spermatozoid u jajovodu, može doći do oplodnje (spermatozoidi prosječno prežive do tri dana u tijelu žene). Oplodjena jajna ćelija može se ugnjezditi u zadebljali zid materice.

Menstrualni ciklus – menstruacija (krvarenje)

Ako do oplodnje nije došlo, mišići oko materice se stežu i postepeno izbacuju zadebljali zid materice kroz grlić i vaginu — to je menstruacija (traje 2–7 dana). Ono što izlazi nije samo krv, već i tkivo i normalan vaginalni iscjedak; količina krvi često izgleda veća nego što jeste (približno 2–3 velike kašike).

Neke djevojke osjećaju grčeve jer se materični mišići kontrahuju da bi izbacili sluznicu.

Kako ostati zdrava tokom menstruacije

Tokom menstruacije žene su čiste. Preporuke: održavati čistoću intimne regije i ruku; nositi čisto i suvo rublje; koristiti uloške, tampone ili menstrualnu čašicu. Ako se javlja bol, važno je piti dovoljno vode, raditi blage vježbe (istezanje, joga, šetnja), po potrebi uzeti analgetik i staviti toplu bocu na donji stomak.

Scenarij 3.5 Moje tijelo, moja pravila

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Diskutuju o postavljanju granica u vezi sa svojim tijelom u odnosu na druge.
- Objasne drugima kako da postavje granice u vezi sa svojim tijelom..

Strategije

- Uvod: pjesma o dijelovima tijela
- Učenje: diskusija, izrada postera / pjesme
- Refleksija: prezentovanje

Materijali

- Poster – veliki listovi papira
- Olovke
- Boje
- A4 listovi papira

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Moje tijelo
- Moja pravila
- Mreža podrške (safety network)
- Granice

Informacije za facilitatora

Važno je da tinejdžeri uče o svom tijelu i svojim „pravilima tijela“. To im pomaže da postavje sopstvene granice i ostanu bezbjedni. Ova lekcija razvija svijest o važnosti ličnih pravila, granica i sposobnosti da se ona jasno saopšte drugima.

Kutija anonimnih pitanja je dostupna na svakoj lekciji: ostavite je na stolu 10 minuta prije i poslije časa i trudite se da na pitanja odgovorite na početku ili na kraju. Ohrabrite učesnike da ubacuju pitanja kad god žele.

Ako radite sa mješovitom grupom, možete organizovati grupe – ili cijelu lekciju (nakon dijela Početak) – po polu, u skladu s lokalnim normama.

Obezbijedite osjećaj bezbjednog prostora za razgovor o tijelu, pravilima, iskustvima i stavovima. Ako vam nije prijatno da facilitirate ovu lekciju, pozovite stručnu osobu.

Budite spremni da pružite trenutnu emocionalnu podršku. Ne primoravajte učesnike da odgovaraju, ne koristite nikoga kao primjer i ne tražite lične priče.

Učenje: Uvažite kulturni kontekst. Primarno se oslanjajte na pravila koja predlažu sami učesnici. Za intimne dijelove tijela koristite biološke nazive. Pripremite primjere unaprijed (tabla/flipčart).

Uvod | 15 minuta |

Brainstorm

1. Započnite pjevajući pjesmu „Head, shoulders, knees and toes“, uz molbu učesnicima da stoje i dodiruju pomenute dijelove tijela dok pjevaju.

Head, shoulders, knees and toes, knees and toes.

Head, shoulders, knees and toes, knees and toes.

And eyes and ears and mouth and nose.

Head, shoulders, knees and toes, knees and toes.

2. Uvježbajte nekoliko puta. Pjevajte brže, zatim sporije, i na različite načine. Neka učesnici smisle novu verziju na istu melodiju, ali sa drugim dijelovima tijela. Primjeri:

Toes, knees, shoulders and head, shoulders, head ...

ili

Neck, elbow, belly and hip, belly and hip

Učenje | 30 minuta |

DISKUAJA

1. Pokrenite razgovor o pravilima tijela.
2. „Moje tijelo, moja pravila“ – Koja pravila imaju o svom tijelu? Predstavite sljedećih pet pravila (poslije svakog ostavite vrijeme za razmjenu sličnosti/razlika i razgovor o mreži podrške):

Moje tijelo je moje i pripada meni.

Mogu reći ne ako ne želim da nekoga poljubim ili zagrlim; umjesto toga mogu da se rukujem, dam „high five“ ili „fist bump“. Ja sam „šef“ svog tijela i moje „ne“ važi. Koja su tvoja pravila tijela?

Imam mrežu podrške (safety network).

Svi imamo različitu mrežu podrške – to su ljudi kojima vjerujem. Mogu im reći bilo šta i vjerovaće mi. To su ljudi kojima mogu reći kako se osjećam i zašto. Ko je u tvojoj mreži podrške?

Ne ignorišem rane znakove upozorenja.

Ako se osjećam uplašeno ili nesigurno, mogu se znojiti, imati bol u stomaku, drhtati ili mi srce brzo kuca. Ako osjetim ove znake, treba da napustim situaciju i kažem nekome iz svoje mreže podrške. Koji je tvoj znak da se ne osjećaš bezbjedno/udobno?

Intimni (privatni) dijelovi su privatni.

Moji intimni dijelovi su dijelovi tijela koje pokriva donji veš. Uvijek ih zovem tačnim nazivom. Niko ne smije da dodiruje moje intimne dijelove, da traži da ja dodirujem njihove, niti da mi pokazuje slike svojih intimnih dijelova.

Idi i reci (Go and tell).

Nikad ne treba da čuvam tajne koje me čine da se osjećam loše ili nelagodno. Ako neko traži da čuvam takvu tajnu, treba da je kažem odrasloj osobi iz svoje mreže podrške.

3. Neka učesnici izrade poster ili pjesmu „Moje tijelo, moja pravila“. Mogu raditi u parovima ili malim grupama. Cilj je stvoriti nešto što se može podijeliti s drugima i što uči o važnosti granica.
4. Prvo neka identifikuju sopstvena pravila na osnovu naučenog – to postaje sadržaj postera/pjesme.

Poster: naslov, kratka upečatljiva poruka i ilustracije; poster treba da privuče pažnju.

Pjesma: refren + najmanje tri strofe; može se zasnivati na postojećoj melodiji.

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Ako je korisno, potražite primjere tinejdžera na društvenim mrežama koji su pravili slične video-zapise, objave ili radove istim povodom.

Refleksija | 5 minuta |

1. Kratke prezentacije pjesama i postera po grupama. Ako je grupa velika ili je vrijeme ograničeno, podijelite razrede/klub u manje cjeline za međusobne prezentacije. Postere istaknite u prostoru/učionici.
2. Pitanja za diskusiju:
 - Zašto treba da učimo „moje tijelo, moja pravila“?
 - Kako možeš pomoći da niko ne pređe tvoje granice?
 - Kako možeš pomoći vršnjacima oko njihovih pravila tijela?

Scenarij 3.6 Moje tijelo, moja pravila

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Nabroje karakteristike zdravog odnosa.
- Nabroje karakteristike nezdravog odnosa.

Strategije

- Uvod: energizer – igra uloga
- Učenje: brainstorming i nedovršene rečenice
- Refleksija: razmisli i reflektuj

Materijali

- Olovke i papir
- Flipčart
- Markeri

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Odnos
- Zdravo
- Nezdravo

Informacije za facilitatora

Ova lekcija pomaže učesnicima da razgovaraju o tome šta čini zdravo/prihvatljivo, a šta nezdravo/neprihvatljivo ponašanje u (romantičnim) odnosima. Učesnici treba da prepoznaju karakteristike zdravih i nezdravih odnosa. Cilj je ohrabriti ih da uvijek imaju slobodu da prekinu odnos ako je nasilan.

Kutija anonimnih pitanja je dostupna na svakoj lekciji: ostavite je na stolu 10 minuta prije i poslije časa i potrudite se da na pitanja odgovorite na početku ili kraju. Ohrabrite učesnike da postavljaju pitanja kad god žele.

Pripremite flipčart sa dvije kolone: ZDRAVO (lijevo) i NEZDRAVO (desno). Pripremite tri A4 papira sa natpisima: ZDRAVO, NEZDRAVO i ZAVISI; zalijepite ih na zid tako da ZAVISI bude između prva dva. Pripremite i flipčart sa nedovršenim rečenicama o ponašanju u zdravim odnosima.

Kurikulum je dizajniran za sredine gdje je dejting među tinejdžerima prihvaćen. U tradicionalnim kulturama, lekcija može biti prikladna u kontekstu braka – po potrebi prilagodite materijal da olakšate zajedničko donošenje odluka o

prihvatljivom/neprihvatljivom ponašanju u braku. Korisni mogu biti kratki primjeri iz filmova ili prikladan sadržaj sa TikToka.

Uvod | 15 minuta |

Igra uloga

1. Najavite temu: zdravi i nezdravi odnosi.
 - Zamolite učesnike da definišu riječ „odnos“.
 - Neka navedu osobe sa kojima su u odnosu.
 - Objasnite da odnose imamo ne samo s partnerom, već i s roditeljima, nastavnicima, prijateljima, braćom/sestrama itd.
 - Identifikujte 10 različitih tipova odnosa i zapišite uloge (ne imena) na tablu/flipčart.
2. Učesnici hodaju po prostoru. Na vaš pljesak, treba da „uđu“ u jednu od uloga sa liste i da pozdravljaju druge iz te uloge (npr. „baka“ hoda sporo i drži leđa). Dajte primjere i podstaknite pretjerivanje u karakteristikama radi jasnoće.
3. Nekoliko puta promijenite uloge (na pljesak).
4. U grupama kratko prodiskutujte različite odnose koje imaju u životu.

Učenje | 35 minuta |

Brainstorming

1. Vodite brainstorming o zdravim i nezdravim odnosima (romantičnim i neromantičnim).
2. Pokažite dvije kolone (ZDRAVO / NEZDRAVO). Tražite riječi koje opisuju zdrav odnos (npr. „iskrenost“) i pišite ih u kolonu ZDRAVO.
3. Zatim tražite riječi koje opisuju nezdrav odnos (npr. „laganje“, „varanje“) i pišite ih u kolonu NEZDRAVO. Primjer konačne tabele:

ZDRAVO	NEZDRAVO
Iskrenost	Laganje
Komunikacija	Loša komunikacija
Jednakost	Varanje
Poštovanje	Nasilje
Povjerenje	„Zapovijedanje“/kontrola

4. Naglasite da svako ima pravo na odnose sa ovim zdravim osobinama i da i sami tako treba da se ponašamo. Ako nije pomenuto, istaknite ključne karakteristike: poštovanje, jednakost, odgovornost, iskrenost.
5. Uputite na kolonu NEZDRAVO: nezdravi odnosi su suprotni zdravim. U zdravim odnosima partneri se generalno osjećaju dobro (rasprave su normalne, ali dominira dobar osjećaj prema sebi i odnosu).

6. U nezdravim odnosima jedan ili oba partnera su nesrećni, a problemi se ne rješavaju.
7. Podijelite učesnike u parove. Neka svako navede po jedan primjer zdravog i nezdravog odnosa (iz ličnog života ili okruženja), ali bez imena – posebno u manjim zajednicama. Mogu navesti i opšte primjere.

Nedovršene rečenice o ponašanju u zdravom odnosu

8. Pokažite flipčart sa sljedećim rečenicama:

„Za mene su tri važna ponašanja u zdravom odnosu: ...“

„Za mene je najvažnije ponašanje u zdravom odnosu: ... jer ...“

„Tri nezdrava ponašanja koja ne bih tolerisao/la od partnera su: ...“

-
9. Neka volonteri pročitaju naglas; provjerite da svi razumiju zadatak.
 10. Samostalni rad (5 min): neka svako dovrši rečenice u svesci.
 11. Kružite i pomažite. Zatim pozovite nekoliko volontera da podijele odgovore.
 12. Objasnite: u zdravom odnosu se odluke donose zajedno i niko ne dominira. Nezdrave veze često imaju lošu komunikaciju i neujednačeno odlučivanje. Naglasite važnost praktikovanja zdravih obrazaca, očekivanja istog od partnera/prijatelja i neostajanja u nezdravom odnosu.

Refleksija | 10 minuta |

1. Neka učesnici izaberu jedan sopstveni odnos (prijatelj, član porodice ili dr.) i primijene novo znanje da razmisle o njemu. Ne mora biti romantičan.
2. Neka zapišu osobine tog odnosa i ocijene da li je zdrav ili nezdrav.

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Obezbijedite dodatne informacije kako potražiti pomoć u slučaju nasilnih/toksičnih odnosa (npr. lokalne SOS linije, školski psiholog/savjetnik, provjereni onlajn resursi).

Scenarij 3.7 Pametne odluke

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Opíšu situacije u kojima bi drugi nudili poklone i usluge.
- Svrstaju te situacije kao rizične ili nerizične.
- Sažmu zašto je važno držati se svojih „pravila tijela“ u rizičnim situacijama.

Strategije

- Uvod: tehnika Pozorišta slika (Image Theatre)
- Učenje: igra „Memorija“
- Refleksija: „Odgovori pa dodaj“ (Answer the ball)

Materijali

- Flipčart / tabla
- Kartice za igru memorije
- Lopta (ili zgužvani papir)

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Pokloni i usluge
- Rizično
- Nerizično
- Agensnost (agency)

Informacije za facilitatora

U nekim zajednicama može biti uobičajeno da adolescenti (djevojke ili dječaci) dobijaju novac, usluge ili druge nepnovčane poklone od odraslih (muškaraca ili žena) u zamjenu za seksualne aktivnosti. Ovaj oblik „transakcionog seksa“ izlaže mlade riziku od nebezbednog seksualnog ponašanja. Kada mladi dobijaju novac ili resurse od odraslih, teže im je da kažu „NE“ seksu ili da pregovaraju o bezbjednijem seksu (npr. upotreba kondoma). Kada mladi imaju pristup bezbjednim poslovima, sopstvenom novcu i određenom nivou ekonomske nezavisnosti, manje su zavisni od drugih, što može promijeniti dinamiku odnosa i izbora koje prave. Imajte na umu, međutim, da odnosi zasnovani na razmjeni u nekim kontekstima mogu biti prihvatljivi.

Kutija anonimnih pitanja biće dostupna na svakoj lekciji: objasnite da će ostajati na vašem stolu deset minuta prije i poslije časa, i da ćete se potruditi da na pitanja odgovorite na početku ili na kraju časa. Ohrabrite učesnike da u bilo kom trenutku ubacuju pitanja u kutiju.

U dijelu Početak koristićemo tehniku Pozorišta slika. Po potrebi se podsjetite pravila i primjene ove metode gledanjem kratkih animacija:

<https://www.youtube.com/watch?v=i0qWF3hiZNc&t=41s>

Ako vam se dječak ili djevojčica povjeri da je u transakcionom seksualnom odnosu, ne osuđujte i ne korite. Imajte na umu da zajednica to može tolerisati/prihvatati, da porodice to ponekad podstiču i/ili da može biti svjestan izbor. To takođe ne znači nužno da u odnosu nema emocionalne bliskosti. Podsjetite da takva finansijska zavisnost nosi rizike. Pozovite ga/je da nasamo razgovara sa pouzdanom odraslom osobom (npr. s vama) o rizicima i strategijama za prekid takvog odnosa, ako to želi.

Ključni koncept u ovoj lekciji je podsticanje agensnosti. „Agensnost“ znači osjećaj osnaženosti da donosimo odluke koje su dobre za nas, samopouzdanje da izrazimo potrebe i zauzmemo se za sebe kada imamo problem.

Uvod | 15 minuta |

1. Podijelite učesnike u grupe od pet ili šest. Objasnite da svaka grupa ima pet minuta da pripremi dvije „slike“ koristeći tehniku Pozorišta slika.
2. Prva slika: Bezbijedan način na koji ljudi nude poklone ili usluge.
3. Druga slika: Rizičan način na koji ljudi nude poklone i usluge.
4. Neka nekoliko grupa prikaže svoje slike. Vodite kratku diskusiju uz pitanja:
 - Šta vidite?
 - Ko su ove osobe?
 - Šta se dešava? Zašto tako mislite?
 - Gdje su? Zašto to mislite?
 - Da li je situacija realistična? Da li prepoznajete sliku iz života ili zajednice?
 - Da li je slika jasna?
 - Zašto je ovo bezbijedan/rizičan način nuđenja poklona/usluga?
5. Nastavite pitati: „Zašto tako misliš?“ i „Ko ima drugačiju ideju?“ Potom sprovedite brzi zajednički brainstorming uz dva naslova na tabli/flipčartu: „Bezbijedni načini nuđenja poklona i usluga“ i „Rizični načini nuđenja poklona i usluga“.
6. Ako to niko nije pomenuo, pitajte: „A šta je sa poklonima i uslugama od (starijih) momaka ili djevojaka?“

Učenje | 35 minuta |

1. Formirajte nove grupe od četiri–pet učesnika i svakoj dajte set memorijskih kartica.

2. Objasnite: set se sastoji od parova; cilj je spojiti odgovarajuće parove kako bi pročitali savjete o transakcionom seksu.
3. Neka izmiješaju karte i poređaju ih licem nadole na sto/pod.
4. Prvi učesnik okreće jednu kartu i čita je naglas, zatim okreće drugu i čita je. Ako čine par, uzima ih; ako ne, vraća ih licem nadole na isto mjesto i ponovo pokušava.
5. Zatim igra drugi učesnik istim pravilima. Igra teče dok se sve karte ne pokupe; pobjeđuje onaj s najviše parova.
6. Parovi se mogu provjeriti po štampanim slovima na dnu karata (po dvije označene A, po dvije B itd.). Igra traži pamćenje pozicija.
7. Kada spoje sve parove, dajte vrijeme da pregledaju kartice i obrade informacije.
8. Podsjetite na lekciju „Moje tijelo, moja pravila“. Pitajte: vide li veze sa pravilima iz prethodne lekcije? Koji su rizici razmjene usluga za poklone? Kako donijeti pravu odluku kada je riječ o prihvatanju poklona?

Refleksija | 10 minuta |

1. Držite loptu i zamolite učesnike da stanu u krug. Postavite pitanje, zatim bacite loptu jednom učesniku.
2. Onaj ko uhvati loptu odgovara, ponovi pitanje i baci loptu drugome.
3. Prođite kroz sljedeća pitanja tako da svi doprinesu:
 - Šta ste naučili na današnjoj lekciji?
 - Koje informacije možete primijeniti u stvarnom životu?
 - Možeš li navesti jednu rizičnu situaciju povezanu s poklonima/uslugama?
 - Možeš li navesti jednu nerizičnu situaciju povezanu s poklonima/uslugama?

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Šta možete učiniti ako ste vi ili neko koga poznajete u ovakvoj rizičnoj situaciji? Ako svaka osoba prepoznaje, koristi i njeguje agensnost da kaže „ne“ ili „da“ u potencijalno rizičnim situacijama, lakše će procijeniti kako najbolje da postupi. U suštini, svi znamo što nam je dobro, ali agensnost nije laka — to je naučeno ponašanje koje treba vježbati.

MEMORIJSKE KARTICE

Pokloni se koriste kada neko želi da izrazi ljubav ili naklonost prema nekome. To može biti od pisma ili poruke do nečega kupljenog.	Kada ti neko da poklon iz ljubavi, ne očekuje ništa zauzvat.	Neki odnosi počinju tako što momak ili djevojka kupuju poklone ili čine usluge (npr. kupuju hranu, nude prevoz do škole ili daju novac).	Ponekad ljudi nude poklone jer očekuju nešto zauzvat od druge osobe.
U tom slučaju, poklon zapravo nije poklon , već sredstvo za uticaj na nekoga.	Iako to možda ne traže odmah, vjerovatno je da će momak ili djevojka očekivati seksualni odnos u nekom trenutku.	Često momak ili djevojka daju novac koji se može iskoristiti za stvari koje su potrebne (npr. higijenski ulošci, kredit za telefon) ili ponude da plate nečije troškove, poput školarine.	Neki dječaci/djevojke se tada osjećaju dužni muškarcu ili ženi. Mogu čak imati osjećaj da moraju imati seks s njim/njom zbog poklona .
Prije nego prihvatiš bilo kakve poklone od muškaraca ili žena...	... dječaci/djevojke treba da budu svjesni da se može očekivati seks kasnije, čak i ako to ne žele. Zapamti: uvijek imaš pravo da odbiješ!	Ako je moguće, razmisli kako možeš početi da štediš sopstveni novac .	Redovno odvajanje male sume može vremenom smanjiti zavisnost od drugih.

Odgovori na zatvorena pitanja (sledeća strana):

Pitanje br. 1 – odgovor: e)

Pitanje br. 2 – odgovor: Netačno — Važno je rano učiti o seksualnom i reproduktivnom zdravlju kako bi se razumjeli fizički procesi u tijelu (npr. menstruacija). Takođe je važno biti informisan da bi se donosile pametne odluke i osjećalo prijatno tokom puberteta i kasnije.

Pitanje br. 3 – odgovor: Otvoreno — nema pogrešnih odgovora, sve dok mogu da pokažu granicu/pravilo za sopstvenu zaštitu, kako je obrađeno u modulu.

Pitanje br. 4 – odgovor: a) nezdravo, b) zdravo, c) nezdravo, d) nezdravo, e) zdravo, f) nezdravo.

Modul 3 – Pitanja za procjenu (opciono)

1. Koje ste vrste zdravlja učili u ovom modulu?

- a) Mentalno ☐
- b) Fizičko ☐
- c) Seksualno i reproduktivno ☐
- d) Odnosi ☐
- e) Sve navedeno ☐

2. **Tačno ili netačno:** Seksualno i reproduktivno zdravlje važi tek kada sam stariji/a i u romantičnoj vezi.

☐ Tačno ☐ Netačno

3. Napiši jedno važno „pravilo tijela“ koje si odabrao/la:

4. Označi sljedeće karakteristike kao ZDRAVO ili NEZDRAVO u odnosima:

Stavka	ZDRAVO NEZDRAVO	
a) Laganje	☐	☐
b) Slušanje i poštovanje tuđih ideja i želja	☐	☐
c) Fizičko ili emocionalno zlostavljanje	☐	☐
d) Davanje poklona uz stalno očekivanje seksualne usluge zauzvrat	☐	☐
e) Uzajamno povjerenje	☐	☐
f) Varanje sa drugima (u romantičnoj vezi)	☐	☐

5. **Odgovori na sljedeće:**

Jedno mjesto gdje možeš naći više informacija o pubertetu i/ili seksualnosti: _____

Jedna osoba kojoj vjeruješ da ti pruži podršku kada imaš pitanja o tijelu i odnosima: _____

Jedno mjesto/osoba od koje možeš zatražiti pomoć ako doživljavaš nezdravu ili rizičnu situaciju: _____

Napomena za facilitatora/ku: Na sva pitanja otvorenog tipa može postojati više tačnih odgovora. Iz odgovora učesnika treba da bude jasno da li su obradili sadržaj iz modula. Odgovori na sva pitanja zatvorenog tipa dati su u ključu odgovora na prethodnoj stranici.

4 **Moje finansije**

Opšti ishodi

U ovom modulu, učesnici i učesnice će:

- Započeti sa prvim koracima ka dobrobiti i razumjeti ulogu koju novac ima u stvaranju osjećaja blagostanja.
- Otkriti šta im je zaista važno, šta doprinosi njihovoj dobrobiti i šta je potrebno da bi je postigli.
- Postaviti sopstvene ciljeve i razvrstati svoje potrebe i želje kako bi ih ostvarili, kao i naučiti kako da štede za svoje ciljeve.
- Umjeti da prepoznaju različite opcije štednje i sagledaju njihove prednosti i nedostatke, kako bi izabrali najbolji način za postizanje svojih ciljeva.
- Razumjeti šta znači „odgovorno trošenje“ i biti sposobni da usklade svoje prihode i rashode radi efikasnog upravljanja novcem.
- Znati kako da naprave jednostavan budžet i izračunaju višak ili/ili deficit.
- Razmišljati o uticaju svojih potrošačkih odluka na druge ljude i na planetu, te razumjeti kako biti odgovoran potrošač.
- Prepoznati razloge za pozajmljivanje novca i načine na koje se to može činiti, kao i posljedice zaduživanja. Takođe će umjeti da razlikuju različite vrste kredita.
- Znati da novac i moć nijesu jednako raspoređeni u njihovoj zemlji i globalno, te razmotriti kako to utiče na pojedince.
- Razumjeti različite načine stvaranja prihoda i moći da prepoznaju izvore prihoda koji su vrijedni i primjenjivi za njih same.

SCENARIJ	KOMPETENCIJE
4.1 Novac i dobrobit	SamosvijestNovac i upotreba (uključujući digitalnu)Odgovorno donošenje odluka
4.2 Učenje o štednji	Novac i upotreba (uključujući digitalnu)Odgovorno donošenje odluka
4.3 Pametno trošenje	Novac i upotreba (uključujući digitalnu)Odgovorno donošenje odluka
4.4 Kreiranje budžeta	Planiranje i budžetiranjeFinansijski pejzažOdgovorno donošenje odluka
4.5 Opcije štednje	Ponašanje u vezi sa štednjomOdgovorno donošenje odluka
4.6 Pozajmljivanje novca	Ljudska prava i odgovornostiOdgovorno donošenje odluka
4.7 Tok novca	Planiranje i budžetiranjeFinansijski pejzažŽivotni put i karijerni pejzažSamosvijestDruštvena svijestSamo-upravljanje
4.8 Kako mogu zaraditi novac?	Planiranje i budžetiranjePonašanje u vezi sa štednjomPlaniranje i budžetiranjeRizik i nagradaFinansijski pejzaž
4.9 Biti „kul“ potrošač	Rizik i nagradaFinansijski pejzažFinansijski pejzažNovac i upotreba (uključujući digitalnu)Finansijski pejzažPreduzetništvoZapošljavanjeOdgovorno donošenje odlukaNovac i upotreba (uključujući digitalnu)Održivost

Scenarij 4.1 Novac i dobrobit

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju tri stvari koje su važne za postizanje ukupne dobrobiti.
- Prepoznaju da je novac jedan od faktora koji može pomoći ljudima da dostignu dobrobit.

Strategije

- Uvod: Sanjaj svoje srećno mjesto
- Učenje: Put ka dobrobiti
- Refleksija: Loptice za razmišljanje

Materijali

- Papir
- Hemijske olovke
- Obojeni papir (tri različite boje)

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Dobrobit
- Faktori
- Novac

Informacije za facilitatora

Dobrobit je delikatna ravnoteža koja postoji na spoju naših fizičkih, mentalnih i emocionalnih stanja. To je harmonična „simfonija“ osjećaja zadovoljstva u životu, dobrog zdravlja i unutrašnjeg mira.

Treba imati na umu da novac nije jedina stvar potrebna za dobrobit – dobro zdravlje i pozitivni odnosi su takođe veoma važni. Možda nećemo uvijek ostvariti sve o čemu sanjamo, pa je važno biti realan kada procjenjujemo svoje stanje dobrobiti. Jedna od stvarnosti jeste da svima nama treba određena količina novca da bismo mogli brinuti o sebi i svojim porodicama.

Imajte u vidu da su učesnici različitih uzrasta i generacija – njima su važne različite stvari. Kao facilitator, ostanite u okviru njihovog sistema vrijednosti, ali ih kroz lekciju vodite onim što ste vi sami naučili kroz životno iskustvo.

Put ka dobrobiti – Aktivnost učenja: Na tabli ili flipočartu napišite ideje o koracima koji vode do dobrobiti (obrazovanje, posao, zdravlje, odnosi).

Uvod | 10 minuta |

Snovi

1. Objasnite učesnicima da aktivnost započinjemo snovima.
2. Sjednite u krug sa učesnicima i zamolite ih da zatvore oči i zamisle svoje srećno mjesto.
3. To srećno mjesto može biti neko okruženje u kojem su već bili ili potpuno novo, zamišljeno mjesto.
4. Zamolite ih da razmisle (bez naglas odgovora) o sljedećem u svom srećnom mjestu:
 - Ko je tu sa vama? Ili ste sami?
 - Da li ste zdravi? Koliko zdravi? Šta radite da ostanete zdravi?
 - Kakvu hranu jedete i pijete?
 - Koje stvari posjedujete? Kuću? Auto? Elektroniku?
 - Da li se osjećate prijatno na tom mjestu? Zašto?
 - Da li ste srećni na tom mjestu? Zašto?
5. Zamolite ih da otvore oči.
6. Započnite razgovor o snovima u grupi – prvo u parovima, a zatim u većoj grupi.

Učenje | 35 minuta |

Put ka dobrobiti

1. Podsjetite ih na „srećno mjesto“ o kojem su upravo sanjali.
2. Objasnite da je to srećno mjesto zapravo mjesto blagostanja. Najprije ih zamolite da predlože sopstvene definicije pojma *blagostanje*, a zatim podijelite sljedeću definiciju:

DEFINICIJA BLAGOSTANJA: stanje u kojem se osoba osjeća prijatno, zdravo i srećno. To je stanje u kojem možeš biti ono što jesi, osjećaš se sigurno, zdrav si i radiš stvari koje voliš — osjećaš sreću.

3. Postavite učesnicima sljedeća pitanja:
 - Šta je potrebno da bi se dostiglo stanje blagostanja?
 - Šta je potrebno da bi se ostvario taj cilj?
4. Podijelite učesnicima po jedan list papira i zamolite ih da nacrtaju **svoj put ka blagostanju** (svoje „srećno mjesto“). Papir treba da bude postavljen **vodoravno** (da bude duži s lijeva na desno).
5. Na krajnjoj lijevoj strani papira treba da nacrtaju malu sličicu sebe, a na krajnjoj desnoj strani malu sličicu koja prikazuje njihovo mjesto blagostanja (gdje se osjećaju prijatno, zdravo i srećno).
6. Razgovarajte o tome: *Šta je potrebno da bi se došlo do tog stanja blagostanja?*
7. Učesnici treba da nacrtaju neophodne **korake** na tom putu između lijeve i desne strane papira.
8. Podsjetite ih da razmisle o sljedećim koracima/faktorima koji vode ka blagostanju:
 - Obrazovanje (učenje, studije)
 - Posao
 - Zdravlje (mentalno i fizičko zdravlje)
 - Odnosi (porodica, prijatelji, partner, djeca)

9. Krećite se među njima dok rade i provjeravajte da li su njihovi putevi realni.
10. Kada završe, dozvolite im da podijele svoje crteže sa osobom koja im sjedi blizu.
11. Zatim otvorite diskusiju u cijeloj grupi o neophodnostima i faktorima koji utiču na uspjeh njihovog puta ka blagostanju:
 - Kako ćeš moći da studiraš?
 - Kakve vještine su ti potrebne za dobar rad i kako ćeš ih steći?
 - Šta ti je potrebno da ostaneš zdrav/a? Kako da dođeš do zdrave hrane, vježbaš, ideš kod ljekara ili psihologa itd.?
 - Kako održavaš odnose? Kako provodiš vrijeme s prijateljima?
12. Postoji mnogo faktora koji utiču na blagostanje, ali **novac je svakako jedan od njih**. Zato se u okviru Aflateen programa posebno fokusiramo na načine **kako zaraditi i uštedjeti novac**.

Refleksija | 15 minuta |

(Ova aktivnost služi kao formativna procjena.)

1. Podijelite učesnicima tri lista papira različitih boja (otprilike pola A4 formata).
2. Neka napišu po jedan odgovor na svako od sljedećih pitanja:
 - Šta je jedna stvar koju si naučio/naučila u ovoj lekciji?
 - Koju akciju treba da preduzmeš da bi dostigao/la stanje dobrobiti?
 - Šta ti je najvažnije?
3. Neka zgužvaju listove u tri loptice.
4. Neka ih međusobno bacaju po prostoriji oko 1 minut.
5. Zatim neka svako pokupi tri loptice.
6. Pročitaju brzo odgovore (nije potrebno imenovati autora).
7. Ako ima vremena, neka pojedinci pročitaju naglas odgovore sa papirića koje su pokupili.

Scenarij 4.2 Učenje o štednji

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Razvrstaju svoje potrebe i želje koje im mogu pomoći da ostvare svoje ciljeve.
- Identifikuju tri cilja štednje povezana sa svojim snovima i postavljaju ciljeve štednje.

Strategije

- Uvod: Odgovori loptom
- Učenje: Anina priča
- Refleksija: Moji ciljevi štednje

Materijali

- Lopta ili zgužvani papir
- Papir
- Hemijske olovke
- Flipočart „Potrebe i želje“
- Jedan set Aninih kartica za štednju za svaku grupu (vidjeti Resurse za facilitatora)

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Štednja
- Ciljevi
- Dugoročno
- Kratkoročno
- Potrebe
- Želje
- Potrebe i želje

Informacije za facilitatora

Štednja je važna vještina koja nam pomaže da se pripremimo za budućnost i nepredviđene situacije. Osim toga, ona nas uči disciplini planiranja i svakodnevnog upravljanja sopstvenim resursima.

Biće potreban volonter koji će zapisivati odgovore tokom aktivnosti „Odgovori loptom“ u uvodnom dijelu. Pripremite unaprijed flipočart sa naslovom „Potrebe i želje“.

Slobodno prilagodite Aninu priču lokalnom kontekstu (u originalu je smještena u Ruandi), kako bi se učesnici lakše identifikovali sa situacijom. Kao facilitator, budite spremni da preispitate nerealne ciljeve, ali i da motivišete učesnike da razmišljaju realno i planski.

Uvod | 15 minuta |

Odgovori loptom

1. Postavite učesnicima sljedeća pitanja:
 - Da li odrasli štede i, ako da, za koje stvari?
 - Da li mladi štede i, ako da, za koje stvari?
 - Zašto je važno razmišljati o kamatnim stopama i inflaciji kada se štedi?
2. Objasnite učesnicima da će podijeliti svoja lična iskustva o štednji kroz igru „Odgovori loptom“.
3. Neka stanu u krug. Facilitator započinje rečenicu i baca loptu nekom iz kruga.
4. Osoba koja uhvati loptu mora da dovrši rečenicu. Na primjer, vi kažete: „Odrasli štede da bi...” a osoba odgovori: „...kupili kuću.”
5. Zatim ta osoba ponovo izgovara početak iste rečenice i baca loptu drugoj osobi, koja daje svoj odgovor.
6. Zamolite volontera da zapisuje odgovore.
7. Nastavite sa bacanjem lopte i povremeno mijenjajte početak rečenice, npr.:
 - „Mladi često štede da bi...”
 - „Štednja ti može pomoći da...”
 - „Štedim da bih...”
8. Postavite dva lista papira ili flipočarta sa naslovima:
 - Potrebe
 - Želje
9. Koristeći odgovore iz igre, grupa treba da odluči u koju kategoriju svaki odgovor spada, kako bi shvatili da štednja može biti zasnovana i na potrebama i na željama.
10. Zatim zajedno razmislite o sljedećem:
 - Zašto ljudi štede?
 - Zašto odrasli štede novac?
 - Zašto je važno štedjeti za svoje potrebe i želje?
 - Osim novca, koje još resurse ljudi mogu štedjeti?

Učenje | 35 minuta |

Anina priča

1. Pročitajte priču o Ani:

Ana ima 21 godinu i živi u selu blizu Kibuye, pored jezera Kivu. Radije se priprema za svoje vjenčanje koje će se održati za dva mjeseca, nakon čega će se preseliti u Kigali i živjeti sa porodicom svog muža. Prije odlaska, želi da kupi poklon za svoju mlađu sestru. Biće joj teško što je ostavlja, ali mnogo novih avantura je čeka u gradu! Takođe će joj biti potrebna nova odjeća. Ana planira da nastavi sa izradom vezanih radova kako bi zarađivala nešto novca, a radije se i što će pomagati mužu u njegovom kiosku. Iako je rano napustila školu, Ana ima vještine i ideje koje joj pomažu da bude preduzimljiva. Kada se uhodaju u posao, njen muž će moći da traži druge prilike, a to će im pomoći da brže uštede dovoljno novca da iznajme sopstveni stan. Ana zna da će muževa porodica uskoro očekivati dijete, ali ona ima i druge snove i mnogo planova za budućnost – uključujući i ideje kako da unaprijedi porodični biznis i pokrene sopstveni.

2. Podsjetite učesnike da Ana ima mnogo potreba i želja, te da želi da štedi za više stvari (prema devet ponuđenih kartica – vidi Resurse za facilitatora).
3. Neka učesnici formiraju male grupe od 3–4 osobe i dobiju po jedan set Aninih kartica za štednju.
4. Neka prouče Anine ciljeve štednje i razmisle koji su najvažniji.
5. Objasnite da kartice treba da poređaju u oblik dijamanta – najvažniji cilj ide na vrh, a najmanje važan na dno.
6. Potom neka običu druge grupe i uporede raspored kartica.
7. Nakon toga, vodite zajedničku diskusiju o sličnostima i razlikama u njihovim rangiranjima.
8. Naglasite da se neki ciljevi mogu ostvariti u kratkom roku, dok su drugi dugoročni.
9. Postavite pitanja:
 - Koje su Anine potrebe, a koje želje?
 - Koje vaše ciljeve štednje možete ostvariti brzo?
 - Koji će zahtijevati više vremena?
10. Neka grupe ponovo poređaju kartice u ravnu liniju — s jedne strane kratkoročni, a s druge dugoročni ciljevi.
11. Zatim pitajte: „Šta Ana može da uradi da uštedi dovoljno novca za svoje ciljeve?“
12. Zabilježite i podijelite ideje u grupi.

SAVJET ZA FACILITATORA/KU

Igra „Dijamantsko rangiranje“ ima potencijal da podstakne bogate i poučne diskusije koje prevazilaze uobičajene teme poput „potreba“ naspram „želja“ ili „kratkoročnih“ naspram „dugoročnih“ ciljeva u finansijskom obrazovanju.

Zamolite učesnike da uporede različite dijamante koje su napravili. Pitajte ih koje bi trebale biti Anine prioritete i prema kome bi trebalo da budu njene lojalnosti.

Istaknite ideju da, u zavisnosti od rasporeda u njihovim dijamantima, učesnici zapravo otkrivaju svoja uvjerenja — da li smatraju da je Anina prva dužnost prema njenom mužu, prema sestri ili prema samoj sebi.

Zatim ih možete zamoliti da ponovo urade dijamante, ali ovog puta kao da Ana postupa isključivo u svom najboljem interesu.

To može dovesti do teških, ali vrlo korisnih razgovora o tome koliko daleko Ana treba da ide u ostvarivanju svojih ciljeva.

Na primjer:

- Da li treba da stavi sestrine osjećaje ispred sopstvene potrebe za obrazovanjem?
- Da li bi trebalo da odloži rađanje djece dok ne pokrene svoj biznis?
- Koje kulturne norme mogu da utiču na njene odluke ili da je ograničavaju?

Vježbe poput ove više su usmjerene na sam proces diskusije, nego na traženje „tačnog odgovora“ ili jednostavno pokazivanje razlike između kratkoročnih i dugoročnih ciljeva.

Refleksija | 15 minuta |

Moji ciljevi štednje

1. Zamolite učesnike da napišu tri lična cilja štednje.
2. Neka ih razvrstaju na isti način kao što su to radili sa Aninim ciljevima.
3. Prvo neka ih poređaju od najvažnijeg ka najmanje važnom.
4. Zatim neka ih rasporede prema vremenu potrebnom za ostvarenje – od dugoročnih ka kratkoročnim.
5. Na kraju, neka razmisle i napišu plan kako da uštede novac kako bi ostvarili te ciljeve.

Anine kartice štednje

Da kupi poklon za rastanak
svojoj sestri (koja je tužna
zbog njenog odlaska)

Da kupim novu odjeću za
odlazak u grad

Da može da priušti
zasnivanje porodice

Da doprinese
troškovima na dan
vjenčanja

Da platim stanarinu
za sopstvenu kuću

Da ima nešto novca za
svoju finansijsku
nezavisnost

Da bi mogla da uživa u
životu u gradu, koji može
biti skup

Da pohađa večernji kurs
kako bi nastavila svoje
obrazovanje

Da ima malu uštedevinu za
hitne slučajeve

Scenarij 4.3 Pametno trošenje

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju ključne prioritete u trošenju i razlikuju troškove koji su potrebe (neophodni) od troškova koji su želje (poželjni).
- Razumiju šta znači „odgovorno trošenje“.
- Shvate da je ravnoteža između prihoda i rashoda važna za efikasno upravljanje novcem.

Strategije

- Uvod: Diskusija
- Učenje: Objašnjenje 4P principa
- Refleksija: 3-2-1 formativna procjena

Materijali

- Kartice „Potrebna i željena potrošnja“ (jedan set po grupi – vidi Resurse za facilitatora)
- Flipočart i markeri
- Papir
- Hemijske olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Odgovornost
- Trošenje
- Potrebe
- Želje
- Potrebe i želje
- Kategorizacija
- 4P princip

Informacije za facilitatora

Odgovorno trošenje ide ruku pod ruku sa odgovornom štednjom. To je vještina koja zahtijeva disciplinu i pažljivo planiranje.

Svi smo čuli priče o prijateljima, članovima porodice – pa čak i o vladama i bankama – koji su trošili više nego što su mogli da priušte, što je dovelo do brojnih stresnih posljedica.

Setove kartica „Potrebna i željena potrošnja“ možete pripremiti unaprijed (vidi Resurse za facilitatora). Ako je prikladno, učesnici ih mogu i sami izrezati tokom časa. Po potrebi prilagodite sadržaj kartica lokalnom kontekstu.

Uvod | 5 minuta |

1. Zamolite učesnike da razmisle o jednoj stvari koju su oni ili njihovi članovi porodice nedavno kupili.
2. Neka u tišini procijene da li je ta kupovina bila mudra – i zašto jeste ili nije.

Učenje | 40 minuta |

Objašnjenje 4P principa (10 minuta)

1. Objasnite učesnicima da odgovorno trošenje uključuje četiri principa, tzv. 4P: Džep (Pocket), Prioriteti (Priorities), Ljudi (People) i Planeta (Planet).
2. Istaknite da se u ovoj lekciji fokusiramo na prva dva – džep i prioritete, dok će se o druga dva govoriti u lekciji 4.9.
3. Objasnite značenje prva dva principa:
Tvoj džep: Možeš li to priuštiti? (razmisli o prihodima i rashodima)
Tvoji prioriteti: Da li ti to zaista treba ili samo želiš? (šta ti je zaista važno u životu)

Igra rangiranja „Potrebna i željena potrošnja“ (30 minuta)

1. Ova aktivnost povezuje upravljanje finansijama sa ličnim prioritetima i pruža korisne savjete o donošenju mudrih odluka pri trošenju.
2. Podijelite učesnike u grupe od četiri do pet osoba.
3. Svaka grupa dobija set kartica „Potrebna i željena potrošnja“.
4. Neka grupno razvrstaju kartice u tri gomile:
(a) Neophodna potrošnja – potrebe
(b) Poželjna potrošnja – želje
(c) Srednja kategorija – nešto između (npr. poklon za rođendan prijatelju)
5. Pozovite grupe da podijele šta su stavile u kategoriju „neophodno“. Pitajte ostale da li se slažu.
6. Zatim razmotrite kartice iz kategorija „poželjno“ i „srednje“.
7. Obratite pažnju gdje su grupe smjestile karticu „Štednja za budućnost“ i naglasite važnost štednje za buduće potrebe.
8. Razgovarajte o tome da neke stvari možda nijesu neophodne, ali su ipak važne za ukupno blagostanje (npr. hobiji, rekreacija).
9. Zatim neka svako pojedinačno, na papiru, napiše najmanje deset stvari na koje bi želio/la potrošiti novac. Za svaku neka razmisli:
 - Mogu li to redovno priuštiti? (Džep)
 - Da li mi to zaista treba? Da li to cijenim? (Prioritet)
10. Neka sačuvaju ovu listu za sljedeću lekciju.

Refleksija | 15 minuta |

1. Objasnite učesnicima da su u ovoj lekciji govorili o odgovornom donošenju odluka, dok će se u sljedećoj baviti budžetiranjem – obje vještine su ključne za pametno trošenje.
2. Podijelite nekoliko praktičnih savjeta za štednju i donošenje dobrih finansijskih odluka:
 - Postavi ciljeve štednje
 - Troši da bi uštedio (npr. kupuj kvalitetno umjesto često)
 - Jedite kod kuće
 - Dajte sebi vremena da razmislite prije kupovine
 - Razmišljajte o svojim ciljevima i vrijednostima
 - Uvijek procijenite prednosti i nedostatke
3. Na kraju, neka učesnici napišu 3-2-1: 3 stvari koje su danas naučili; 2 stvari koje mogu primijeniti u praksi; 1 pitanje koje im je i dalje ostalo otvoreno
4. Ako imate vremena, izdvojite nekoliko minuta da odgovorite na njihova pitanja.

Olakšice Resursi: Potrebe i želje za potrošnjom

 Sapun	 Televizor	 Mobilni telefon. sa Airtimeom
 Soda	 Cipele	 Sanitarni jastuci
 Ogrlica	 Ušteda za budućnost	 Losion
 Donje rublje	 naušnice	 Hrana
 Sat	 Voda	

Scenarij 4.4 Kreiranje budžeta

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu pojmove „budžet“, „višak“ i „deficit“.
- Naprave jednostavan budžet.
- Primijene stečeno znanje u svom svakodnevnom životu...

Strategije

- Uvod: Budžet Bingo
- Učenje: Grupni budžet
- Refleksija: Lični budžet

Materijali

- Listovi papira
- Hemijske olovke
- Bingo kartica za svakog učesnika (vidjeti Resurse za facilitatora)
- Šablon budžeta za svaku grupu/učesnika
- Kartice „Potrebe i želje u trošenju“ – iz Resursa za facilitatora u lekciji 4.3

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Budžet
- Višak
- Deficit

Informacije za facilitatora

Definicije:

Budžet je pregled planiranih prihoda i načina na koji će oni biti potrošeni tokom određenog vremenskog perioda.

Višak (surplus) označava količinu novca ili dobara koja preostaje nakon što su potrebe zadovoljene.

Deficit označava manjak novca ili dobara potrebnih za pokrivanje rashoda.

Iako učenje o kreiranju budžeta možda ne djeluje kao najuzbudljivija tema za mlade, to je ključni korak ka ostvarivanju ličnih i finansijskih ciljeva. Učesnici su do sada već istraživali teme štednje i trošenja.

Za ovu aktivnost biće potrebne Kartice sa vrijednostima, na kojima su prikazane određene sume novca u lokalnoj valuti. Napravite ih prije časa. Ako možete, koristite različite boje ili oblike za razliku između prihoda (I) i rashoda (E).

Savjet za facilitatora:

Ukupna vrijednost kartica sa prihodima treba da bude približna ukupnoj vrijednosti kartica sa rashodima. Stavite pripremljene kartice u kutiju.

Učesnici takođe mogu sami brzo napraviti svoje Budžet Bingo kartice koristeći pojmove koje im vi zadate.

Uvod | 20 minuta |

Budžet Bingo

1. Podijelite svakom učesniku Budžet Bingo karticu.
2. Neka pročitaju finansijske pojmove na svojim karticama.
3. Objasnite da treba da se kreću po prostoriji i pronalaze druge učesnike koji im mogu pomoći da objasne značenje svakog pojma.
4. Zapišu značenje pored svake riječi na svojoj kartici.
5. Kada neko popuni sva značenja, neka vikne „Budžet!“
6. Nakon toga, svi zajedno razmijene svoja objašnjenja i iskustva.

Učenje | 20 minuta |

Grupni budžet

1. Objasnite da će učesnici zajedno napraviti budžet za jednog zamišljenog prijatelja.
2. Ukratko ponovite značenje pojma budžet.
3. Pokažite im prazan šablon grupnog budžeta (vidjeti Resurse za facilitatora).
4. Objasnite da se budžet sastoji iz dvije osnovne sekcije — prihodi i rashodi. Učesnici treba da ga popune iz perspektive zamišljenog vršnjaka.
5. Zatim pozovite volontere da jedan po jedan izvlače kartice sa vrijednostima iz kutije.
6. Objasnite da broj na kartici označava iznos novca koji je zarađen ili potrošen, zavisno od tipa kartice, te da učesnik treba da odluči gdje će taj iznos upisati u šablonu budžeta.
7. Ako je kartica prihod, iznos se upisuje u kolonu pored stavke prihoda. Ako je rashod, upisuje se pored stavke troška.
8. Kada su sve stavke popunjene, zajedno saberite ukupne prihode i rashode.
9. Postavite pitanja:
 - Koja sekcija ima veću vrijednost — prihodi ili rashodi?
 - Šta primjećujete u ovom budžetu?
10. Uputite ih na posljednju liniju budžeta i objasnite da je to najvažniji dio budžetskog obrasca.

11. Objasnite: ako je broj pozitivan, prijatelj ima višak (prihodi su veći od rashoda). Ako je negativan, ima deficit (troškovi su veći od prihoda).
12. Pokažite učesnicima šablon budžeta i postavite im sljedeća pitanja:
 - Koju biste drugu riječ, na bilo kom jeziku, mogli da upotrijebite da opišete „suficit“ (višak)? (Zapišite lokalne izraze ili sleng koje mladi koriste kada govore o suficitu pored te riječi). Definicija se nalazi u Resursima za facilitatora ispod šablona budžeta, ako je potrebna.
 - Koju biste drugu riječ, na bilo kom jeziku, mogli da upotrijebite da opišete „deficit“ (manjak)? (Zapišite lokalne izraze ili sleng koje mladi koriste kada govore o deficitu pored te riječi). Definicija se takođe nalazi u Resursima za facilitatora ispod, ako je potrebna.
 - Kada u budžetu koji smo upravo napravili može doći do suficita? (To znači da ostane novca nakon što se plate svi troškovi.)
 - Kada može doći do deficita? (Ako prihod nije dovoljan da pokrije sve troškove, tada nastaje deficit.)
 - Kako možemo izračunati broj koji ide na ovu liniju budžeta? (Pokazati na linije za suficit i deficit i objasniti da treba oduzeti ukupne troškove od ukupnog prihoda. Pozitivan broj znači suficit, a negativan broj znači deficit.)
13. Prikažite računicu — oduzimanje ukupnih troškova od ukupnog prihoda — na flip-čartu budžeta koji koristite kao primjer. Zatim postavite učesnicima sljedeća pitanja:
 - Da li ovaj budžet pokazuje suficit ili deficit?
 - Zašto je važno voditi evidenciju o prihodima i rashodima?
14. Sumirajte objašnjenjem da vođenje evidencije o prihodima i rashodima pomaže da znamo gdje odlazi naš novac. Ako postoji suficit (višak novca), on se može sačuvati za buduće potrebe. Ako budžet pokazuje deficit (nedostatak novca za pokrivanje troškova), to znači da treba smanjiti neke troškove.

Refleksija | 20minuta |

Lični budžet

1. Podsjetite učesnike na aktivnost „Potrebe i želje u trošenju“ iz prethodne lekcije.
2. Po potrebi im podijelite iste kartice kako bi se podsjetili na moguće stavke koje čine troškove mladih.
3. Objasnite da će sada napraviti lični budžet na osnovu svojih stvarnih (ili očekivanih) prihoda i rashoda za jedan mjesec.
4. Na tabli nacrtajte prazan šablon budžeta kao primjer i zamolite ih da ga precrtaju u svoje sveske.
5. Ponovo ukažite na grupni budžet na flipočartu i pojasnite pojmove prihoda, rashoda, viška i deficita, ako je potrebno.
6. Neka učesnici samostalno ili u parovima naprave sopstveni budžet.
7. Pomozite onima koji imaju poteškoća u izradi.
8. Zamolite učesnike da sačuvaju svoje budžete, jer će im biti potrebni u narednim lekcijama.

ŠABLON BUDŽETA – MJESEČNI

PRIHOD	IZNOS	UČESTALOST (<i>koliko puta mjesečno</i>)	UKUPNO
Primjer: čuvanje djece 50 €	1		50 €
Međuzbir prihoda			50 €

LIČNI TROŠKOVI	IZNOS	UČESTALOST (<i>koliko puta mjesečno</i>)	UKUPNO
Primjer: higijenski ulošci 5 €	1		5 €
Primjer: hrana 20 €	2		40 €
Međuzbir troškova			45 €

UKUPNO:

Formula:

Međuzbir prihoda (50 €) – Međuzbir troškova (45 €) = budžetski višak ili deficit (5 € višak)

Budžet	Ušteda	Deficit
Želje	Višak	Potrošnja
Prihodi	Negativn Bilans	Izdatci
Pozitivan Bilans	Potrebe	Lokalna valuta

Scenarij 4.5 Opcije štednje

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Razlože prednosti i nedostatke različitih opcija štednje, uključujući opcije digitalnih finansija.
- Opišu mitove koji se odnose na formalne metode štednje.
- Identifikuju metodu štednje koja odgovara njihovim potrebama.

Strategije

- Uvod: Lične priče
- Učenje: Stručnjaci za štednju
- Refleksija: Intervju

Materijali

- Karte sa stručnjacima o opcijama štednje (vidi Resurse za facilitatora ispod).

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Štednja
- Opcije
- Metode

Informacije za facilitatora

U prethodnim lekcijama, učesnici su razmatrali prednosti štednje u postizanju svojih ciljeva. Mladi treba da znaju kako da zaštite svoj novac, a ova lekcija će im pomoći da razumiju različite formalne i neformalne opcije štednje koje su im dostupne, kao i način na koji različiti štedni proizvodi i usluge funkcionišu.

Posebno ćemo se osvrnuti na: štednju kod kuće, grupe za štednju i pozajmice, pojedinačne račune (u banci, kreditnoj uniji, putem mobilnog novca / e-novčanika) i akcije / investicije.

Svrha aktivnosti „ličnog pripovijedanja“ na početku je da učesnici shvate da već posjeduju bogata i raznovrsna iskustva u vezi sa štednjom.

Ova vježba bi bila još efikasnija ako facilitator prvo podijeli sopstvena sjećanja o tome kako je štedio i za šta je štedio tokom tinejdžerskih godina.

Treba obezbijediti da svaka grupa ima barem jednog učesnika koji dobro čita, kako bi mogao da pročita „Kartu stručnjaka“ ostalima u grupi.

Posjeta banci ili drugoj finansijskoj instituciji radi prikupljanja informacija o štednim proizvodima bila bi dragocjen dodatak ovoj lekciji.

Uvod | 10 minuta |

Lično pripovijedanje

1. Započnite dijeljenjem kratke priče o tome kako ste štedjeli dok ste bili tinejdžer i za šta ste štedjeli.
2. Zatim opišite gdje i kako štedite sada.
3. Objasnite zašto se vaš način štednje možda nije promijenio ili jeste.
4. Postavite učesnicima pitanje:
► „Koji je najbolje mjesto za čuvanje novca koji želite da uštedite – i zašto?“

Učenje | 35 minuta |

Stručnjaci za štednju

1. U ovoj aktivnosti učesnici će naučiti o četiri različite opcije štednje. Započnite tako što ćete grupu podijeliti na četiri podjednake cjeline.
2. Svakoj grupi dodijelite po jednu „Kartu stručnjaka“ (vidi dolje, Resursi za facilitatora), sa informacijama o jednoj od sljedećih opcija:
 - Štednja kod kuće
 - Grupe za štednju i pozajmice
 - Pojedinačni računi (u banci, kreditnoj uniji, putem mobilnog novca / e-novčanika)
 - Akcije / investicije
3. Jedna osoba iz grupe treba da pročita informacije sa kartice naglas ostalima.
4. Grupa zatim treba da diskutuje o prednostima i nedostacima te opcije štednje.
5. Uputite učesnike da odluče kako će predstaviti svoje zaključke ostatku učionice (npr. kroz dvo-minutnu kratku predstavu, pantomimu, vijesti, rep pjesmu ili „mini-lekciju“ koja prikazuje prednosti i mane svake metode štednje).
6. Svaka grupa potom predstavlja svoju opciju štednje ostalim učesnicima. Osigurajte da svi učesnici aplauzom pozdrave svaku prezentaciju.
7. Nakon prezentacija, organizujte diskusiju o tome šta im se dopada, a šta ne kod svake opcije štednje. U ovom dijelu takođe razgovarajte o mitovima koji prate formalne metode štednje.

Refleksija | 10 minuta |

Intervju

1. Zadužite učesnike da intervjuišu člana porodice ili da sprovedu istraživanje kako bi pronašli stvarne primjere ljudi koji koriste različite opcije štednje (npr. rođak koji koristi e-novčanik/mobilni novac, neko ko ulaže u akcije, neko ko učestvuje u grupi za štednju).
2. Tokom ovog vremena, neka napišu tri ili četiri pitanja za intervju. Ona mogu biti usmjerena na razloge zbog kojih je osoba izabrala taj način štednje i koje su prednosti i mane za nju.
3. Učesnici treba da na narednom susretu podijele ono što su naučili iz svojih intervjuja.

Resursi za facilitatore

ŠTEDNJA KOD KUĆE

Postoji mnogo različitih načina da štedite kod kuće. Najvažnije je da pronađete sigurno i tajno mjesto, kako vam novac ne bi bio ukraden! U nekim dijelovima svijeta, poput Filipina, učesnici programa Aflateen štede kod kuće koristeći bambusovu kasicu. Uzmemo komad bambusa, napravimo usjek na strani i koristimo ga kao kasicu. Kada se bambus napuni novčićima, razbijemo ga čekićem. Evo još nekoliko mjesta gdje možete čuvati novac kod kuće:

- Zalijepljen pozadi slike na zidu.
- Ispod dušeka.
- Ušiven unutar jastučnice stolice.
- Zakopan u tegli u zemlji.

Možete li se sjetiti još nekih mjesta? Prednosti štednje kod kuće uključuju to što možete odmah doći do svog novca kad vam zatreba. Nedostatak je što neko može pronaći i ukrasti vaš novac. Takođe, ne zarađujete kamatu na ušteđevinu. Možete li se sjetiti još nekih prednosti i nedostataka štednje kod kuće?

POJEDINAČNI RAČUNI (BANKA, KREDITNA UNIJA, MOBILNI NOVAC / E-NOVČANIK)

Postoje različita mjesta gdje možete primati i čuvati novac, osim gotovine kod kuće. To mogu biti formalni štedni računi u banci ili kreditnoj uniji, ili digitalni računi poput mobilnog novca / e-novčanika. Među njima mogu postojati različite vrste računa, pa je važno istražiti koje opcije, naknade i pogodnosti svaka od njih nudi. Prednosti formalnih ili digitalnih štednih računa su brojne:

- Novac vam nije lako izgubljen ili ukraden.
- Ove vrste računa su regulisane od strane države, pa je manja vjerovatnoća da će vas pružalac usluge prevariti.
- Novac može zaraditi kamatu što duže ostaje na računu.

Međutim, postoje i nedostaci. Većina ovih opcija ima pravila i naknade za transakcije, poput uplata, isplata ili plaćanja. U hitnim slučajevima, novac vam možda neće biti odmah dostupan. Možete li navesti još neke prednosti i nedostatke ove vrste štednje?

GRUPE ZA ŠTEDNJU I POZAJMICE

Ova vrsta štednje obično uključuje grupu ljudi iz iste zajednice. Članovi svakog mjeseca uplaćuju isti iznos novca u zajednički fond. Prikupljeni novac se svakog mjeseca pozajmljuje jednom članu grupe.

Članovi često odlučuju da štede na ovaj način kako bi postigli određeni cilj — na primjer, da kupe kokošku ili prase. Mnogi kažu da im je lakše vraćati pozajmice, jer znaju da njihovi prijatelji i rođaci u grupi računaju na njih. Ali, ako jedan član ne vrati pozajmicu, svi ostali trpe posljedice.

Možete li se sjetiti još nekih prednosti i nedostataka pridruživanja grupi za štednju i pozajmice?

AKCIJE I INVESTICIJE

Kada ulažete u akcije, to znači da kupujete male dijelove velikih kompanija. To se zove investiranje. Ali investicije mogu biti i druge stvari, poput kupovine kuće. To su alternativni načini štednje, različiti od tradicionalnih. Novac koji ste uložili može rasti s vremenom, pomažući vam da uštedite za budućnost — kao da sadite drvo novca.

Prednosti su što investiranje može povećati vašu imovinu tokom godina i omogućiti vam da imate više novca kada vam zatreba.

Nedostatak je što vrijednost vaših ulaganja može rasti i padati kao tobogan, što vas može učiniti zabrinutim ili nesigurnim. Zato je važno biti strpljiv. Takođe, investiranje može biti komplikovano za razumijevanje — treba znati kako funkcionišu akcije, koje kompanije izabrati i imati dovoljno novca za početno ulaganje. Zbog toga ovu opciju možete razmotriti kasnije u životu.

Možete li se sjetiti još nekih prednosti i nedostataka investiranja?

Scenarij 4.6 Pozajmljivanje novca

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju situacije kada oni (ili odrasli) mogu da pozajme novac.
- Razumiju posljedice pozajmljivanja novca.
- Razumiju da postoje različite vrste kredita (pozajmica).
- Razumiju osnovne pojmove poput kredita i kamate.

Strategije

- **Uvod:** Pametno pozajmljivanje novca
- **Učenje:** Pojmovi i izračunavanje
- **Refleksija:** Razmišljanje o izračunu kredita

Materijali

- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Krediti

Informacije za facilitatora

Ova lekcija obrađuje temu pozajmljivanja novca. Učesnici će razmišljati o razlozima zbog kojih ljudi pozajmljuju novac, o posljedicama pozajmljivanja i o tome šta znači odgovorno zaduživanje. Takođe, naučiće osnovne pojmove vezane za kredit i kamatu.

Pripremite materijale i pregledajte koncepte prije časa. Važno je da pomognete učesnicima da nauče nove termine, kako bi mogli da razgovaraju o zaduživanju i pozajmljivanju koristeći standardnu finansijsku terminologiju..

Uvod | 20 minuta |

Istina ili laž – Pametno pozajmljivanje novca

1. Zamolite učesnike da stanu u sredinu prostorije.

2. Objasnite im da ćete čitati tvrdnje (Istina/Laž) (vidi tačku 6 ispod). Ako misle da je tvrdnja tačna, neka pređu na desnu stranu prostorije. Ako misle da je netačna, neka pređu na lijevu stranu.
3. Nakon što se rasporede, pozovite jednog volontera koji je dao tačan odgovor da objasni svoje razmišljanje.
4. Nakon svake diskusije, zamolite učesnike da se vrate u sredinu prije čitanja sljedeće tvrdnje.
5. Možete koristiti sve tvrdnje ili samo one koje su relevantne za grupu – ili osmisliti nove.
6. Tvrdnje (Istina/Laž):
 - Novac od kredita pripada osobi koja ga je pozajmila. (Laž)
 - Kredit može pomoći da započnete posao ako nemate dovoljno sopstvenog novca. (Istina)
 - Ako pozajmite novac od prijatelja, ne morate ga vratiti. (Laž)
 - Ako propustite da platite ratu kredita, nećete imati posljedice sve dok na kraju platite. (Laž)
 - Korišćenje pozajmljenog novca je obično skuplje od korišćenja sopstvenog. (Istina, zbog kamate)
 - Samo banke naplaćuju kamatu na pozajmice. (Laž)
 - Kredit može značiti i novac koji vam je na raspolaganju, ali i tuđi novac koji morate vratiti. (Istina)
 - Pozajmljivanje od zeleniša je jeftina opcija. (Laž)
7. Pitajte učesnike imaju li pitanja i pojasnite eventualne nejasnoće.

Učenje | 35 minuta |

Pojmovi

1. Pročitajte sljedeća objašnjenja.
2. Nakon svakog, provjerite da li učesnici znaju koji pojam opisujete (odgovori su u zagradama):

Ovo je poput obećanja da ćete nešto platiti kasnije. Omogućava vam da kupite stvari sada, a platite ih kasnije. To je povjerenje koje drugi imaju u vas da ćete im vratiti novac. (kredit)

Ovo je kada pozajmite novac od nekoga ili banke uz dogovor da ga vratite kasnije. To je kao da dobijete pomoć kada vam treba novac za nešto važno, uz obećanje da ćete ga vratiti. (pozajmica / kredit)

Ovo je dodatni trošak kada pozajmite novac ili čuvate novac u banci. To je iznos koji plaćate (ili zarađujete) povrh originalne sume. (kamata)

Ovo znači dobijanje novca od nekoga ili od banke uz dogovor da ćete ga vratiti kasnije — privremeno korišćenje tuđeg novca za sopstvene potrebe. (pozajmljivanje novca)

Hipoteka je oblik pozajmljivanja (obično od banke) za kupovinu kuće. Svakog mjeseca se otplaćuje dio hipoteke. Iznos koji možete pozajmiti zavisi od vašeg prihoda i imovine.

Izračunavanje troška kredita

1. Objasnite da pozajmljivanje novca može biti pozitivno iskustvo. Na primjer: može pomoći ljudima da pokrenu ili prošire biznis, da reaguju na hitne situacije u porodici, ili da poboljšaju životne uslove ranije nego što bi mogli bez kredita. Kada kredit pomaže na ovakav način, to se smatra „dobrim kreditom“. Međutim, svako zaduženje nosi rizik da ga nećete moći vratiti. Ako vas kredit na kraju uvede u dugove ili natjera da potpuno ostanete bez sredstava, to postaje „loš kredit“.
2. Na tabli prikažite sljedeći primjer kako bi učesnici razumjeli kako da izračunaju stvarni trošak kredita i procijene da li je to dobra odluka:

Glorija je pozajmila 120\$ da bi kupila motocikl i lakše dostavljala svoje proizvode. Njena kamata na mjesečnu otplatu je 10%, a planira da otplati sve za 1 godinu. Zahvaljujući dostavi, njen mjesečni profit se povećao sa 20\$ na 30\$.

Pitanja i odgovori:

Ukupan iznos za otplatu: $120 + 10\% \text{ kamate} \rightarrow 120 \times 1.10 = 132\$$

Mjesečna rata: $132 \div 12 \text{ mjeseci} = 11\$$

Može li Glorija plaćati ratu? Da, njen mjesečni profit je 30\$, što pokriva ratu od 11\$.

Da li je kredit dobra odluka? Izgleda da jeste, ali bi trebalo da provjeri da li bi joj bilo lakše ako bi mogla duže da otplaćuje.

Drugi primjer (za grupni rad):

Džon je pozajmio 200\$ da bi kupio frižider za svoj restoran.

Sada može da prodaje više hladnih pića.

Mora da otplati kredit za 2 godine, a kamata na mjesečnu otplatu iznosi 20%.

Njegov trenutni mjesečni profit je 20\$.

Odgovori:

Ukupan iznos: $200 + 20\% = 200 \times 1.20 = 240\$$

Mjesečna rata (za 2 godine): $240 \div 12 = 20\$$

Može li Džon plaćati ratu? Da, ali jedva — profit mu je jednak rati.

Da li je kredit dobra ideja? Potrebno je oprezno razmotriti. Ako mu profit ne poraste ili se pojave novi troškovi, rizik od duga je veliki.

4. *Svaka grupa treba da izračuna i odgovori na ista pitanja za svoj scenario.*
5. *Potom grupe upoređuju odgovore i diskutuju o zaključcima.*
6. *Pitajte:*
 - „Šta bi Džon mogao uraditi ako zaista želi frižider, ali ne želi da se previše izlaže riziku?“

Refleksija | 5 minuta |

1. Postavite pitanje: ➤ „Da biste bili sigurni da je vaš kredit zaista dobar i koristan, šta treba da znate prije nego što odlučite da se zadužite?“
2. Zapišite njihove odgovore na tablu i obavezno obuhvatite sljedeće tačke:
 - Iznos kredita, uključujući kamatu.
 - Kada će novac od kredita biti isplaćen.
 - Kako će biti u mogućnosti da vraćaju kredit — iz kojih izvora prihoda ili štednje.
 - Da li će dobiti novac prije nego što im zatreba ili naknadno.

- Ako kredit koriste za kupovinu alata ili opreme, da li će ta imovina trajati duže od samog kredita i nastaviti da donosi prihod.
- Da li mogu naplatiti dovoljno za proizvode ili usluge koje finansiraju kreditom, da bi otplatili kredit i još zaradili.

Scenarij 4.7 Tok novca

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju tri načina na koja su novac i moć nepravedno raspoređeni u njihovoj zemlji i globalno.
- Opišu uticaj nejednakosti na pojedince.

Strategije

- Uvod: Intervju
- Učenje: Diskusija i poster
- Refleksija: Prezentacija

Materijali

- Papir za postere
- Olovke
- Flomasteri u boji
- (Opcionalno) Časopisi i novine

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Nejednakost
- Uticaj

Informacije za facilitatora

Najbolje je da se u ovom gradivu zadržite na primjerima iz svoje zajednice i zemlje. Pripremite nekoliko konkretnih primjera o tome kako su novac i moć neravnomjerno raspoređeni i kakve posljedice to ima lokalno. Možete koristiti izvore iz novina, portala ili časopisa, kao i lične primjere koje ćete podijeliti sa učesnicima.

Uvod | 15 minuta |

Intervju – igra kretanja po prostoru

1. Objasnite učesnicima da će intervjuisati jedni druge kako bi saznali različite poglede na pristup finansijama u domaćinstvu.
2. Imaće 10 minuta da sprovedu što više intervjuja. Treba da zapišu odgovore u svoje sveske.

3. Tri pitanja koja treba da postavljaju su:
 - Ko donosi finansijske odluke kod kuće?
 - Ko je obično zadužen za upravljanje porodičnim resursima?
 - Da li su muškarci i žene jednako uključeni u upravljanje novcem u domaćinstvu?
4. Nakon otprilike 7 minuta, okupite grupu ponovo zajedno.
5. Zatražite da podijele šta su saznali kroz intervju.
6. Kada učesnici podijele svoja zapažanja, nastavite diskusiju sljedećim pitanjima:
 - Zašto je važno da porodice imaju uravnotežen pristup resursima unutar domaćinstva?
 - Koji problemi mogu nastati ako samo jedna osoba u porodici ima kontrolu nad svim resursima?
 - Da li ste primijetili primjere kada nečiji pol utiče na to da nema jednak pristup resursima kod kuće?

Učenje | 40 minuta |

Poster – Učimo druge

1. Objasnite učesnicima da novac nije ravnomjerno raspoređen u društvu.
2. Postavite im sljedeća pitanja:
 - Zašto je novac nepravedno raspoređen?
 - Kako je novac nepravedno raspoređen u našoj zemlji?
 - Ko dobija najviše novca?
 - Da li dobijate pomoć od države? Ako da, kako i za šta?
 - Kako to utiče na živote ljudi? Koje su posljedice takve raspodjele?

SAVJET ZA FACILITATORA:

Ponesite novine, časopise i članke sa pričama o ekonomskim nejednakostima u vašoj zemlji — oni mogu poslužiti kao inspiracija učesnicima.

3. Obavezno razgovarajte o posljedicama koje nejednaka raspodjela novca ima na ljude.
4. Na primjer, možete pomenuti uticaj na obrazovanje — djeca iz bogatijih porodica mogu da pohađaju bolje škole i imaju više mogućnosti.
5. Takođe razgovarajte o političkom i društvenom uticaju koji nejednaka raspodjela novca ima u vašoj zemlji.
6. Zatim zadužite učesnike da naprave postere o tome kako nejednakost utiče na pojedince.
7. Objasnite da poster treba da prenosi informacije, ali mogu sadržati i humor, te da podstiču ljude na razmišljanje o ovom problemu u njihovom društvu.

Refleksija | 5 minuta |

Prezentacija

1. Izložite postere u učionici i prošetajte sa učesnicima među njima.
2. Zamolite ih da izaberu svoje omiljene postere.
3. Predložite da se poster izloži u zajednici (npr. u školi, lokalnom centru, biblioteci) kako bi podigli svijest o temi nejednakosti i toka novca.

Scenarij 4.8 Kako mogu da zaradim novac?

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Prepoznaju različite aktivnosti putem kojih ostvaruju prihod.
- Kategorizuju različite izvore prihoda prema njihovoj vrijednosti.

Strategije

- Uvod: intervju
- Učenje: Otkrijmo izvore prihoda
- Refleksija: Odgovor na loptu

Materijali

- Lopta ili zgužvani komad papira
- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Izvori prihoda
- Ostvarivanje prihoda
- Kategorizacija
- Tokovi prihoda

Informacije za facilitatora

Učesnici će tokom ove lekcije postati svjesniji svojih različitih aktivnosti koje donose prihod, i naučiće kako da ih kategorizuju i analiziraju prema njihovoj vrijednosti. Takođe će razmotriti društvene faktore koji mogu uticati na njihovu sposobnost da štede ili zarađuju, i kroz razgovor sa vršnjacima razmišljati o tome koji je najbolji tip posla za njih.

Istraživanja u Gani i Ugandi pokazala su da milioni mladih ostvaruju prihode kroz više različitih poslova — kućni rad, poljoprivredu, sezonske poslove i preduzetničke aktivnosti.

Razumijevanje svakodnevnog života mladih je ključno za kreiranje održivih i realnih intervencija koje doprinose poboljšanju njihovog životnog standarda.

Mnogi mladi kombinuju neformalne poslove, samozapošljavanje i poljoprivredne aktivnosti kako bi održali svoje prihode.

Cilj ove aktivnosti je da poveže prethodno gradivo o budžetiranju i štednji sa narednim gradivom o karijeri, tako što učesnicima pomaže da shvate da već sada,

svjesno ili nesvjesno, učestvuju u mnogim aktivnostima koje donose prihod ili resurse.

Uvod | 10 minuta |

Intervju

1. Na tabli napišite: „Različiti načini da zaradimo novac ili pribavimo stvari koje su nam potrebne.“
2. Objasnite učesnicima da ova rečenica predstavlja temu današnje lekcije.
3. Objasnite da će, kako bi započeli razmišljanje o svim načinima na koje ostvaruju prihod ili resurse, intervjuisati jedni druge.
4. Svaki učesnik dobija list papira i olovku.
5. Neka u roku od pet minuta napišu pet pitanja koja mogu postaviti svom partneru. Pitanja treba da se odnose na:
 - vrste poslova koje obavljaju ili bi mogli obavljati,
 - pomoć koju pružaju,
 - stvari koje razmjenjuju za novac ili druge vrijedne resurse.
6. Ohrabrite ih da smisle vlastita, jedinstvena pitanja, ali im možete pomoći ako im ponestane ideja.
7. Recite im da mogu pitati partnere:
 - koliko vremena im oduzima određeni „posao“,
 - koliko novca (ili pomoći) dobijaju zauzvrat,
 - da li to rade iz potrebe, želje ili prilike.
8. Organizujte ih u parove i dajte im 5 minuta da razmijene pitanja i odgovore.
9. Nakon toga, mogu podijeliti sa grupom neku zanimljivu stvar koju su saznali o svom partneru.

Učenje | 35 minuta |

Otkrijmo izvore prihoda

1. Podijelite učesnike u četiri grupe.
2. Svaka grupa dobija list papira.
3. Dodijelite svakoj grupi jednu vrstu izvora prihoda:
 - **Plaćeni rad:** Svaki formalni ili neformalni posao u kojem dobijaju unaprijed dogovorenu sumu novca od druge osobe ili preduzeća, ali koji nije povezan sa poljoprivredom. Formalni rad znači stalan posao u registrovanom sektoru dok neformalni rad znači povremene poslove, obično u manjim preduzećima.

- **Poljoprivredni rad:** Poslovi vezani za uzgoj biljaka, rad na zemlji, stočarstvo ili cvjećarstvo, bilo za sebe ili druge. Ovi poslovi mogu biti sezonski, privremeni ili redovni.
 - **Samozapošljavanje:** Poslovi koje rade za sebe ili svoju porodicu, poput prodaje kolača, vođenja tezge na pijaci, čuvanja djece, šišanja u kućnim uslovima, popravki i slično.
 - **Usluge i razmjena:** Kada umjesto novca dobiju neku drugu korist ili resurs, npr. zamijene povrće iz svoje bašte za mlijeko od komšije, ili pomognu rođaci u poslu, a ona im zauzvrat plati školske troškove.
4. Svaka grupa ima 10 minuta da napiše što više različitih primjera poslova koji spadaju u njihovu kategoriju.
 5. Neka počnu sa primjerima koje lično poznaju ili rade, a zatim dodaju nove ideje zajedno kao tim.
 6. Svaka grupa izlazi pred ostale i predstavlja svoju kategoriju, objašnjavajući šta ona znači i koji su primjeri uključeni.
 7. Nakon svih prezentacija, vodite diskusiju koristeći ova pitanja:
 - Da li ste ranije razmišljali o svim ovim različitim opcijama?
 - Da li vam je neka kategorija bila nova?
 - Koju vrstu posla biste najviše voljeli da radite? Zašto?
 - Koji tip izvora prihoda najbolje opisuje vašu trenutnu situaciju?
 - Zašto bi neko radio više različitih poslova iz različitih kategorija?
 - (Razlozi mogu biti: raspored i dostupnost, sezona, poznanstva, vještine, količina novca, lične potrebe, interesovanja, lokacija i dr.)
 - Kako biste rangirali ove izvore prihoda? Da li su vam neki važniji ili unosniji od drugih?

Refleksija | 5 minuta |

Odgovor na loptu

1. Učesnici stoje u krugu.
2. Facilitator postavlja pitanje i baca loptu jednom učesniku.
3. Onaj ko uhvati loptu daje odgovor.
4. Zatim baca loptu drugom učesniku, koji odgovara na isto pitanje.
5. Nakon nekoliko odgovora, facilitator postavlja novo pitanje.
6. Primjeri pitanja:
 - Da li mislite da je teško pronaći plaćeni posao?
 - Da li je djevojkama teže nego momcima? Zašto? Ko čini vašu mrežu podrške?
 - Ko vam može pomoći da pronađete posao ili da vam ga ponudi?
 - Ko vam može pomoći oko školarine, obuka ili pokretanja sopstvenog posla?
 - Ko vam može pružiti druge vrste pomoći – hranu, knjige, usluge, predmete za domaćinstvo?
 - Šta ste naučili iz ove lekcije?
 - Kako ćete novo znanje primijeniti u svakodnevnom životu?
7. Na kraju, možete učesnicima predložiti da smisle i sopstvena pitanja i postavljaju ih jedni drugima u krugu.

Scenarij 4.9 Biti „cool“ potrošač

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Razumiju da njihove odluke o potrošnji mogu uticati na dobrobit drugih ljudi i planete (npr. kroz potražnju za određenim proizvodima).
- Identifikuju prednosti i nedostatke potrošačkog društva i načine na koje mogu postati odgovorni potrošači.

Strategije

- Uvod: Analiza reklama
- Učenje: Poster i „Cool potrošača“
- Refleksija: Galerijska šetnja

Materijali

- Primjeri potrošačkih odluka
- Informacije o životnoj sredini
- Informacije o društvu

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Izvori prihoda
- Ostvarivanje
- Kategorizacija
- Tokovi

Informacije za facilitatora

Za uvodni dio aktivnosti ponesite fotografiju jedne ili dvije poznate reklame koje će učesnici prepoznati.

Na tabli ili flipčartu unaprijed napišite 4P i strategije „Cool potrošača“ (vidi dolje, tačke 3a–g).

Podsjetite učesnike na gradivo iz lekcije 4.3 o 4P – jer će im to pomoći da povežu prethodno znanje sa ovom lekcijom.

Proizvode koji se koriste u aktivnosti s posterima možete prilagoditi lokalnim ekološkim, društvenim i ekonomskim izazovima kako bi bili što relevantniji.

Ako je moguće, predložite posjetu eko-farmi, pijaci, tekstilnoj fabrici, postrojenju za reciklažu otpada ili plastike.

Uvod | 15 minuta |

Analiza reklama

1. Započnite time što ćete skrenuti pažnju učesnika na potrošačko ponašanje. Bez obzira na kontekst, gotovo svi su pod uticajem želje da kupuju mnogo stvari — često i onih koje nisu nužne potrebe.
2. Postavite im pitanja:
 - Zašto kupujemo stvari?
 - Da li su to uvijek stvari koje nam zaista trebaju?
 - Da li ih kupujemo zato što su nam neophodne ili zato što želimo nešto novo?
3. Objasnite da je sasvim normalno željeti nove stvari, posebno u tinejdžerskom periodu — čak i kad ih ne možemo uvijek priuštiti.
4. Zatim provjerite koliko razumiju pojmove potrošač i potrošačko društvo, pa im objasnite:

Potrošač: Osoba koja kupuje ili koristi proizvode i usluge kako bi zadovoljila svoje potrebe i želje. (Primjer: Kad kupujete hranu, odjeću ili igračke, vi ste potrošač.)

Potrošačko društvo: Kada ljudi kupuju mnogo stvari, ponekad više nego što im zaista treba, vjerujući da će ih to učiniti srećnijima ili važnijima.

5. Zatim pokažite i podijelite reklame koje ste ponijeli. Pitajte:
 - Koji proizvod ili usluga se reklamira?
 - Na koje emocije ili želje reklama pokušava da utiče?
 - Da li vas reklama motiviše da to kupite?
6. Objasnite: Biti „cool“ (odnosno odgovoran) potrošač znači razmišljati ne samo o tome da li vam je proizvod potreban ili koliko košta, već i:
 - odakle dolazi,
 - od čega je napravljen,
 - ko ga je proizveo,
 - kakav uticaj ima na planetu kad ga više ne koristite.
7. Pitajte učesnike:
 - Šta mislite o proizvodu sa reklame?
 - Da li biste rekli da je to kupovina „cool potrošača“? Zašto da ili zašto ne?

Učenje | 35 minuta |

Poster i „Cool potrošača“

1. Podsjetite učesnike na 4P iz lekcije 4.3:

Pocket (Džep): Možete li to priuštiti?

Priorities (Prioriteti): Da li vam to zaista treba?

People (Ljudi): Da li je neko bio iskorišćen tokom proizvodnje?

Planet (Planeta): Da li proizvod šteti životnoj sredini?

2. Zapišite strategije „Cool potrošača“ na tablu ili flipčart:
 - a) Kupujte ono što vam treba – izbjegavajte impulzivnu kupovinu.
 - b) Podržavajte lokalne proizvođače i male biznise.
 - c) Razmišljajte o uticaju na životnu sredinu – da li je proizvod reciklabilan, štetan ili ekološki prihvatljiv?
 - d) Birajte kvalitet umjesto kvantiteta – trajni proizvodi su bolja investicija.
 - e) Izbjegavajte proizvode sa previše ambalaže – više ambalaže znači više otpada.
 - f) Preispitujte reklame – ne vjerujte svemu što vidite, istražite.
 - g) Razmislite o ljudima – ko je napravio proizvod, u kakvim uslovima, i da li su pošteno plaćeni?
3. Recite učesnicima da će sada napraviti poster o određenom proizvodu i kako bi taj proizvod mogao da se posmatra iz ugla „cool potrošača“.
4. Podijelite ih u četiri grupe i neka svaka odabere proizvod, na primjer:
 - Jeftina odjeća
 - Plastične flaše i slamke (jednokratna plastika)
 - Automobili
 - Pametni telefoni
 - Voće iz drugih zemalja
 - Igračke niske cijene
5. Svaka grupa piše naziv proizvoda u centar postera, a zatim dodaje oko njega komentare i savjete koji povezuju proizvod sa 4P i strategijama „Cool potrošača“.
6. Kada završe, posteri se kače na zidove ili tablu.

Refleksija | 10 minuta |

Galerijska šetnja

1. Jedan predstavnik iz svake grupe stoji pored svog postera.
2. Ostali učesnici obilaze prostoriju i gledaju postere.
3. Predstavnik može da objasni sadržaj ili odgovori na pitanja.
4. Nakon 5 minuta, svi ostaju na nogama, a facilitator pita:
 - „Koliko vas je ova lekcija ubijedila da donesete drugačije odluke kao potrošači?“
5. 1 prst = nimalo 5 prstiju = u potpunosti ubijeđen.

Resursi za facilitatora: Karte sa stručnjacima

Brza moda, jeftina proizvodnja i tekstilni otpad:

Potrošački izbor: Brza moda podstiče ljude da kupuju jeftinu, modernu odjeću lošijeg kvaliteta.

Uticaj: Velike količine odjeće završavaju na deponijama, zagađujući okolinu. Radnici u zemljama sa niskim platama često rade u lošim uslovima.

Jednokratna plastika i zagađenje:

Potrošački izbor: Masovna upotreba plastičnih kesa, flaša i slamki.

Uticaj: Ova plastika završava u okeanima i rijekama, ugrožavajući morski život i ekosisteme. Mikročestice plastike ulaze u lanac ishrane.

Električna i hibridna vozila:

Potrošački izbor: Sve više ljudi prelazi na električne i hibridne automobile.

Uticaj: Smanjuju emisije gasova i zagađenje vazduha, doprinose borbi protiv klimatskih promjena i podstiču inovacije.

Kupovina lokalne i organske hrane:

Potrošački izbor: Rastuće interesovanje za lokalne i organske proizvode.

Uticaj: Jača lokalnu ekonomiju, smanjuje emisiju ugljenika od transporta i podržava održive poljoprivredne prakse.

E-otpad (elektronski otpad):

Potrošački izbor: Stalna kupovina novih pametnih telefona i odbacivanje starih uređaja.

Uticaj: Elektronski uređaji sadrže toksične materije poput olova, žive i arsena, koje zagađuju okolinu. Takođe, njihova proizvodnja troši rijetke metale i minerale, čime se iscrpljuju prirodni resursi.

Modul 4 – Pitanja za procjenu znanja (opcionalno)

1. Navedite dvije različite opcije štednje:

2. Dajte jedan primjer kako možete biti odgovoran potrošač:

3. Koja je izjava tačna kada govorimo o pozajmljivanju novca?

- a) Ne morate vratiti pozajmicu ako je od prijatelja.
- b) Novac od kredita pripada osobi koja ga je pozajmila.
- c) Kredit može pomoći da započnete posao kada nemate dovoljno novca.
- d) Samo banke naplaćuju kamatu na kredite.

4. Razmotrite da li su sljedeće tvrdnje tačne ili netačne:

Tvrdnja	TAČNO NETAČNO	
Novac je jedna od komponenti blagostanja.	☐	☐
Budžet je iznos novca koji možete potrošiti.	☐	☐
Suficit je količina novca ili dobara koja ostaje nakon što ste platili troškove i zadovoljili potrebe.	☐	☐
Deficit je iznos novca koji je ušteđen.	☐	☐

5. Prikažite kako biste mogli napraviti mali plan budžeta za vaše domaćinstvo (porodicu kod kuće):

6. Opišite situaciju u kojoj su novac i moć nepravedno raspoređeni:

Napomena za facilitatora: Sva pitanja otvorenog tipa mogu imati više tačnih odgovora. Iz odgovora učesnika treba biti jasno da li su razumjeli sadržaj koji je obrađen tokom modula. Odgovori na pitanja zatvorenog tipa nalaze se u ključu za facilitatora na prethodnoj stranici.

5 Karijera i preduzetništvo

Opšti ishodi

U ovom modulu učesnici će:

- Naučiti o **moogućnostima zapošljavanja** u svojoj zajednici.
- Razumjeti da njihovo **iskustvo, vještine i interesovanja** mogu pomoći da pronađu zadovoljavajući posao, te će postaviti **cilj vezan za karijeru**.
- Moći da navedu **stvarne primjere preduzetništva** i prepoznaju različite vrste preduzeća.
- Takođe će razumjeti **koji tip preduzeća** najbolje odgovara njihovim ličnim snovima, snagama, interesovanjima i životnim ciljevima.
- Razumjeti da **štednja resursa** doprinosi uštedi novca i **zaštiti životne sredine**, te će naučiti da primjenjuju **šest R principa** u svakodnevnom životu.
- Moći da koriste **brainstorming** (olujno razmišljanje) i **mapiranje ideja** (mind-mapping) za donošenje odluka i rješavanje problema.
- Moći da napišu **jednostavan biznis plan** za sopstveno preduzeće, koji uključuje: uvod, **SMART ciljeve**, ljude, marketing, finansije i detalje o proizvodnji.
- Moći da organizuju **finansijski dio svog preduzeća** i naprave **raspored projekta**, koristeći vrijeme efikasno i uvažavajući **talente i snage svih članova tima**.

Scenarij	Ključne kompetencije
5.1 Karijere	Samosvijest; Životni put i pejzaž karijere; Preduzetništvo; Zapošljavanje
5.2 Inspiracija (Get Inspired)	Životni put i pejzaž karijere; Preduzetništvo; Zapošljavanje
5.3 Različite vrste preduzeća: socijalna, zelena, finansijska	Životni put i pejzaž karijere; Preduzetništvo
5.4 Pametni štediše (Smart Savers)	Socijalna svijest; Samoupravljanje; Odgovorno donošenje odluka; Novac i upotreba (uključujući digitalni novac); Održivost; Preduzetništvo
5.5 Brainstorming poslovne ideje	Preduzetništvo
5.6 Donošenje odluka: Mapiranje ideja (Mind mapping)	Preduzetništvo
5.7 Postavljanje SMART ciljeva za poslovnu ideju	Odgovorno donošenje odluka; Preduzetništvo
5.8 Skica poslovne ideje: Jednostavan biznis plan	Odgovorno donošenje odluka; Preduzetništvo
5.9 Finansijske potrebe poslovne ideje	Odgovorno donošenje odluka; Planiranje i budžetiranje; Finansijski pejzaž; Preduzetništvo
5.10 Definisanje uloga i odgovornosti u poslovnoj ideji	Upravljanje odnosima; Odgovorno donošenje odluka; Preduzetništvo

Scenarij 5.1 Karijere

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Identifikuju dostupne mogućnosti zapošljavanja u svojoj zajednici, kao i načine da pronađu posao u budućnosti.
- Razumiju kako njihovo iskustvo, vještine i interesovanja mogu da im pomognu da pronađu zadovoljavajući posao.
- Postave jedan cilj vezan za posao, kao što je zapošljavanje, pokretanje preduzetničkog poduhvata ili nastavak obrazovanja..

Strategije

- Uvod: Karijerni bal
- Učenje: Moj posao iz snova
- Refleksija: Postavljanje ciljeva

Materijali

- Flipčarti
- Markeri
- Papir
- Olovke
- Lopta ili smotuljak papira

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Posao
- Zaposleni
- Menadžer
- Preduzetnik

Informacije za facilitatora

Ova lekcija pomaže učesnicima da razmišljaju o različitim opcijama za zapošljavanje. Učvrstiće znanja o sebi, razmisliti o poslu iz snova i identifikovati korake koji ih mogu dovesti do njihovog cilja.

Imajte na umu da većina učesnika možda prvo treba da završi školu. Zato se možete fokusirati na manje poslove tokom vikenda ili raspusta, kao i na njihove buduće profesionalne ambicije nakon školovanja.

Podsjetite učesnike da novac nije jedini faktor blagostanja – važni su i zdravlje, sreća i pozitivni odnosi.

Iako možda nećemo ostvariti sve svoje snove, možemo pronaći realne i ostvarive ciljeve koji nam donose stabilnost i osjećaj dobrobiti.

Uvod | 15 minuta |

Karijerni bal

1. Na flipčartu nacrtajte dvije kolone: Posao iz snova; Uobičajen posao
2. Zamolite dva volontera da stoje pored flipčarta i zapisuju odgovore.
3. Ostali učesnici treba da formiraju krug (ili više krugova ako ih ima mnogo).
4. Objasnite da učesnik koji drži loptu treba da je baci nekome drugom i vikne „posao iz snova“ ili „uobičajen posao“.
5. Na primjer: posao iz snova može biti profesionalni fudbaler ili glumac, dok su uobičajeni poslovi učitelj, advokat ili stolar.
6. Osoba koja uhvati loptu treba da vikne jedan svoj sanjani posao ili neki čest posao u zajednici.
7. Volonteri zapisuju sve odgovore na flipčart.
8. Nakon 5 minuta okupite grupu oko flipčarta i zajedno prođite kroz sve navedene poslove. Nacrtajte linije između sličnih zanimanja sa obje strane.
9. Pokrenite diskusiju pomoću ovih pitanja:
 - Koje su razlike između poslova iz snova i uobičajenih poslova u vašoj zajednici?
 - Koji su razlozi za te sličnosti i razlike?
 - Postoje li uobičajeni poslovi koji bi mogli biti prvi korak ka poslu iz snova?
 - Može li uobičajen posao postati vaš posao iz snova?

Učenje | 35 minuta |

Moj posao iz snova

1. Podijelite učesnike u grupe od 5 do 7 članova.
2. Svakom učesniku dajte papir i olovku i zamolite ih da napišu svoj posao iz snova.
3. U grupi neka zajedno naprave listu izazova koji mogu otežati dobijanje tog posla.
4. Zatim neka navedu prednosti i nedostatke svakog posla.
5. Na flipčartu možete zapisati predložene teme za razmišljanje:
 - Da li je posao fizički zahtjevan
 - Koliko vremena zahtijeva na radnom mjestu
 - Da li omogućava održavanje odnosa sa porodicom i prijateljima
 - Potrebne kvalifikacije
 - Dostupnost tog posla u zajednici
 - Plata
 - Radni uslovi
 - Etika i društvena odgovornost

- Udaljenost od kuće
 - Fleksibilnost radnog vremena
 - Da li je posao zabavan i ispunjavajući
 - Mogućnosti napredovanja u karijeri
 - Postoji li penzioni plan ili dugoročna sigurnost
6. Svaka grupa prezentuje svoj rad ostatku učesnika. Nakon prezentacija, postavite pitanja:
 - Da li postoji još neki izazov, prednost ili nedostatak koji nije pomenut?
 - Koja bi bila moguća rješenja za izazove koje su naveli?
 7. Ako ostane vremena, zamolite svakog učesnika da napiše pet koraka koje može preduzeti u narednih 12 mjeseci da se približi svom poslu iz snova.

Refleksija | 5 minuta |

Postavljanje ciljeva

1. Zamolite učesnike da razmisle o svojoj budućnosti.
2. Neka svako postavi jedan cilj vezan za posao, npr.: pronaći zaposlenje, pokrenuti sopstveni posao, ili upisati dodatnu školu ili kurs.
3. Podsjetite ih da razmotre izazove i moguća rješenja na putu do tog cilja.
4. Neka nekoliko učesnika podijeli svoje ciljeve sa grupom.
5. Na kraju, možete učesnicima predložiti da smisle i sopstvena pitanja i postavljaju ih jedni drugima u krugu.

Scenarij 5.2 Budi inspirisan

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Analiziraju primjere preduzetništva iz stvarnog života.
- Identifikuju koji su primjeri najzanimljiviji i najbliži njihovim ličnim snovima.

Strategije

- Uvod: Moja strast
- Učenje: Preduzetništva
- Refleksija: Sopstveni snovi

Materijali

- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Strast
- Preduzetništvo
- Snovi

Informacije za facilitatora

Da biste izgradili snažnu i podržavajuću atmosferu u grupi, važno je da svi učesnici mogu da podijele svoje velike snove i strasti. Zašto žele da postanu preduzetnici? Šta planiraju? Poznaju li preduzetnika koji ih inspiriše?

Neki učesnici će već imati konkretnu poslovnu ideju, dok drugi možda još nemaju jasan plan. Ova lekcija je prostor da svi podijele svoje preduzetničke snove — bez obzira koliko su jasni. Današnji fokus je na ohrabrivanju.

Pronađite primjere preduzetništva u vašoj zajednici kako bi učesnici mogli da se poistovjete s njima: inovativni ljudi koji su pokrenuli novi posao, u bilo kom sektoru (eko-preduzeća, žene koje prodaju robu na ulici, stolari, krojači, frizeri, poljoprivrednici itd.).

Ako je moguće, pozovite preduzetnike da ukratko predstavljaju svoj posao.

Uvod | 20 minuta |

Moja strast

1. Objasnite učesnicima da će se ovaj dio o preduzetništvu baviti ljudima koji ih inspirišu i čijim se primjerima mogu voditi.
2. Dajte im nekoliko minuta da razmisle o ljudima koje lično poznaju (ili znaju za njih) koji su strastveni u poslu koji rade — ne mora nužno biti preduzetnik.
3. Zatim zamolite učesnike da stanu u krug. Svaka druga osoba neka uđe u sredinu kruga i okrene se nekome ko je ostao u spoljašnjem krugu.
4. Trebalo bi da imate dva kruga (unutrašnji i spoljašnji), a učesnici stoje licem u lice u parovima.
5. Objasnite da parovi imaju dva minuta da podijele ime i posao/oblast rada osobe koja ih inspiriše, i zašto misle da je ta osoba strastvena u onome što radi.
6. Nakon dva minuta, učesnici u spoljašnjem krugu naprave jedan korak udesno i okrenu se novom partneru u unutrašnjem krugu. Ponove razgovor.
7. Još jednom, nakon dva minuta, pomjeranje udesno — treći partner, ponovo razgovor.
8. Pokušajte da svako porazgovara sa najmanje četiri različita partnera.
9. Zamolite nekoliko volontera da ukratko ispričaju cijeloj grupi ko ih inspiriše i čime se bavi.
10. Poslije svakog izlaganja, postavite grupi dopunska pitanja (dozvolite drugima da odgovore):
 - Kako mislite da je ta osoba započela svoj posao?
 - Zašto mislite da je strastvena u tome što radi?
11. Na kraju neka se svi okrenu osobi sa svoje lijeve strane i odgovore na pitanja pod a), a zatim osobi sa desne strane na pitanja pod b):
 - a) Da li više voliš da radiš samostalno ili u timu/grupi? Da li bi volio/la da imaš šefa ili da budeš svoj šef?
 - b) Koja je tvoja najbolja vještina? U čemu imaš strast ili šta najviše voliš da radiš?

Učenje | 30 minuta |

Preduzetništva

1. Objasnite da je tema ovog modula preduzetništvo.
2. Zamolite učesnike da u parovima prodiskutuju šta je preduzetništvo.
3. Dajte im 2 minuta da osmisle definiciju.
4. Nekoliko parova neka podijeli svoje definicije.
5. Zatim dajte svoju definiciju:

Preduzetništvo je kada neko pokreće sopstveni posao ili preuzima inicijativu da stvori nove proizvode, usluge ili prilike. To podrazumijeva kreativnost, preuzimanje rizika i korišćenje vještina i ideja da se nešto izgradi „od nule“.

6. Identifikujte 6 primjera preduzetništva iz lokalne zajednice (npr. tehnološki startap, eko-proizvodi, fjužn „food truck“, socijalno preduzeće koje pravi specijalan med itd.).
7. Predstavite tih 6 primjera učesnicima.
8. Podijelite učesnike u 6 grupa.
9. Svakoj grupi dajte plakat (format postera) sa jednim od lokalnih preduzetničkih primjera.
10. Neka odgovore na sljedeća pitanja o svom primjeru:
 - Koja bi mogla biti strast vlasnika?
 - Kako vlasnik može doći do novca za pokretanje posla?
 - Zašto je ovo preduzetništvo?
 - Da li je posao zasnovan na proizvodu ili usluzi?
 - Da li bi ti želio/la da radiš u ovom poslu? Zašto?
 - Diskutujte zajedničke odgovore u grupi.

Refleksija | 10 minuta |

Moji sopstveni snovi

1. Zamolite učesnike da se prisjete ciljeva iz prethodne lekcije.
2. Postavite pitanja:
 - Da li se preduzetništvo uklapa u tvoj san?
 - Da li si zapisao/la da želiš da pokreneš preduzetnički poduhvat ili da imaš sopstveni biznis?
 - Koji, ako uopšte, od današnjih primjera najviše odgovara tvom planu sna?
 - Da li si zapisao/la da želiš posao zaposlenog? Zašto?
 - Da li se zaposlenje uklapa u tvoj san?
 - Koja zaposlenja najviše odgovaraju tvom planu sna?

Scenarij 5.3 Različite vrste preduzeća: socijalna, „zelena“, finansijska

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Definišu socijalna, zelena i finansijska preduzeća.
- Razmisle o tome koja vrsta preduzeća je najbolja veza sa njihovim snagama, interesovanjima i ličnim ciljevima.

Strategije

- Uvod: Definicije i kategorizacija
- Učenje: SWOT-test
- Refleksija: Moj izbor („fit“)

Materijali

- Flipčart / tabla
- Pitanja za SWOT analizu
- List sa primjerima preduzeća (vidi Resurse za facilitatora, ispod)
- List Moje preduzeće (vidi Resurse za facilitatora, ispod)

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Socijalno
- Finansijsko
- Zeleno
- Preduzeće
- SWOT

Informacije za facilitatora

U ovoj lekciji učesnici upoznaju socijalna, zelena i finansijska preduzeća. Važno je da prepoznaju primjere ovih preduzeća u svojoj zajednici ili okruženju, kako bi mogli da povežu sopstvene snove i ciljeve sa njima.

Tokom učenja vodite učesnike kroz SWOT pitanja. Ako je nivo pismenosti u grupi niži, pomozite čitanjem naglas i postavljanjem podpitanja. Podstičite kritičko razmišljanje.

U dijelu refleksije učesnici biraju koja od tri opcije im najviše odgovara. To će biti važno za naredno gradivo, kada će razrađivati svoju ideju.

Uvod | 25 minuta |

Socijalna, zelena i finansijska preduzeća

1. Napišite sljedeće definicije na tablu/flipčart:

Zeleno preduzeće:

Preduzeće ili organizacija koja prioritet daje zaštiti životne sredine i teži da minimizuje negativan uticaj na planetu. Fokus često stavlja na eko-prakse, obnovljive izvore energije i smanjenje otpada.

Socijalno preduzeće:

Preduzeće ili organizacija koja ima cilj da riješi društvene probleme i stvori pozitivan društveni uticaj, uz istovremeno ostvarivanje prihoda. Balansira profit sa snažnom posvećenošću zajedničkim/društvenim ciljevima.

Finansijsko (profitno) preduzeće:

Najčešći tip preduzeća koje je primarno usmjereno na ostvarivanje profita kroz prodaju proizvoda i/ili usluga kupcima i klijentima.

2. Zamolite učesnike da pročitaju definicije. Ako je potrebno, pročitajte vi naglas.
3. Podijelite primjere preduzeća (vidi Resurse) i zamolite učesnike da ih svrstaju u odgovarajuću kategoriju (zeleno, socijalno, finansijsko).
4. Čitajte opise primjera naglas i pitajte gdje pripada: socijalno, zeleno ili finansijsko.
5. Uz svaki primjer pitajte:
 - Gdje ovo preduzeće pripada?
 - Zašto mislite da pripada toj kategoriji?
 - Da li biste željeli da radite u ovom preduzeću?
6. Nakon svih primjera, dodajte i lokalne primjere (vaši ili učesnički), poznate u zajednici ili zemlji.

Učenje | 25 minuta |

SWOT analiza

1. Formirajte 6 grupa.
2. Svakoj grupi dodijelite po jednu poslovnu ideju iz početne aktivnosti (vidi Resurse).
3. Dajte 1 minut da ponovo pročitaju opis svog preduzeća.
4. U međuvremenu, postavite po prostoriji četiri flipčarta sa naslovima S (Snage), W (Slabosti), O (Prilike), T (Prijetnje) — po jedan u svakom uglu.
5. Objasnite da će razmišljati o istom preduzeću iz četiri perspektive (SWOT).

6. Svaka grupa trči do različitog ugla. Imaju 5 minuta da diskutuju i zapišu odgovore na pitanja koja tamo zateknu.
7. Nakon 5 minuta pljesnite kao znak — sve grupe se rotiraju u sljedeći ugao.
8. Ponovite proces.
9. Rotirajte dok svaka grupa ne posjeti sva četiri ugla i ne prođe kroz sva pitanja.
10. Vratite učesnike u krug i pitajte:
 - Šta vam je ova vježba otkrila o vašem predloženom preduzeću?
 - Koliko ste sada sigurni u planove, nakon SWOT-a?
11. Pitajte žele li izmijeniti svoj plan na osnovu uvida iz SWOT-a.

Refleksija | 10 minuta |

Moj izbor („My fit“)

1. Zamolite učesnike da razmisle koja vrsta preduzeća im najviše odgovara: socijalno, zeleno ili finansijsko.
2. Neka napišu 5 razloga zašto im baš ta vrsta odgovara.
3. Pomozite ih sljedećim pitanjima:
 - Koji su vaši lični ciljevi?
 - Šta vam je važno (vrijednosti)?
 - Zašto biste pokrenuli preduzeće?
 - Koje su vaše snage?
4. Zamolite učesnike da se podijele u 3 grupe: oni koji bi pokrenuli socijalno preduzeće, oni koji bi pokrenuli zeleno, oni koji bi pokrenuli finansijsko.

Resursi za facilitatora: Primjeri preduzeća – socijalna, zelena i finansijska

Finansijska preduzeća

Grab je popularna aplikacija za pozivanje taksija putem mobilnog telefona. Putem aplikacije korisnik može naručiti vožnju, pratiti rutu i unaprijed znati cijenu. Radi kao profitno preduzeće koje zarađuje od provizija i naknada za uslugu.

Fidelity Investments: Fidelity je finansijska kompanija specijalizovana za upravljanje investicijama. Nudi rješenja za ulaganja, planiranje penzija i brokerske usluge pojedincima, institucijama i firmama. Cilj joj je ostvarivanje profita kroz finansijske usluge.

Socijalna preduzeća

TOMS je poznato socijalno preduzeće iz modne industrije. Za svaku kupljenu obuću, TOMS donira jedan par djetetu kojem je potreban („One for One“ program). Kasnije su proširili djelovanje na naočare i programe za čistu vodu. TOMS kombinuje profit sa snažnim društvenim uticajem.

Grameen Bank, koju je osnovao Muhammad Yunus, pruža mikrokredite siromašnim ljudima, posebno ženama, u Bangladešu i drugim zemljama. Cilj joj je smanjenje siromaštva i osnaživanje ljudi kroz pristup kreditima, čime promoviše finansijsku uključenost.

Zelena preduzeća

Tesla je zelena kompanija koja se fokusira na električna vozila i održive energetske sisteme. Proizvodi električne automobile, solarne panele i baterijske sisteme za skladištenje energije. Cilj Tesle je smanjenje zavisnosti od fosilnih goriva i borba protiv klimatskih promjena.

Patagonia je zelena kompanija u industriji sportske i planinarske opreme. Poznata je po svojoj posvećenosti očuvanju životne sredine — koristi reciklirane materijale, podržava ekološke inicijative i ohrabruje potrošače da popravljaju i ponovo koriste odjeću umjesto da kupuju novu.

SWOT Analiza – Flipchart pitanja

FLIPCHART 1	FLIPCHART 2	FLIPCHART 3	FLIPCHART 4
Snage (Strengths)	Slabosti (Weaknesses)	Prilike (Opportunities)	Prijetnje (Threats)
• Koje su naše vještine, talenti i sposobnosti? • Koje resurse već imamo da bismo pokrenuli i uspješno vodili ovo preduzeće? • Da li imamo neko iskustvo ili znanje u ovoj oblasti?	• Koje vještine, talente i sposobnosti još nemamo, a potrebne su nam? • U kojim oblastima nam nedostaje znanje ili iskustvo? • Koji su naši najveći izazovi u ovom trenutku?	• Koje prilike na tržištu možemo iskoristiti? • Kako možemo pretvoriti svoje snage u prilike? • Koje vještine i sposobnosti možemo dodatno razviti da poboljšamo svoj uspjeh?	• Koje su tri stvari koje mogu poći po zlu sa našim planom?

Scenarij 5.4 Pametni štediš

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Shvate da štednja resursa može istovremeno značiti štednju novca i zaštitu životne sredine.
- Procijene efikasnost 6R principa – Reuse (ponovna upotreba), Recycle (reciklaža), Repair (popravka), Reduce (smanji), Refuse (odbij), Rethink (promisli) – u očuvanju resursa i uštedi..

Strategije

- Uvod: Ponovna upotreba predmeta
- Učenje: Trka s diktatom – 6R principi i njihovo poređivanje
- Refleksija: Pametni štediš

Materijali

- Jedna prazna plastična boca od 2L na svakih pet učesnika
- Listovi A4 papira
- Olovke
- 6R Running Dictation Slips (karte sa objašnjenjima, postavljene po zidovima učionice prije časa)
- Smart Savers Reflection Sheet – kartice sa savjetima (isječene)
- Tabla / flipčart i markeri

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Smart savers, Reuse, Recycle, Repair, Reduce, Refuse, Rethink

Informacije za facilitatora

Štednja je važan dio finansijskog upravljanja, ali često nije laka – posebno u periodima finansijskih teškoća. Živimo u svijetu koji nas neprestano potiče da trošimo, ubjeđujući nas da nam trebaju nove stvari kako bismo bili srećni. Ipak, ako razmišljamo kreativno i preispitamo svoje navike, možemo naučiti da pametnije koristimo energiju, vodu, materijale i vrijeme.

Ova lekcija uči učesnike kako da postanu Pametni štediš – osobe koje štede novac i istovremeno smanjuju otpad i čuvaju resurse za buduće generacije.

◆ Aktivnost „Running Dictation“ zahtijeva saradnju između učesnika koji čitaju i onih koji pišu, pa parove formirajte tako da pismeniji učesnici pomažu manje pismenima.

Uvod | 15 minuta |

Jednom čovjeku otpad, drugom blago

1. Napišite na tablu ili flipčart: "One man's trash is another man's treasure."
2. Učesnici u parovima treba da objasne šta ta rečenica znači.
3. Nakon 2–3 minute, zamolite nekoliko parova da podijele svoja razmišljanja.
4. Podijelite učesnike u grupe od po pet i svakoj dajte: po jednu praznu bocu od 2L, papir i olovku.
5. Zadatak: u roku od 5 minuta da osmisle što više načina za ponovnu upotrebu boce.
6. Ideje mogu uključivati i iskorišćavanje dijelova boce (npr. dno kao posudica za šrafove).
7. Nakon isteka vremena, svaka grupa dijeli svoje ideje – pohvalite kreativnost.
8. Objasnite da je ponovna upotreba predmeta bolja za životnu sredinu od reciklaže, jer reciklaža zahtijeva dodatnu energiju da bi se materijal preradio u nešto upotrebljivo. Ponovna upotreba pomaže da početna energija uložena u proizvodnju tog materijala traje duže i ima veći efekat. Ponovna upotreba materijala štedi novac i čuva životnu sredinu..
9. Po želji: podijelite sa učesnicima sljedeće ideje za kreativnu ponovnu upotrebu plastičnih boca.

Bottle It! – List ideja (za fasilitatora)

Ideja	Opis
POČETAK SA SJEMENOM	Odsijecite vrhove plastičnih boca i posadite sjeme u donji dio kako biste započeli rast svojih biljaka.
SAMA-ZALIJEVajuća SAKSIJA	Presijecite bocu na pola, okrenite gornji dio naopako, probušite rupu na čepu i provucite „fitilj“ ili komad kanapa tako da stoji u vodi na dnu.
MINI PLASTENIK	Odsijecite dno boce i stavite je preko sadnica i biljaka kako biste napravili sopstveni mini plastenik.
ZAMKA ZA MUVE I OSE	Odsijecite gornju trećinu boce. Stavite „mamac“ (npr. rastvor šećera) u donji dio, okrenite gornji dio unazad u bocu i zalijepite ga trakom. Dodajte žičane ručke da biste zamku mogli okačiti.
LEDENI PAKET	Napunite bocu hladnom vodom i zamrznite je da biste napravili ledeni paket. Stavite jedan u torbu za kupovinu da bi se rashlađene namirnice održale svježima na putu kući.
VAZA	Presijecite bocu na pola, zarezite plastiku niz rubove da napravite trake i ispletite ih u zanimljiv dezen
UKRASNI CVJETOVI	Odsijecite dno boce, a gornji dio izrežite u obliku latica. Savijte plastiku unazad i ofarbajte. Svaki cvijet pričvrstite na žičanu stabljiku.
MUZIČKA ZVEČKA	Napunite bocu osušenim pasuljem i koristite je kao muzičku zvečke.

KAŠIKA / MJERICA

Odsijecite vrh boce i koristite donji dio kao mjericu za pirinač ili neki drugi proizvod.

ŠTEDNJA VODE U VODOKOTLIĆU

Napunite bocu vodom i spustite je u vodokotlić da biste smanjili količinu vode koja se koristi pri svakom puštanju. Na taj način štedite vodu svaki put kada se toalet ispere.

Učenje | 30 minuta |

Trka s diktatom: 6R principi i redosljed

1. Napišite na tablu šest riječi: REUSE – RECYCLE – REPAIR – REDUCE – REFUSE – RETHINK.
2. Podijelite učesnike u grupe od po tri. Označite članove u svakoj grupi brojevima 1, 2 i 3.
3. Objasnite da je u svakoj grupi osoba broj 2 zapisničar. Uvjerite se da imaju olovku i papir.
4. Zamolite zapisničare da brzo prepisu šest riječi sa flipa na svoj list papira, ostavljajući dovoljno prostora između svake riječi.
5. Objasnite da su članovi grupe sa brojevima 1 i 3 trkači. Njihov zadatak je da trče po prostoriji i pronađu papiriće zalijepljene na zidovima. Kada pronađu papirić, treba da ga pročitaju i zapamte. Ne smiju praviti bilješke niti slikati telefonom. Zatim treba da otrče nazad do zapisničara i kažu mu ono što su zapamtili, kako bi on to zabilježio pored odgovarajuće riječi.
6. Pobjednik je prva grupa koja tačno poveže svih šest definicija sa naslovnim riječima. Kada sve grupe završe, koristite ključ iz „Resursa za fasilitatore“ (ispod) da provjerite njihove odgovore.
7. Zamolite učesnike da se ponovo podijele u parove u kojima su bili tokom početne aktivnosti.
8. Dajte svakom paru list papira i olovku, i zamolite ih da poređaju riječi koje počinju na slovo R tako da ona koja bi im najviše pomogla da uštede novac (Rethink? Refuse? Repair? Reduce? Reuse? Recycle?) bude na vrhu, a ona koja bi najmanje pomogla na dnu.
9. Kada to urade, pozovite ih da prošetaju po prostoriji i pogledaju kako su drugi parovi poređali svoje R riječi.
10. Podijelite eventualne komentare i pitanja.
11. Zatim, zamolite parove da ponovo poređaju R riječi na drugoj strani papira — ovoga puta tako da ona koja bi najviše pomogla u očuvanju resursa i energije i zaštiti životne sredine bude na vrhu, a ona koja bi najmanje pomogla na dnu. Na kraju ih pitajte da li je redosljed isti kao i prethodni. Broj 2 je pisac – dobija papir i olovku.

Refleksija | 15 minuta |

Pametni štediše

1. Dajte svakom učesniku po jednu karticu sa Smart Savers Reflection Sheet-a (pogledajte „Resurse za fasilitatore“ ispod). Moguće je da će neki učesnici dobiti iste kartice, što nije problem.
2. Zamolite učesnike da pročitaju svoju karticu.
3. Dajte im jedan minut da razmisle i navedu jedan primjer iz stvarnog života u kojem je ovaj Smart Saver savjet primijenjen.
4. Zatim ih zamolite da prošetaju po prostoriji i podijele međusobno ono što su naučili o svom Smart Saver-u, koristeći primjere iz stvarnog života.

Resursi za fasilitatore: Papirići za diktiranje

Da se predmet iskoristi više puta – ponovnim punjenjem ili pravljenjem nečeg novog od cijelog ili dijela predmeta.

Da se materijal ili proizvod pretvori u nešto novo umjesto da se baci.

Da se pokuša popraviti predmet koji se pokvario ili ne funkcionira kako treba.

Da se smanji količina materijala ili energije koju koristiš, kako bi se uštedio novac, sačuvali resursi i zaštitila životna sredina.

Da se kaže „Ne“ kupovini proizvoda ako ti zaista nije potreban ili ako je štetan za ljude ili životnu sredinu.

Da se razmisli o boljim ili efikasnijim načinima obavljanja stvari, na primjer, postavljanjem pitanja: „Da li mi ovo zaista treba?“ ili „Mogu li osmisliti bolji dizajn koji troši manje energije i košta manje?“

Poređaj R-ove (Uči)

PONOVNA UPOTREBA (REUSE)	Da se predmet koristi više puta ponovnim punjenjem ili pravljenjem nečeg novog od cijelog ili dijela njega
RECIKLAŽA (RECYCLE)	Da se materijal ili proizvod pretvori u nešto novo umjesto da se baci.
POPRAVKA (REPAIR)	Da se pokuša popraviti predmet koji se pokvario ili ne funkcionira kako treba.
SMANJENJE (REDUCE)	Da se smanji količina materijala ili energije koju koristiš, kako bi se uštedio novac, sačuvali resursi i zaštitila životna sredina.
ODBIJANJE (REFUSE)	Da se kaže „Ne“ kupovini proizvoda ako ti zaista nije potreban ili ako je štetan za ljude ili životnu sredinu.
RAZMIŠLJANJE (RETHINK)	Da se razmisli o boljim ili efikasnijim načinima obavljanja stvari, na primjer, postavljanjem pitanja: „Da li mi ovo zaista treba?“ ili „Mogu li osmisliti bolji dizajn koji troši manje energije i košta manje?“

Resursi za fasilitatore: Kartice za refleksiju – Pametni štediši (Smart Savers Reflection Sheet)

Ideja	Opis
Pojednostavi svoj život	Razmisli o stvarima u kojima najviše uživaš. Često, ono što nas najviše čini srećnima ne može se kupiti. Proводи vrijeme sa porodicom i prijateljima, umjesto da trošiš novac.
Razmisli prije nego što kupiš	Svaki dan nas mame proizvodi koji nam često nisu potrebni. Kupovina stvari koje nam zapravo ne trebaju može biti skupa, stvara nered i doprinosi otpadu, iscrpljivanju resursa i zagađenju.
Kupuj na veliko ili u „value-pack“ pakovanjima	Često su proizvodi jeftiniji kada se kupuju u većim količinama. Zašto se ne bi udružio sa prijateljima da zajedno kupite na veliko i podijelite nižu cijenu?
Popravi pokvarene stvari	Iako nas često podstiču da kupimo novo umjesto da popravljamo, može biti veoma zadovoljavajuće popraviti ono što se pokvarilo. Tako ćeš uštedjeti novac, resurse i put do prodavnice.
Koristi obje strane papira... i štedi novac, drveće i planetu!	Jedno drvo daje 8.333 lista papira za kopiranje od sirove celuloze, ili jedan paket papira (500 listova) koristi oko 6% jednog drveta. (www.actiontracker.org.uk)
Dijeli sa drugima	Dijeljenje alata, opreme i knjiga sa prijateljima, komšijama i porodicom može ti uštedjeti mnogo novca.
Isključi svjetla	Korišćenjem manje električne energije smanjuješ svoj račun za struju i potrebu za ugljem, čime doprinosiš smanjenju uništavanja životne sredine uzrokovanog rudarenjem.
Razmisli prije nego što poželiš brendiranu odjeću	Poznate ličnosti dobijaju skupu odjeću besplatno. Ti ne. Budi jedinstven. Ne žudi za markama koje drugi nose.
Iskoristi svoje talente da zaradiš ili uštediš novac – ili pokreni „banku vremena“	Koja vještina ili talenat možeš ponuditi drugima, a da bi bili spremni da ti za to plate? Organizuj „banku vremena“ u kojoj članovi razmjenjuju usluge koristeći sate kao valutu.
Brini o svom zdravlju	Ako si bolestan, ne možeš raditi – pa ni zarađivati.
Pametno koristi vrijeme	Razmisli kako možeš stvoriti više vremena za honorarni posao i tako uštedjeti novac.
Iznajmljaj opremu da bi zaradio novac	Iznajmljivanje alata, uređaja ili opreme koje ne koristiš svakodnevno može ti donijeti dodatni prihod.

Scenarij 5.5 Brainstorming poslovne ideje

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Demonstriraju vještine brainstorminga.
- Objasne zašto je brainstorming ključan za kreativno razmišljanje, rješavanje problema i donošenje odluka.
- U timovima sprovedu brainstorming poslovnih ideja i identifikuju više izvora pouzdanih informacija..

Strategije

- Uvod: Cigla
- Učenje: Brainstorming poslovne ideje
- Refleksija: Dovrši rečenicu

Materijali

- Jedna cigla (i/ili drugi predmeti za igru iz uvoda)
- Izvori za istraživanje (knjige, novine, web sajtovi)
- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Brainstorming
- Kreativno razmišljanje
- Rješavanje problema
- Donošenje odluka

Informacije za facilitatora

U ovoj lekciji učesnici uče šta je brainstorming i kako utiče na donošenje odluka. Za uvod možete koristiti bilo koji predmet koji imate pri ruci—cilj je da učesnici razmišljaju izvan uobičajene namjene.

Tokom ove lekcije formiraju se projektne grupe za narednih 5 časova, u kojima će učesnici početi da osmišljavaju svoje preduzeće.

Formirajte grupe tako da članovi imaju isti „enterprise fit“ (iz lekcije 5.3), ali i različite sposobnosti i pola u svakoj grupi.

Napomena: U ovom času ne radimo mind map (to je tema sljedeće lekcije).

Uvod | 15 minuta |

Cigla

1. Pokažite učesnicima običnu ciglu (građevinsku).
2. Zamolite ih da smisle što više različitih i neočekivanih namjena za ciglu.
3. Kada iscrpe očigledne ideje, ohrabrite nesvakidašnje, maštovite prijedloge.
4. Ako ima vremena, neka pojedini učesnici demonstriraju svoj način upotrebe.
5. Primjeri neobičnih namjena: knjižni držač, tegić za balone, podmetač za čašu, otvarač kokosa, graničnik za vrata, tanjir za posluživanje.
6. Vježbu možete ponoviti i sa drugim predmetima: spajalica, lopata, staklena tegla, yoga prostirka.
7. Pitanje za razgovor: „Koje su vještine bile potrebne da dođete do neuobičajenih ideja?“
8. Usmjerite odgovore ka kreativnom mišljenju i rješavanju problema.

Učenje | 35 minuta |

1. Objasnite: Brainstorming je tehnika kreativnog razmišljanja za stvaranje velikog broja ideja ili rješenja kroz otvorenu, spontanu diskusiju, najčešće u grupi—bez osude i kritike u startu, kako bi se podstakla kreativnost i inovacije.
2. Najavite da će učesnici narednih sedmica raditi u projektnim grupama i dizajnirati svoju poslovnu ideju. Grupe formirajte prema istom tipu preduzeća (fit) iz lekcije 5.3.
3. Zadatak za grupe: sprovesti brainstorming mogućih poslovnih ideja.
4. Nakon brainstorminga svaka grupa bira jednu ideju za dalje istraživanje.
5. Ohrabrite korišćenje različitih izvora za prikupljanje pouzdanih informacija: knjige, sajtovi, novine, intervjui sa ljudima iz prakse.
6. Vrijeme za rad: 20 minuta.
7. Svaka grupa predstavlja svoju ideju i ključne informacije do kojih je došla.
8. Pitanja tokom prezentacija:
 - Koje vještine ste koristili da dođete do ideje?
 - Koliko ideja ste generisali prije sužavanja izbora?
 - Zašto ste odabrali baš ovu ideju za istraživanje?
 - Da li vam je brainstorming pomogao u donošenju odluke i kako?
9. (Napomena: Rečenica o ponovnom poretku „R“ principa iz prethodne lekcije se ovdje ne primjenjuje.

Refleksija | 10 minuta |

Dovrši rečenicu

1. Svaki učesnik dijeli kako se osjeća u vezi sa brainstormingom svoje ideje: „Brainstorming i kreativno razmišljanje čine da se osjećam _____.“
2. U krugu, neka svako podijeli odgovor. Prihvatite različita i ponovljena osjećanja—cilj je osvijestiti iskustvo i sigurnost u procesu.

Scenarij 5.6 Donošenje odluka: Mind mapping (mapiranje uma)

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Objašnjavaju pojam „mind mapping“ (mapiranje uma).
- Znaju kako da naprave mind map.
- Shvate da je mind mapping ključni alat koji pojedinci/timovi koriste za rješavanje problema i donošenje odluka kroz bolje razumijevanje odnosa između ideja..

Strategije

- Uvod: Saradnja, dijeljenje ideja po temama i njihovo organizovanje/sortiranje
- Učenje: Upotreba i razumijevanje mind mappinga
- Refleksija: Rad u projektnim grupama

Materijali

- Papirne kartice (10 po grupi)
- 10 tematskih kartica (pripremiti unaprijed – vidi „Početak“, tačka 3)
- Olovke
- Poster
- A4 papir
- Flomasteri u boji

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Mind mapping
- Rješavanje problema
- Odnosi između ideja

Informacije za facilitatora

Dok je brainstorming osmišljen da generiše što više ideja, mind mapping vizuelno prikazuje odnose između ideja. Mogu ga koristiti pojedinci i timovi za rješavanje problema, donošenje odluka i kreativno mišljenje. Mind mapa se obično pravi poslije brainstorminga, da bi se ideje organizovale i vidjelo kako su povezane. Na osnovu toga se može povezati više ideja u plan akcija.

Mind mapping djeluje „lak“, ali naglasite da je to suštinski alat: pomaže u rješavanju problema, donošenju odluka i razumijevanju veza. Dajte vremena da razmisle o riječima „Mind“ (um) i „Map“ (mapa). U dijelu učenja obezbijedite dovoljno vremena da naprave svoje mind mape. Tema nije presudna—ne trošite previše vremena na izbor teme.

U refleksiji ponovo okupljate projektne grupe iz prethodne lekcije: napraviće mind map svog brainstorma za vlastito preduzeće.

Uvod | 15 minuta |

Aktivnost: rješavanje problema / sortiranje

1. Podijelite učesnike u grupe od 4–5.
2. Neka grupe rade odvojeno, bez uvida u tuđi rad.
3. Svakoj grupi dajte karticu s temom/problemom/poslovnom idejom. Primjeri: reciklaža otpada u selu, vršnjačko nasilje, nezaposlenost, dječja prava, nova firma, privatnost, društvene mreže.
4. Podsjetite ih na društvene teme iz ranijih lekcija.
5. Neka ukratko brainstormaju o temi u grupi.
6. Dajte im 10 bijelih kartica – neka zapišu 10 riječi koje povezuju s datom temom.
7. Sada svaka grupa ima 11 kartica: 1 s temom + 10 povezanih riječi.
8. Zamijenite set kartica između grupa (svaka dobija tuđi set).
9. Neka svaka grupa diskutuje, organizuje i sortira primljene kartice: stavljaju povezane pojmove jedne uz druge.
10. Vratite sve u zajednički krug i pitajte: Zašto ste kartice ovako složili? Kako se, po vama, pojmovi povezuju?

Učenje | 30 minuta |

Upotreba i razumijevanje mind mappinga

1. Odmah krećemo s pravljenjem mind mape da bismo razumjeli suštinu alata.
2. Na tablu/flipčart napišite „Mind Map“.
3. Povucite liniju između „Mind“ i „Map“ da naglasite sastavne dijelove pojma.
4. Tražite od učesnika srodne riječi i upišite:
Mind = mozak, misli, ideje.
Map = karta, skica, nacrt, smjernice, informacije.
5. Objasnite: mind mapping je brainstorm ideja oko ključne riječi, a zatim organizovanje tih ideja da se lakše vidi kako su međusobno povezane.
6. Zašto je važno: pomaže da fokusiramo misli, bolje razumijemo odnose pojmova i pretvorimo ideje u korake.
7. Zapišite četiri koraka mind mappinga:
 - a) Počni od glavnog pojma (u centru).

- b) Dodaj grane (teme) koje se vežu na glavni pojam.
- c) Razgranaj dublje (podteme, detalji, primjeri).
- d) Dodaj boje i slike (isticanje grupa ideja, lakše pamćenje).
- 8. Napravite primjernu mind mapu na tabli, prateći korake.
- 9. Pokažite kako da „mapiraju“ odnose: linije/strelice među idejama 2. i 3. nivoa i centralnom temom.
 - Identifikujte odnose i strukturu (kako su povezane?).
 - Pored linija napišite ključnu frazu odnosa: kontrast, poređenje, uzrok, posljedica, definicija, ilustracija.
 - Po želji koristite različite boje da grupišete ideje.
 - Na kraju sumirajte i procijenite mind map:
 - Koje su ideje najjasnije i najfokusiranije?
 - Koje se mogu pretvoriti u konkretne korake?

Refleksija | 10 minuta |

Rad u projektnim grupama

1. Svaka projektna grupa pravi mind map svog prethodnog brainstorma poslovne ideje.
2. Pazite da slijede četiri koraka mind mappinga (pojam → grane → podgrane → boje/slike/veze).
3. Okačite mind mape u prostoru u kojem radite kako bi bile vidljive za naredne lekcije.

Scenarij 5.7 Postavi SMART ciljeve za svoju poslovnu ideju

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Navode šta je SMART postavljanje ciljeva.
- Započnu rad na izabranoj socijalnoj/finansijskoj poslovnoj ideji u grupama.
- Primijene SMART ciljeve na svoju poslovnu ideju.

Strategije

- Uvod: Podmetači
- Učenje: Procjena SMART ciljeva
- Refleksija: Rad u projektnim grupama – Moje preduzeće ima SMART

Materijali

- „Podmetači“ sa elementima SMART ciljeva (pripremiti unaprijed – vidi „Početak“, tačka 2)
- Napisani ciljevi za procjenu (primjeri u „Resursima za facilitatora“, ispod)

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- SMART ciljevi
- Specific (Specifično)
- Measurable (Mjerljivo)
- Achievable (Dostižno)
- Relevant (Relevantno)
- Time-bound (Vremenski određeno)

Informacije za facilitatora

U ovom gradivu učesnici uče o SMART ciljevima kroz aktiviranje prethodnog znanja, definicije, procjenjivanje i vježbu.

Pripremite podmetače i primjere ciljeva za procjenu (možete koristiti date primjere ili kreirati svoje – neka budu bliski iskustvu učesnika).

U refleksiji, učesnici rade u svojim projektnim grupama i koriste materijale iz prethodnih lekcija (brainstorm i mind map) kako bi iz njih izvukli SMART ciljeve.

Uvod | 15 minuta |

SMART podmetači (Placemat)

1. Najavite da je tema časa SMART ciljevi.
2. Napravite 5 papira/podmetača sa komponentama: Specific, Measurable, Achievable, Relevant, Time-bound.
3. Rasporedite ih po prostoriji (ako je grupa veća, napravite 2+ setova).
4. Objasnite da će učesnici obilaziti stajališta i na svaki podmetač u jednoj rečenici upisati šta znaju o tom elementu.
5. Primjer: na Time-bound neko može napisati: „Ovo se odnosi na vremenski rok za postizanje cilja.“
6. Dajte 10 minuta da ispune sve podmetače.
7. Pročitajte zapise zajedno kako biste prepoznali prethodno znanje o SMART ciljevima.

Učenje | 25 minuta |

Procjenjivanje SMART ciljeva

1. Objasnite elemente SMART-a:

Specific (Specifično): cilj je jasan i precizan – tačno šta treba uraditi.

Measurable (Mjerljivo): postoji način mjerenja napretka i postignuća.

Achievable (Dostižno): realan je u odnosu na resurse i ograničenja.

Relevant (Relevantno): smislen, povezan sa širim ciljevima/aspiracijama.

Time-bound (Vremenski određeno): ima rok koji stvara osjećaj hitnosti i motivacije.

2. Izložite po prostoriji plakate s ciljevima (neki su SMART, neki nedostaju pojedine komponente).
3. Učesnici obilaze, čitaju ciljeve i procjenjuju ispunjavaju li SMART kriterijume.
4. Zajedno prođite kroz nekoliko primjera i diskutujte koji element nedostaje i kako ga dopuniti.

Refleksija | 20 minuta |

Rad u projektnim grupama – „Moje preduzeće ima SMART ciljeve“

1. Vratite učesnike u projektne grupe iz prethodnih lekcija.
2. Neka razmisle o ciljevima svog preduzeća.
3. Zadatak: formulisati 3 SMART cilja za sopstvenu poslovnu ideju.
4. Dajte 10 minuta za izradu 3 SMART cilja.

5. Uparite po dvije grupe – razmijene ciljeve.
6. Svaka grupa procjenjuje SMART ciljeve druge grupe i daje konstruktivan feedback.
7. Grupe prema savjetima preoblikuju/poboljšaju ciljeve.
8. Provjerite da svaka grupa zaista ima SMART definisane ciljeve.

Resursi za facilitatora

Resursi za facilitatora: Primjeri SMART ciljeva (za procjenu)

1. „Napraviću biznis plan i obezbijediti finansiranje od 50.000\$ za pokretanje tech startapa.” → Nedostaje rok (Time-bound).
2. „Do kraja ove godine imaću klijente za freelance grafički dizajn.” → Nedovoljno specifično (Specific). Bolje: „Do 31.12. ću steći 5 novih klijenata.”
3. „U naredna 3 mjeseca razviću funkcionalni prototip svoje mobilne aplikacije i identifikovati potencijalne investitore.” → Uglavnom SMART (jasan rok, mjerljivo: prototip + lista investitora).
4. „Tokom ovog semestra ostvariću prosjek 3.5 ili više tako što ću svakog dana posvetiti najmanje 3 sata fokusiranom učenju.” → SMART (specifično, mjerljivo, dostižno – zavisi od konteksta, relevantno, vremenski određeno).
5. „U roku od 1 mjeseca završiću online kurs programiranja da unaprijedim svoje vještine.” → SMART (jasan rok i ishod – završetak kursa).
6. „Pohađanjem nedjeljnih instrukcija naredna 2 mjeseca, želim da povećam rezultat iz matematike za 15%.” → SMART (mjerljivo 15%, rok 2 mjeseca, plan aktivnosti).
7. „Tokom ove godine, svakodnevno ću praktikovati mindfulness meditaciju najmanje 20 minuta radi smanjenja stresa i boljeg blagostanja.” → SMART (Specifična navika, mjerljivo 20 min/dan, vremenski okvir „ove godine“).

Scenarij 5.8 Skiciraj svoju poslovnu ideju: jednostavan biznis plan

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Razumiju šest komponenti biznis plana.
- Naprave sopstveni jednostavan biznis plan za svoj socijalni/finansijski projekat.
- Skiciraju i podijele svoju ideju sa drugima.

Strategije

- Uvod: KWL tabela
- Učenje: Upoznajmo biznis plan
- Refleksija: Izrada biznis plana

Materijali

- KWL tabela na tabli/flipčartu
- Šest komponenti biznis plana ispisanih na tabli/flipčartu
- Karte „eksperti za biznis plan“ (vidi Resurse za facilitatora ispod)
- Papir
- Olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Biznis plan
- 6 komponenti biznis plana

Informacije za facilitatora

Do sada su učesnici radili SWOT i SMART ciljeve, te uradili brainstorm i mind map svoje ideje. Sada počinju da organizuju te ideje u format biznis plana. Dobro napisan biznis plan pomaže da se razjasni razmišljanje i planiranje, a ujedno je i dokument koji se može koristiti pri promociji, traženju investicija ili kredita.

Uvod | 15 minuta |

KWL tabela

Šta Z NAMO o biznis planovima?	Šta Ž ELIMO da znamo o biznis planovima?	Šta smo NAUČILI o biznis planovima?

1. Okupite grupu kod KWL tabele i prikažite je na tabli/flipčartu.
2. Pitajte šta već znaju o biznis planovima i upišite odgovore u prvu kolonu.
3. Podsjetite da je ovo brainstorm (nije test) – slobodno iznose šta misle da znaju.
4. Zatim pitajte šta žele da nauče; zapišite u drugu kolonu (brzo brainstormanje pitanja).
5. Objasnite da će treću kolonu popunjavati na kraju časa.
6. Prikažite flipčart sa šest komponenti biznis plana (vidi Resurse), ali prekrijte definicije u drugoj koloni.
7. Objasnite: biznis plan jasno opisuje čime se biznis bavi, kakav se profit očekuje, i ko šta radi u biznisu.
8. Pročitajte naslove šest komponenti (kolona 1) i pitajte učesnike šta misle da znače. Ne objašnjavajte još.

Učenje | 25 minuta |

Upoznajmo biznis planove

1. Podijelite učesnike u grupe od 6 i svakoj grupi dajte po jednu kartu eksperta (vidi Resurse).
2. Imaju 5 minuta da zajedno nauče/zapamte informacije sa kartice; zatim skupljate karte.
3. Nakon 5 minuta, sakupite karte.
4. Učesnici se kreću po prostoriji i traže one koji nisu iz njihove grupe – da bi naučili preostalih 5 dijelova biznis plana i naučili druge onome što je bilo na njihovoj karti.
5. Treba da se pobrinu da pronađu po jednu osobu iz svake od preostalih pet grupa, kako bi naučili o svakom dijelu biznis plana. Takođe, treba da „nauče“ te osobe informacijama koje su bile na njihovoj sopstvenoj kartici stručnjaka.
6. Dajte 10 minuta za „učenje u pokretu“.
7. Pozovite volontere da definišu svaki od naslova biznis plana.
8. Zatim otkrijte prekrivene definicije na flipčartu i zajedno pregledajte svih 6 komponenti.

Refleksija | 20 minuta |

Izrada biznis plana

1. Učesnici se vraćaju u svoje projektne grupe.

2. Objasnite da će započeti sopstveni biznis plan.
3. Neka izrade sljedeće komponente svog plana:
 - Uvod (Introduction)
 - Ciljevi i zadaci (Aims and Objectives / SMART ciljevi)
4. Svaka grupa prezentuje početak svog biznis plana u 1 minutu.
5. Popunite treću kolonu KWL tabele („Šta smo naučili“).

Resursi za facilitatora

Šest komponenti biznis plana – flipčart

(Držite kolonu sa definicijama pokrivenu do aktivnosti „Učenje“!)

UVOD	Ovdje se navodi naziv biznisa, lokacija, opis proizvoda/usluga i slogan (šta biznis nudi).
CILJEVI I ZADACI	Šta biznis želi da postigne kratkoročno i dugoročno. Ciljevi treba da budu mjerljivo opisani (SMART).
LJUDI	Ko su ključne osobe u biznisu; njihove kvalifikacije, vještine i iskustvo.
MARKETING	Koji prazninu na tržištu biznis popunjava; opis istraživanja tržišta i rezultata; ko su potencijalni kupci (npr. uzrast, pol, lokacija, spremnost da plate). Uključiti šta proizvod/usluga čini jedinstvenim i koje će se promotivne i prodajne tehnike koristiti.
FINANSIJE	Izvori i iznos potrebnog novca za rad biznisa; projekcije prodaje i prihoda.
PROIZVODNJA	Kako će se proizvodi/usluge kreirati; koji su materijali, vrijeme i vještine potrebni; očekovani kapaciteti proizvodnje.

Karte „Eksperti za biznis plan“ (za aktivnost Učenje – podijelite po grupama)

Karta 1 – UVOD

Sadrži ime biznisa, lokaciju, opis proizvoda/usluga i slogan (kratko obećanje vrijednosti).

Karta 2 – CILJEVI I ZADACI

Šta želimo postići kratko/dugo; ciljevi moraju biti mjerljivi (SMART).

Karta 3 – LJUDI

Ključni članovi tima; njihove uloge, kvalifikacije, poslovne vještine i iskustvo.

Karta 4 – MARKETING

„Praznina“ na tržištu, rezultati istraživanja, opis kupaca (profil), jedinstvenost ponude, plan promocije i prodaje. Takođe opisuje potencijalne kupce biznisa (npr. njihove godine, pol, lokaciju i cijenu koju su spremni da plate). Marketing plan takođe treba da sadrži informacije o tome šta ovaj proizvod ili uslugu čini jedinstvenim, kao i detalje o tehnikama promocije i prodaje koje će se koristiti

Karta 5 – FINANSIJE

Koliko novca treba i odakle; osnovne projekcije prihoda i troškova.

Karta 6 – PROIZVODNJA

Proces izrade/usluge; potrebni resursi (materijali, vrijeme, vještine); očekovani obim.

Scenarij 5.9 Potrebe za novcem za tvoju preduzetničku ideju

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Nabroje sve resurse potrebne za preduzetnički poduhvat.
- Vode evidenciju o zarađenom, ušteđenom i potrošenom novcu.

Strategije

- Uvod: Igra „Odgovori loptom“
- Učenje: Primjena budžeta i računanja
- Refleksija: Postavljanje pitanja

Materijali

- Lopta ili zgužvani papir
- Flipčart sa dovoljno papira da se listovi mogu dijeliti grupama
- Markeri
- Papir
- Hemijske olovke

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Profit
- Prihod
- Troškovi (fiksni i varijabilni)
- Višak
- Manjak
- Budžet

Informacije za facilitatora

Učesnici i njihovi preduzetnički projekti neće moći da opstanu niti napreduju ako ne poštuju principe dobrog upravljanja novcem. Ova lekcija predstavlja finansijski dio njihovog biznis plana.

Ovo gradivo se u potpunosti nadovezuje na prethodno iz **4.4**, pa bi facilitator trebalo da je prethodno pregleda.

Napomena: Pobrinite se da postoji dobra ravnoteža između muških i ženskih vođa grupa koje će učestvovati u ovoj aktivnosti. Podsjetite učesnike da troškovi koje izračunavaju nijesu stvarni, već procijenjeni, i da ne moraju biti precizni u ovoj fazi. Najvažnije je da razmišljaju o različitim vrstama troškova koje treba da uključe u svoj budžet.

Uvod | 15 minuta |

Igra „Odgovori loptom“

1. Zamolite učesnike da stanu u krug.
2. Objasnite da ćete postavljati pitanja i bacati loptu različitim osobama koje će odgovarati.
3. Pitanja su:
 - Zašto većina ljudi započinje posao?
 - Šta se nadaju da će time postići?
4. Zamolite jednog volontera da bilježi sve odgovore na flipčart.
5. Sažmite odgovore objašnjenjem da ljudi započinju biznis iz različitih razloga. Na primjer, najčešće žele da:
 - zarade za život,
 - izdržavaju porodicu,
 - plate školovanje djece,
 - imaju novac za lijekove kada su bolesni.
6. Drugi razlog može biti želja da zarađuju radeći ono u čemu su dobri ili što im pričinjava zadovoljstvo (npr. pečenje kolača). Na kraju, većina ljudi pokreće biznis kako bi ostvarila profit.

Učenje | 40 minuta |

Primjena budžeta i računanja

- Zamolite učesnike da se podijele u projektne grupe.
- Svaka grupa treba da izabere vođu tima za ovu aktivnost.
- Dok grupe biraju vođe, podijelite im flipčart papire i hemijske olovke.
- Objasnite da će svaka grupa planirati i dizajnirati budžetsku tabelu za svoj biznis, a vođa će to zapisivati.
- Predstavite im „Četiri koraka do izrade budžeta“ na tabli ili flipčartu.

ČETIRI KORAKA DO IZRADE BUDŽETSKE TABELE

PRVI KORAK: PRIHOD

- Razmislite o prihodima koje će vaš biznis ostvarivati, kao i o drugim izvorima prihoda.
- Procijenite i zapišite tipične prihode tokom jedne sedmice.
- Uključite:
 - novac zarađen iz poslovnog poduhvata,
 - druge poslove,
 - džeparac,
 - poklone (od porodice ili prijatelja).
- Izračunajte ukupan sedmični prihod.

DRUGI KORAK: TROŠKOVI

- Razmislite o tome koliko novca trošite u toku sedmice na svoj biznis.
- Procijenite troškove na potrebe (npr. sapun, voda) i želje (npr. čokoladica).
- Zapišite sve planirane troškove tokom prosječne sedmice.
- Izračunajte ukupne sedmične troškove.

TREĆI KORAK: UŠTEDEVINA

- Zapamtite: uštedovina je novac koji nije potrošen. To može biti i ranije sačuvan novac (od drugih poslova, porodice, prijatelja).
- Izračunajte ukupnu uštedevinu (ako postoji).

ČETVRTI KORAK: UKUPAN VIŠAK ILI MANJAK

- Na kraju izračunajte da li imate budžetski višak (profit) ili budžetski manjak (gubitak).
- Formula: Ukupan prihod (uključujući uštedevinu) – Ukupni troškovi = Višak (profit) ili Manjak (gubitak)
- Zamolite svaku grupu da izračuna prihod svog poslovnog poduhvata.
- Pomozite im da razmišljaju o vrstama prihoda, na primjer:
 - početni kapital (sredstva za pokretanje biznisa),
 - novac iz uštedevine, džeparca, poklona, honorarnih poslova, grantova ili pozajmica.
- Zatim ih podstaknite da razmotre sve troškove svog poslovnog poduhvata, uključujući novac potreban za potrebe projekta.
- Pomozite im da razlikuju varijabilne i fiksne troškove. Primjeri troškova:
 - Kupovina resursa, opreme, materijala i potrepština
 - Troškovi proizvodnje
 - Troškovi transporta
 - Troškovi marketinga
 - Troškovi rada
- Nakon što svaka grupa izračuna troškove, neka zapišu i iznos uštedevine (ako postoji) koji planiraju uložiti u biznis.
- Neka zatim izračunaju ukupan prihod, ukupne troškove i ukupnu uštedevinu. Neke grupe će imati višak (profit), dok će druge imati manjak (gubitak). Grupe koje imaju višak (profit) treba da odluče šta će uraditi s viškom novca: Uložiti u biznis? Sačuvati? Uložiti u zajednicu da naprave pozitivan uticaj? Ili potrošiti?
- Grupe koje imaju manjak (gubitak) treba da razmisle kako mogu revidirati svoje troškove i izvore prihoda da bi ostvarile višak (profit). Fasilitator može pomoći grupama koje imaju poteškoća u izradi svojih budžeta.

Refleksija | 5 minuta |

Postavljanje pitanja

1. Fasilitator treba da pregleda sve budžetske tabele i pokrene diskusiju postavljanjem sljedećih pitanja:
 - Koliko će koštati vođenje biznisa prema planu?
 - Kako će biznis nastaviti da ostvaruje profit?
 - Koliko dugo će biznis moći da opstane?
 - Da li su potrebni dodatni resursi za dalje razvijanje biznisa?

Scenarij 5.10 Dizajniranje uloga i odgovornosti za tvoju preduzetničku ideju

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Efikasno upravljaju svojim vremenom kroz izradu projektnog rasporeda (Project Schedule).
- Uvažavaju talente i snage svih članova grupe prilikom dodjeljivanja uloga i odgovornosti.

Strategije

- Uvod: Brainstorming
- Učenje: Scenario i izrada projektnog rasporeda
- Refleksija: Grupni rad na projektu

Materijali

- Flipčart za izradu Project Schedule
- Flipčart sa biznis planom iz gradiva obrađenog u Scenariju 5.8
- Flipčart „Prioritizacija zadataka“ (pripremljen unaprijed, vidi ispod u dijelu Učenje, tačka 2)
- Papir
- Hemijska olovka
- Gumica

Trajanje

- 60 minuta

Ključne riječi

- Prioritet (prioritizacija)
- Raspored (schedule)
- Tabelarni pregled vremena (timeline)
- Rok (deadline)

Informacije za facilitatora

Učesnici su već izradili osnovni plan svog grupnog ili individualnog biznisa i popunili nekoliko dijelova plana. Sada se fokusiraju na ljudski segment biznis plana.

To uključuje:

- određivanje tačnog datuma kada žele da postignu svoj cilj,
- definisanje koraka potrebnih da do tog cilja dođu,

- identifikovanje uloga i zadataka svakog člana grupe,

kako bi napredak mogao da se prati i mjeri. Efikasno upravljanje vremenom je ključni faktor za ostvarenje ciljeva u određenom roku.

U ovoj aktivnosti učesnici uče kako da naprave projektni raspored kojim će:

- postaviti prioritete,
- raspodijeliti zadatke,
- pratiti napredak.

Refleksija: naglasiti važnost vještina upravljanja vremenom prilikom izrade projektnog rasporeda i planiranja ukupnih ciljeva biznisa.

Flipčarte za ovu lekciju treba pripremiti unaprijed jer su detaljni i zahtijevaju vrijeme.

Uvod | 15 minuta |

Brainstorming projektnog rasporeda

1. Zamolite učesnike da se okupe u svoje preduzetničke grupe.
2. Objasnite da, da bi bili zaista produktivni, moraju imati strukturiran vremenski raspored sa navedenim zadacima i određenim datumima početka i završetka za svakog člana grupe.
3. Na flipčart napišite riječi „Deadline“, „Timeline“ i „Schedule“ i postavite sljedeća pitanja:
 - Šta znači svaka od ovih riječi?
 - Koja je svrha pravljenja rasporeda?
 - Kako timeline pomaže u planiranju?
 - Koji je najbolji način za upravljanje vremenom?
 - Kojih rokova ste se morali pridržavati u prošlosti? Kakav uticaj ima rok (deadline) na tvoj rad?
4. Nakon što učesnici podijele svoje odgovore, objasnite pojmove:

SAVJET FASILITATORU:

1. Deadline – najkasniji datum ili vrijeme do kojeg nešto mora biti završeno.
2. Timeline – vizuelni prikaz vremenskog perioda na kojem su označeni važni događaji.
3. Schedule (raspored) – plan aktivnosti sa navedenim zadacima i vremenima kada će se oni obavljati..

Učenje | 20 minuta |

Projektni raspored – postavljanje prioriteta

1. Na flipčart napišite riječ „Prioritizacija“ i objasnite značenje: „Rasporediti zadatke prema važnosti, od najvažnijeg ka najmanje važnom.“ Zatražite od učesnika da navedu primjere kako postavljaju prioritete u svakodnevnim obavezama.
2. Zatim pokažite učesnicima sljedeći scenario na tabli ili flipčartu (nemojte otkrivati brojeve prioriteta – oni su samo za vas).

FLIPČART: PRIORITIZACIJA ZADATAKA

Zamislite da je u školi izbio mali požar, i da se požar nalazi blizu zapaljivih hemikalija za čišćenje. Rasporedite sljedeće akcije od najvažnije (1) do najmanje važne (4):

- Pozvati pomoć (4)
- Evakuisati ljude (1)
- Naći vodu da se ugasi požar (3)
- Pomjeriti hemikalije dalje od požara (2)

3. Dajte učesnicima jedan minut da organizuju zadatke po važnosti.
4. Nakon toga, neka podijele svoja razmišljanja.
5. Zatim napišite „Projektni raspored (To Do lista)“ i objasnite njegovu svrhu:
 - To je lista prioritizovanih aktivnosti sa navedenim datumima početka i završetka.
 - Koristan je alat za planiranje, komunikaciju i praćenje napretka preduzetničkog projekta.
 - Omogućava jasan pregled toka projekta.
6. Na flipčart napišite četiri koraka za izradu projektnog rasporeda, objašnjavajući ih redom:

Flipčart: Četiri koraka za izradu projektnog rasporeda

1) BRAINSTORM I ORGANIZUJ

- Napravi listu svih aktivnosti i zadataka koje treba obaviti za svoj biznis. Ako radiš u grupi, brainstormujte zajedno.

2) POSTAVI PRIORITETE

- Rasporedi listu od najvažnijeg do najmanje važnog zadatka.
- Označi nivo važnosti brojem ili slovom.
- Velike zadatke razloži na manje, konkretne korake.

3) VRIJEME

- Odredi koliko će vremena biti potrebno za svaki zadatak.
- Dodijeli svakom zadatku realan datum početka i završetka.

4) ZADACI

- Odredi kako će zadaci biti raspoređeni. Ako radite u grupi, podijelite zadatke među članovima.
- Ako postoji vođa grupe, on/ona može pomoći u raspodjeli zadataka.
- Prisjetite se SWOT analize i pokušajte povezati snage članova grupe sa zadacima koji im najviše odgovaraju.?

Refleksija | 25 minuta |

Grupni rad na projektu

1. Svaka grupa dobija papir, olovku i gumicu.
2. Brainstormujte sve aktivnosti i zadatke potrebne za realizaciju njihovog preduzetničkog projekta.
3. Zatim razvrstajte zadatke u dvije kategorije:
 - Prikupljanje sredstava (fundraising)
 - Društveni rad (social work)
 - Postavite prioritete, raspodijelite zadatke po članovima i napravite projektni raspored sa realnim datumima početka i završetka.
4. Dodajte informacije o ulozi svakog člana u sekciju „Ljudi“ biznis plana.
5. Uključite i kratku biografiju svakog člana, navodeći njegove kvalifikacije i razlog zašto je izabran za tu ulogu.
6. Savjetujte učesnicima da sačuvaju svoj projektni raspored za buduću upotrebu, zajedno sa biznis planom.
7. Na kraju, neka svaka grupa identifikuje potencijalne probleme (prijetnje) koji bi mogli spriječiti realizaciju zadataka iz projektnog rasporeda.

Modul 5 – Pitanja za procjenu (opciono)

1. Navedi jedno uobičajeno zanimanje i 1 posao iz snova:

2. Daj definiciju preduzetništva svojim riječima:

3. Koji je **redosljed „R“ pojmova** koji će ti najvjerojatnije pomoći da uštediš novac?

- a) Recikliraj – preispitaj – smanji – odbij – ponovo iskoristi – popravi ☐
- b) Ponovo iskoristi – recikliraj – smanji – popravi – preispitaj – odbij ☐
- c) Recikliraj – ponovo iskoristi – popravi – smanji – odbij – preispitaj ☐
- d) Ponovo iskoristi – recikliraj – popravi – smanji – odbij – preispitaj ☐

4. Označi tačno (TAČNO) ili netačno (NETAČNO) za sljedeće tvrdnje:

Tvrdnja	Tačno Netačno	
	☐	☐
Aplikacija za uslugu vožnje automobilom je finansijsko preduzeće.	☐	☐
Modna prodavnica koja prodaje polovnu odjeću je društveno preduzeće.	☐	☐
Prodavnica u kojoj zapošljavaju žene koje su samohrane majke je „zeleno“ preduzeće.	☐	☐

5. Napravi **mentalnu mapu** za neku poslovnu ideju:

6. Koji od sljedećih elemenata **NIJE** dio biznis plana?

- ☐ Uvod
- ☐ Finansije
- ☐ Moje vještine
- ☐ Marketing
- ☐ Ciljevi i zadaci
- ☐ Ljudi
- ☐ Proizvodnja

Napomena za fasilitatora: Sva otvorena pitanja mogu imati više tačnih odgovora. Na osnovu odgovora učesnika treba biti jasno da li su razumjeli sadržaj obrađen u ovom modulu. Odgovori na zatvorena pitanja dati su u ključu odgovora na prethodnoj strani.

Završna procjena i refleksija

Opšti ishodi

Ova završna faza može se koristiti kao formativna procjena kako bi se provjerilo usvojeno gradivo, kao i promjene u ponašanju i stavovima učesnika nakon čitavog programa Aflateen – Faza 1.

Očekivani rezultati:

- Učesnici će pokazati razumijevanje i znanje o temama koje su učili tokom programa.
- Učesnici će učestvovati kroz unutrašnju motivaciju i samostalno učenje, sarađujući sa ostalim članovima grupe u izboru teme koja je njima lično relevantna.
- Učesnici će biti u stanju da sa sigurnošću prezentuju, koristeći vještine višeg nivoa mišljenja, kako bi demonstrirali ono što su naučili.
- Učesnici će moći da opišu korake koje će preduzeti kako bi postali aktivni nosioci promjena u svojoj zajednici.

Ishodi učenja

Polaznici će biti u mogućnosti da:

- Demonstriraju svoje razumijevanje i znanje o temi koju su učili tokom programa.
- Učestvuju kroz unutrašnju motivaciju i samostalno učenje, sarađujući sa drugim učesnicima u grupi na izboru teme koja im je lično značajna.
- Samouvjereno prezentuju koristeći vještine višeg nivoa mišljenja kako bi pokazali šta su naučili.
- Opišu korake koje će preduzeti da postanu aktivni nosioci promjena.

Strategije

- Prezentacija

Trajanje

- 2 do 4 sata (zavisi od veličine grupe, izbora formata prezentacije i vrste završnog događaja)

Informacije za facilitatora

Kao završnu formativnu procjenu, omogućite učesnicima da:

- 1) Izaberu temu iz programa koja ih najviše inspiriše ili iz koje su najviše naučili;
- 2) Pripreme kreativnu prezentaciju kojom će pokazati svoje znanje i razumijevanje te teme;
- 3) Prezentuju izabranu temu samouvjereno i jasno.

Učesnicima može pomoći da se prisjete svog učenja koristeći bilješke iz sveski, fotografije ili tabelu sadržaja i ključne tačke modula iz programa.

KLJUČNI KORACI I ALATI

Korak 1: Postavite jasna očekivanja

Dajte primjer onoga što očekujete od učesnika:

- **Sadržaj:** Prezentacija može biti **individualna** ili u **parovima**, ali mora obuhvatati **jednu konkretnu temu** iz programa.
- **Format:** Dozvolite različite oblike prezentacije: govor, igrokaz, upotreba vizuala, pjesma, video, plakat itd.
- **Smjernice:** Prezentacija treba biti **dobro organizovana** — da sadrži **uvod, glavne tačke i zaključak**. Učesnici treba da koriste **konkretno primjere** što je više moguće.
- **Kriterijumi:** Podijelite unaprijed **rubriku za procjenu** (ocjenjivačku tabelu) kojom ćete vrednovati prezentacije.

Korak 2: Pružite savjete i prilike za vježbu prezentacije

Primjer: Da bi se učesnici što bolje pripremili, možete im ponuditi sljedeće smjernice:

- **Struktura prezentacije:** Naučite ih da koriste jasan okvir – **uvod, glavni dio, zaključak**.
- **Korišćenje vizuelnih pomagala:** Ohrabrite ih da koriste slike, grafikone, video-snimke ili postere. Objasnite kako vizuali pomažu u prenošenju poruke i čine prezentaciju zanimljivijom.
- **Vještine javnog nastupa:** Dajte savjete o govoru sa sigurnošću, održavanju kontakta očima i jasnom glasu. Ohrabrite ih da **vježbaju ispred ogledala** ili sa kolegom.
- **Prilike za vježbu:** Organizujte kratke probe pred manjom grupom ili pojedinačno, i dajte im **konstruktivne povratne informacije** o sadržaju, organizaciji i govornim vještinama.

DODATNE SMJERNICE ZA PRIPREMU PREZENTACIJE

Korak 1: Šta?

Zamolite učesnike da nekoliko minuta razmisle **koju temu** žele da prezentuju i **šta žele da poruče**.

Korak 2: Kome?

Zamolite ih da definišu **svoju ciljnu publiku** — kome se obraćaju i kome njihova tema može koristiti.

Objasnite da se uspješne prezentacije uvijek prave **za određenu publiku**, što zavisi od teme koju izaberu.

Korak 3: „Wow faktor“

Učesnici treba da pronađu **nešto upečatljivo** što će privući pažnju publike — npr. zanimljivu statistiku, dio istraživanja tržišta, ili emocionalan opis nečega što su naučili. Cilj je da **dotaknu srce publike** i ostave trajan utisak.

Flipčart: Savjeti za dobru prezentaciju

- Predstavite se sa šarmom i samopouzdanjem.
- Ukratko recite nešto o sebi što objašnjava zašto ste izabrali baš tu temu.
- Jasno iznesite **glavnu ideju** svoje prezentacije.
- Počnite **zanimljivo** – na primjer retoričkim pitanjem.
- Pokažite šta ste naučili na **zanimljiv i povezan način**.
- Ne ulazite u nepotrebne detalje.
- Obratite pažnju na **govor tijela**.
- Budite sigurni u sebe, uživajte u izlaganju, pokažite **strast i iskrenost**.

Korak 3: Koristite rubriku (ocjenjivačku tabelu)

Rubrika je važan alat za postavljanje očekivanja i **procjenu uspjeha programa**. Može se koristiti i za **samoprocjenu učesnika**, a rezultate treba podijeliti sa njima.

Primjer rubrike za procjenu prezentacije:

SADRŽAJ (10 bodova)	SADRŽAJ (10 bodova)	SADRŽAJ (10 bodova)
• Tačne informacije i jasna objašnjenja (3) • Relevantni primjeri (3) • Povezanost i razumijevanje teme (4)	• Jasan uvod, razrađena sredina i zaključak (2) • Logičan tok ideja (2) • Kreativnost u prezentaciji (6)	• Samopouzdanost i jasno izlaganje (3) • Održavanje kontakta očima i angažovanje publike (3) • Podsticanje pitanja i interakcije (4)

Davanjem jasnih očekivanja, praktičnih savjeta i rubrike za samoprocjenu, učesnici će imati bolji uvid u to **šta se od njih očekuje** i **kako mogu uspješno prezentovati** svoje znanje. Iskoristite ovaj završni događaj da **zahvalite učesnicima** na trudu, saradnji i posvećenosti tokom čitavog programa.

Stichting Aflatoun International

IJsbaanpad 9-11 1076 CV Amsterdam Holandija